

Valašsko. 31

historie - příroda - lidé - umění - události

prosinec 2013 | 2

Tradiční přírodní materiály

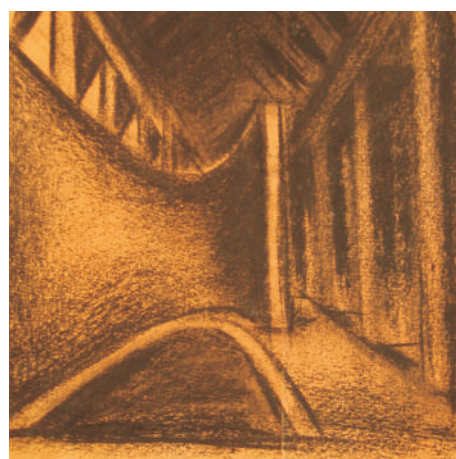
Pásli ovce Valaši

Beskydy – země šelem

Knih paměti kraje

Joža Ország Vranecký ml.

Výročí Vsacanu

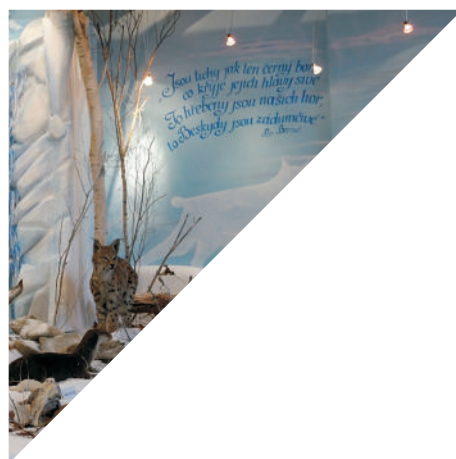
Architekt Josef Místecký

Prvorepublikové památníky

Rozhovor s Karlem Volfem

Městečko pod Radhoštěm

Výroba vánočních baněk

vlastivědná revue

navštívte

Modrásek - hravé středisko ekologické výchovy v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí

Modrásek zaštiťuje environmentální vzdělávání v Muzeu regionu Valašsko. V rámci něj můžete navštívit místnost plnou her, zábavy a zajímavostí, kde si každý návštěvník přijde na své. K dispozici je řada interaktivních prvků, které nenechají zahálet žádné ruce. Pro velký úspěch budeme v blízké budoucnosti rozšiřovat Modráska o další místnost. Návštěvníci tak budou mít více prostoru na zábavu i vzdělávání.

Muzeum regionu Valašsko nabízí pestrý program pro žáky škol a širokou veřejnost. V zámku Kinských ve Valašském Meziříčí jste v roce 2013 mohli navštívit 28 výukových programů, které jsou připraveny jak pro žáky mateřských, základních a středních škol, tak pro širokou veřejnost, přičemž vždy zohledňují konkrétní věkovou skupinu návštěvníků. Programy jsou připravovány týmem odborníků, k dispozici jsou rozsáhlé přírodovědné, historické a etnografické sbírky.

Na rok 2014 jsme pro Vás připravili jak celoroční, tak krátkodobé výukové programy k jednotlivým výstavám. Navštívit tak můžete tyto přírodovědné programy: *Zámecký park, Pojďte si hrát s kytkami, Po stopách velkých šelem, Zprávy z ptačí říše, Mokřady, Živá zahrada, Není houba jako houba, Nebojte se netopyřů!, Miša z Brodské, Chléb aneb od zrníčka k bochníku, Krása v dřevě ukrytá.* Ze společenskovedních lektorských programů jsme pro Vás připravili: *Expedice středověk, Kouzlo adventu, Jak se žilo na zámku, Umění australských domorodců, Dobrý sluha, špatný pán, Za tajemstvím knih a Velikonoce v muzeu.*

Jednotlivé lektorské programy se odehrávají především v interiérech výstavních prostorů a zprostředkovávají návštěvníkům dané téma hravou formou pomocí řady interaktivních prvků a moderních výukových metod. Jsou vytvořeny v návaznosti na Rámcový vzdělávací program, podporují rozvoj klíčových kompetencí a naplnění průřezových témat.

Navštívte Modráska, věříme, že odejdete spokojeni a obohaceni o řadu nových vědomostí. Další výukové programy muzea můžete navštívit také v zámčích ve Vsetíně a Lešně u Valašského Meziříčí.

Bohdana Orlová

MODRÁSE

(Fotoarchiv Muzea regionu Valašsko)

obsah

Obsah, tiráž, úvodník (Olga Mehešová) 1
Z básnické tvorby Pavla Kotrly (Jakub Chrobák) 2
Čím je pro mne Valašsko? (Jaroslav Kneisl, Ing. Tomáš Vitásek, Dagmar Misařová, Jiří Dareba Václavík) 3

historie

Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy... (Václav Michalička) 5
Kniha čeledí a duší Daniela Slobody (Zdeněk Fišer) 7
Žádost obce Pulčín o povolení stavby zvoničky z roku 1740 (Petr Odehnal) 9

příroda

Páslí ovce Valaši (Jitka Wolfová – Petr Wolf) 10
Mokřady v Jablůnce z pohledu environmentalisty (Jana Tkáčiková) 15
Beskydy – země šelem (Kateřina Janová) 18
Chráněná krajinná oblast Beskydy – „dáma v nejlepších letech“ (Jiří Lehký) 20
Příroda s prožitkem
Co se skrývá pod kloboukem? (Bohdana Orlová) 22

lidé a společnost

130 let Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí (Jan Suchý) 23
Kam kráčíš, muzejní společnosti? (Ivana Martišková) 23
Jiřina Veselská jubluje (Petr Lidák) 24
Kniha paměti kraje (Jiřina Veselská) 26
Silvestr Kazmír a jeho dialektologické dílo (Hana Goláňová) 27

lidová kultura a folklor

Joža Ország Vranecký ml. (Petr Lidák) 28
Valašské folklorní soubory na Jesenícku po roce 1945 (Jana Hradilová) 31
Joža Ország Vranecký by se divil... aneb cesta cimbalu až k X. Mezinárodnímu festivalu cimbalu ve Valašském Meziříčí (Jaroslav Kneisl) 34
Vzpomínka na Josefa Michalčáka, řezbáře z Nového Hrozenkova (Petr Lidák) 35

Folklorní momentky

Vsacan slaví (Rudolf Danajovič) 36

Z publikací

Malovaná jizba (Jiřina Veselská) 37

umění

Architekt Josef Místecký (Kamila Valoušková – Ivana Martišková) 38
Moderní architektura Valašského Meziříčí podruhé (Ivana Martišková – Zdeněk Trefil) 43
Zachyceno objektivem
Prvorepublikové pomníky a památníky od valašských umělců a architektů (Ivana Martišková) 47
O skle a světle s Karlem Volfem (Kamila Valoušková) 49
Poutníkům krajinami dobré pozdravení (Tomáš Mikulaščík) 52
Odešel akademický malíř Luděk Majer (Karel Bogar) 55

události

Pozvánky

Městečko pod Radhoštěm – putování dějinami Rožnovska (Daniel Drápala) 56
Výtvarné umění na Valašsku II. (Karel Bogar) 58
Husákovo aneb život za normalizace (Pavel Mašláň) 58
Vydejte se na „Expedici středověk“ (Ivana Martišková) 59
Ohlédnutí
Úchvatný svět loutek (Jitka Slezáková) 59
Tradiční výroba vánočních baněk ve sklářské škole (Ivana Martišková – Kamila Valoušková) 60

Obálka:

Navštivte: Navštivte Modráska – hravé středisko ekologické výchovy v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí (Bohdana Orlová)
V ateliéru: Song Mi Kim (Kamila Valoušková)
Za tajemstvím depozitářů: Dřevorezba od Josefa Hejí (Milada Fohlerová)

Foto na titulní straně obálky:

Valašský redyk 2013 (Foto Marie Popelářová);
Svítilna zhotovená z choroše (Foto Václav Michalička, 2013);
Zimní dioráma ve výstavě Beskydy – země šelem (Foto Marek Weissbrod);
František Květoň: Souvislosti (Fotoarchiv F. Květoně);
Josef Místecký: Architektonická kompozice (Z pozůstalosti J. Místeckého)

Vážení a milí čtenáři a čtenářky,

předchozím třicátým číslem jsme oslavili 15 let nepřetržitého vydávání muzejní revue Valašsko. Velmi si vážíme Vaši stálé přízně a zájmu o témata, která Vám na stránkách časopisu přinášíme. Jubilejním číslem jsme pomyslně uzavřeli období spojené s osobnostmi, které stály u zrodu revui a vytvořily z ní uznávané periodikum. Svou dlouholetou „službu“ ukončila bývalá výkonná redaktorka Hana Jabůrková spolu s výtvarníkem Břetislavem Dadákem, grafikem a typografem Františkem Valerem a nestorem redakční rady, etnografem Karlem Pavlištíkem. Srdečně jim děkujeme za vše, co pro revue (a Valašsko) učinili. Od 31. čísla se grafické úpravy revue ujímá rožnovský grafik Břetislav Vašek, který s respektem k původnímu pojetí inovoval vizuální podobu časopisu. Novinkou je členění obsahu do tematických celků (historie – příroda – lidé a společnost – lidová kultura a folklor – umění – události). Mimo obvyklé rubriky, u kterých jsme aktualizovali názvy, byly založeny rubriky nové, např. obrazový seriál Folklorní momentky či výchovně-vzdělávací sekce Příroda s prožitkem. Podařilo se nám ke spolupráci získat další odborné externisty, kteří budou „pečovat“ o konkrétní rubriky (např. o „koutek poezie“ Jakub Chrobák ze Slezské univerzity v Opavě, o rubriku Na besedě Hana Goláňová z Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR). Doufáme, že Vás změny mile překvapí, a budeme se těšit na Vaše ohlasy.

Za redakci Olga Mehešová

Valašsko.31

VALAŠSKO - vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)

Vydává Muzeum regionu Valašsko, příspěv. org.; IČ 00098574

Adresa redakce: Muzeum regionu Valašsko, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 571 411 690, valassko@muzeumvalassko.cz

Odpovědný redaktor: RNDr. Lukáš Spitzer

Výkonný redaktor: Mgr. Olga Mehešová

Technický redaktor: Mgr. Ivana Martišková

Výtvarný redaktor: Břetislav Vašek

Redakční rada: PhDr. Tomáš Baletka, Ph.D., PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Václav Michalička, PhDr. Tomáš Mikulaščík, Mgr. Petr Odehnal, Ph.D., Eva Urbachová

Fotograf: Milan Ošťádal

Grafická příprava pro tisk: Břetislav Vašek, Karlova 1727, 756 61 Rožnov p. R.

Tisk: Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace Zlínského kraje, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín

31. číslo (prosinec 2013/2) vychází 15. prosince 2013 v nákladu 450 výtisků

Vychází 2x ročně

Distribuce: MRV - zámek Vsetín, zámek Kinských ve Valašském Meziříčí a zámek v Lešné u Val. Meziříčí, vybraná knihkupectví ve Vsetíně, Valašských Kloboukách, Val. Meziříčí. Informační centra ve Velkých Karlovicích, na Soláni (Zvonice), v Karolince a ve Val. Meziříčí

ISSN 1212-3382, MK ČR E 13226

Za věcný obsah dodaných příspěvků odpovídají autoři, kteří si nečiní nároky na autorský honorář. Redakce si vyhrazuje právo v případě potřeby příspěvky krátit. Bez svolení redakce není možno dále veřejně šířit zde publikované materiály ani jejich části.

poezie

Pavel **Kotrla**

Ty odjíždíš na tu stranu

A ty tam

Ideální manželka

a ideální milenka

Být to ve francouzském filmu

byli bychom spolu

Ale je to jako v čínské básni

Listí padá na tato prázdná místa

(Z připravované sbírky

Prstem na sklo rybám,

kterou vydává nakladatelství Dalibora Maliny.)

Foto: Miroslav Olsák

Pavel Kotrla (* 5. května 1974)

Vystudoval literaturu na Ostravské univerzitě.

Šéfredaktor časopisu Texty, redaktor revue Aluze.

Podílel se na několika publikacích, publikuje v literárních časopisech a rád čte a fotografuje.

Chtěl být a není archeologem, kosmonautem a námořníkem.

Žije na Bystřičce.

Jakub Chrobák

čím je pro mne Valašsko?

Jaroslav KNEISL

muzikant, pedagog, etnograf,
spolupořadatel Mezinárodního
festivalu cimbálu
ve Valašském Meziříčí

Čím je pro mě Valašsko? Mé profesní zaměření mi velí odpovědět bez rozmyslu poněkud encyklopedicky: Valašsko je etnografická oblast na východní Moravě... Ano, to je. Ale znamená pro mě mnohem víc...

Nehodlám na tomto místě pouze opakovat všechny známé chvalo zpěvy. Všude jsou lidé dobří a ti druzí, všude je svým způsobem krásně a všude může být člověk šťastným i nešťastným. Ale přece jenom nemohu popřít, že když jsem někde na cestách, ať už mimo vlast nebo jen v jiné části republiky, vždy se těším domů – na Valašsko.

Vztah k domovu by neměl být pouze nostalgický a citový. Měl by obsáhnout také pocit určité zodpovědnosti. Když se tak rozhlednu po valašské krajině, vidím všude kolem nejen krásné, živé prostředí a inspirující krajinu, ale na každém kroku také cítím odkaz našich předků. Odkaz hmatatelný i duchovní, který máme možnost převzít, poučit se z něj a také v něm pokračovat. Valašsko je pro mě místem, jehož jsem jedním z mnoha dědiců. Jsem hrady na to, kde jsem se narodil, ale jen kochat se tou krásou nestačí. Musíme se všichni společně snažit toto bohaté dědictví udržet a pokud to bude v našich silách, také ho dále rozvíjet. S pokorou ke krajině i k odkazu svých předků. Nechci být patetický, vždyť tato snaha je vlastně samozřejmá. Letitý koloběh pěkně popsal básník Miroslav Bureš.

Právě jeho verše inspirovaly Bohuslava Martinů k napsání prosté, však hluboké kantáty Otvírání studánek. Ta sice není o Valašsku, ale klidně by mohla být a končí těmito verši:

*...Z těch dědů a bab, co přede mnou vodám cestu otvírali,
co zde studny roubili a pevné plátno tkali,
z těch jsem a vracím se k nim znova.
Co na tom, že jejich dny jsou nenávratně pryč,
z ruky do ruky si předáváme těžký klíč – klíč od domova.*

Ve Valašském Meziříčí 19. 10. 2013

Ing. Tomáš VITÁSEK

dříve působil jako ekonom
v podnikatelské a státní sféře,
od května 2013
ředitel Muzea regionu Valašsko, p. o.

Valašsko je můj osud. Myslím, že mi bylo předurčeno k životu. Rád cestuji, ale po určité době začínám abstinovat po domově. Při návratu cítím vždy zvláštní chvění, které mi oznamuje, že se blížím tam, kam patřím. Zbystřím a skutečně poznávám známou krajinu, o jejíž krásách toho bylo již mnoho napsáno. Vnitřní pocity při pohledu na tuto scenérii jsou srovnatelné pouze s poslechem valašské cimbálové muziky nebo s nikdy neutichajícím obdivem k soláňským mistrům a jejich následovníkům. Za svého života jsem se setkal s různými lidmi. Nejvíce mě ovšem formovaly a ovlivňovaly rázovité osobnosti na Valašsku, vždy pracovité, s velkým citem a vztahem k přírodě a k velké zodpovědnosti k tomu, co mohou vlastnit a přetvářet. Někdy jsou složité, ale vyznačují se z nich láska, energie a jsou vždy vzorem pro toho člověka, který chce správně prožít svůj život. Kéž bych byl jednou takový. Pak bych mohl říci, že jsem svůj život nepromarnil.

Ve Vsetíně 25. 10. 2013

Dagmar MISAROVÁ

ostravská rodačka,
rozhlasová publicistka,
dokumentaristka, moderátorka

Čím je pro mne Valašsko?

„Rádio je zájmový umelecký krúžok. Nic nevyděláš, ale pobavíš sa“, řekl mi před lety ostravský rozhlasový režisér Libor Kondělka poté, co mě po týdenním natáčení tříhodinového stereofonního pořadu tenkrát pro stanici Vltava dvakrát rozplakal a třikrát jsme se v režii doslova řezali smíchy. Měl pravdu, už třiatřicátým rokem se dobře bavím, a jen razítko ctihodné instituce mi připomíná, že se jedná o práci. Za mou posedlost rozhlasem může právě Valašsko a lidé v něm, osobnosti, tetičky a strýcové, cěrky a ogaři pracovití, jadrného vyjadřování, kteří neznají slůvko nejde a mnohdy přes nepřízeň osudu jdou za svým snem. Prvním mým rozhlasovým spojením s Valaškem byl Janek Rokyta, rodák z Jasenné, znamenitý folklorista se sloni pamětí a brilantním myšlením, který natočil v našich rozhlasových studiích přes 1200 lidových písní, což je neuvěřitelných 3600 minut. Zůstaly po něm stovky hudebních snímků a stovky nejrůznějších pořadů a taky Polepšené písničky, které natočil se spisovatelem Ludvíkem Vaculíkem, s cimbálovou muzikou Technik. A to v době, kdy pan Vaculík neposkytoval vůbec žádné rozhovory. Ale jako správný Valach, rodák z Brumova, má písničky rád, a když v některé chce déle pobýt, tak jí složí další sloky. Proto jim říká „polepšené“. Přiznám se, že jsem měla při prvním živě vysílaném Apetýtu s ním velkou trému, protože je samorost, přesného střídání vyjadřování. A taky mi připravil horké chvíle. Na kterousi z mých otázek mi odvětil: „Ale na to jste se mě už včera ptala.“ A mlčel. Zdravě jsem se naštvála, přímo v živém vysílání, apelovala na jeho minulost rozhlasáka, že jeho odpověď chtějí slyšet ti, kteří nikdy nebudou mít možnost se s ním setkat osobně a zajímá je to. Mistr Vaculík se rozesmál a hodinka byla nakonec krátká. Samozřejmě, že i za tímto setkáním byl Jan Rokyta, který nás, začínající rozhlasáky, také nenápadně vyučoval, když říkával „folklor, to je zeměpis“. A tak jsem

před každou cestou na Valašsko šla za ním, do jeho dnes už opuštěné legendární kanceláře 308, na radu. Odcházela jsem s poznámkami a slivovičkou v sobě a opakovala si valašská rčení „Mladým patří svět a starým nebe“ nebo „Až staří umřou od práce, mladí pozdychají od hladu“. Poznávala jsem pak na Valašsku s mikrofonem lidi rozmanitých profesí a naslouchala jejich podivuhodným příběhům. Učila jsem se od nich, ale to na rozhlasových záznamech vonících Valašskem nenajdete. Posudte sami. Tetička Vilma Volková z Hutiska-Solance, to byl organizátor a propagátor Valaška jaksepatří. Zpívala, hrála a tančila ještě ve svých devadesáti letech. Zlobila se, proč se dnes všichni ženou za tím zlatým teletem, když je život sám tak bohatý. Když jsem u ní na první návštěvě byla až příliš zvědavá, dala mi lekci: „Kdyby ta to skutečně zajímalo, přišla bys aj bez mikrofóna!“ Chtěla jsem dostat slovu, a tak jsme natočily spolu ještě kilometry rozhlasových pásků. Děkuji za ně. Stařenka Blažena ze Vsetína-Potůčků, maminka zpěvačky Jarmily Šulákové, se dožila požehnaných devadesáti sedmi let. Když přijely s Jarmilou do ostravského rozhlasu, stařenka obalila kolena kostivalem, ve studiu to zavonělo bylinkami a zazvonilo smíchem. Před vysláním komandovala stařenka dceru Jarmilu: „Uprav sa, budeš hovořit k národu!“ A když se Jarmila naoko durdila, stařenka to ukončila: „Kdo ti to má říct, když né máma?“ Od té doby si pamatuju, že by nám to mělo před mikrofonem i slušet. „Pohni rozumem, jako kráva ocasem“, říkala zas Karlovjanka Helena Mičkalová, učitelka, zpěvačka a sběratelka legend, pověstí a úsloví. Ta mě seznámila s tetičkami a strýci, kteří vědí, že první pomoc začíná u vlastního ramene, a zábava, až je práce hotová. Další zemitě úsloví, které znám od paní Heleny – „Od dobrého slova hlava nikdy nezabolí“ – mi pomáhá při rozhlasové práci. Dobré slovo totiž předpokládá i dobrého autora tohoto slova, tj. člověka, který má zkušenosti, znalosti, slušné vychování, sílu bojovat. Před léty jsem také prostřednictvím rozhlasového mikrofonu v Ostravě, Praze, ve Frenštátě i na polygonu v Kopřivnici poznala Karla Lopraise, šestinásobného vítěze nejtěžší automobilové soutěže světa. Přímý, rovný chlap, který drží slovo, rodem Ostravan, povahou i vizáží Valach jak poleno. Však mu také jeho bráškové darovali k jeho kulinám valašský kraj. Před lety, v pátek třináctého, jsem od něj dostala zas dárek já, v podobě telefonátu: „Co děláš? Máš volnou frekvenci?“ „Jako obvykle dělám vše pro to, abych nemusela nic dělat“, zněla má odpověď. „Čekáme tě s panem Zikmundem na Martiňáku, přijed!“ Položila jsem telefon a letěla s větrem o závod na čarodějnickém koštěti do Beskyd, kde trénovali pánové Hanzelka a Zikmund na dobrodružnou výpravu kolem světa v roce 1947. Z Martiňáku jsme se s Miroslavem Zikmundem a Karlem Lopraisem za volantem šplhali směrem na Čertův mlýn, abychom našli místo, kde tatříčka obou cestovatelů chytla poprvé defekt. Pan Miroslav Zikmund mě neustále udivuje neuvěřitelnou systematičností, přesností, perfektně vedenými poznámkami a bezvadnou pamětí. Od něj vím, že „i mozek je sval a je třeba ho cvičit“. A když si píšu poznámky při přípravě na rozhlasový pořad, opakovaně se k nim na jeho doporučení vracím a připomínkuji, protože teprve pak se vám to všechno perfektně v makovici usadí! Ta dlouhatánská řada rozhlasových valašských setkání se při vzpomínkách odvíjí jako dlouhý dobrodružný barevný film... se spisovatelkou Marií Podešovou na Soláni, s Janem Pivečkou ze Slavičina, mezinárodně uznávaným odborníkem v obuvnickém průmyslu, soupeřníkem Tomáše Bati, se spisovatelkou Zuzanou Malěřovou z fotbalové rodiny Malěřů z Dolní Bečvy, se Zdeňkem Šmajstrlou z Kopané u Frenštátu, mlynářem pohanky, který jde ve stopách svých předků, nebo přímé přenosy z Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Naštěstí o všechny sny, touhy a příběhy zaznamenané mikrofonem pečuje náš rozhlasový archiv. Pak stačí jen ve správný čas naladit tu správnou stanici a Valaško opět neopakovatelně zavoní.

Děkuji vám, Valaši!

Těším se s vámi „zokadooka“ a naslyšenou!

V Ostravě 24. 10. 2013

*Magasa
Miska*

Jiří VÁCLAVÍK

prezdívaný „Dareba“, skladatel, textař a harmonikář vsetínské kapely Dareband

Čím je pro mne Valaško...

Valaško je pro mne nejen okouzující kousek země vonící uzenným, frgály a slivovicí, ale také nevysychající pramen inspirace k psaní písniček. Karlovice, Soláň, Kyčera – to jsou jen namátkou místa, která mne volají, přitahují, vábí svojí krásou a vybízí k zamyšlení.

O Janovské kopce slunéčko sa večer opírá.

Moja milá na stúl sýr, chleba, žinčicu prostírá.

Až za ty kopečky slunko zajde celé,
milá zažne svícu u našej postele.

(Z písne Na Janovských pasekách)

Je to země mých předků, hluboko zarostlé kořeny do valašských mezí a kotárů. Rodiště spousty hrdých a čestných lidí, šikovných řemeslníků a skvělých muzikantů. S přibývajícímí léty si neumím představit, že bych Valaško opustil a usadil se někde jinde. Starý strom nepřesadíš a domov je tam, kde je ti dobře.

Ve Vsetíně 15. 10. 2013

Ej, Kyčero čarodějná

Včera večer pod Kyčerkú
vadili sa ogaři
kerý prvej svoju cérku
doprovodí k oltáři.

Jeden z nich byl z Miloňova
a ten druhý z Třeštika
teho těší koně kovař
a druhého muzika.

Ej, Kyčero Kyčerečko
kolikrátš už viděla
jak ogaři pro slovéčko
rúbali sa do těla.

Ej, Kyčero čarodějná
musím já ti žalovat
nemóže sa žádný ženit
lebo musá rukovat.

(Píseň zpívá Jarmila Šuláková
s Darebandem.)

YUCA "PAREZA" JARMILOVA

Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy...

Důležité přírodní materiály v lidské kultuře a téměř zapomenuté tradiční technologie jejich zpracování

Václav Michalička

Lehce dostupný přírodní materiál sehrál důležitou úlohu v rámci různých forem lidské kultury v průběhu vývoje lidských společností. V našem středoevropském prostoru suroviny jako kůra, lýko, pařezové luby, pryskyřice či stromové houby postupně ztrácely svůj význam, až upadly téměř do zapomnění. Teritorium Západních Karpat patřilo k několika málo oblastem, kde v různých podobách zůstaly tyto materiály a technologie jejich zpracování používány až do počátku 20. století.

Právě v prostoru Beskyd bylo možné se ještě na počátku 20. století setkat s celou řadou jednoduchých technologií zpracování přírodních materiálů běžně dostupných lidem, jejichž životní či pracovní prostor bezprostředně souvisel s hranicí lesa. Stromy coby zásadní surovinová zásobárna nabízely značné množství materiálů, které svými vlastnostmi, tvarem a konzistencí potřebovaly jen základní mechanické úpravy a opravení a mohly se přeměnit v plně funkční předměty uspokojující celou řadu potřeb. V horských lokalitách, do jisté míry izolovaných, nacházely své uplatnění archaické technologie ještě v době, kdy modernizace života většiny evropské populace již znamenala naprosté vzdalování se od přímého využívání přírodních surovin provázejících člověka po staletí či spíše po tisíciletí. Průzkumy pro Ústředí lidové umělecké výroby v polovině 20. století zachytily v prostoru dnešní České republiky ještě několik výrobců, kteří zhotovovali užitečné předměty z takových surovin, jako byla kůra, kořeny, tráva, šišky, cizopasně rostoucí na stromech či léčivá hmota kalus, kterou stromy zacelují své rány. Výrobky zhotovené z těchto materiálů lze dnes nalézt v muzeích dokumentujících tradiční způsob života našich předků, ale bohužel těchto předmětů není příliš mnoho. Při pohledu na ně a také při porovnání záznamů postupů jejich výroby se nabízí zajímavé analogie jednak s archeologickými nálezy z období středověku i pravěku, ale také s artefakty zhotovenými v současnosti či v nedávné době příslušníky domorodých etnik, označovaných většinou jako přírodní národy. A tak prakticky totožnou nádobu z kůry, kterou běžně používali na beskydských salaších ještě na přelomu 19. a 20. století, můžeme nalézt například jak ve vybavě pravěkého muže Ōtziho z ledovce v oblasti Ōtzálských Alp, který žil před 5 000 lety, tak i v původním inventáři labradorských Indiánů či v tom současném u Indiánů amazonských či Papuánců na Nové Guineji.

V místech, kde rostou ve větším množství stromy, představovala nejsnadněji dostupný, dobře tvárný materiál kůra, která bývala často hojně využívána v případě

■
Výstava Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy... v příborské pobočce Muzea Novojičinska, p.o. (Foto Václav Michalička, 2013)

■ ■
Předměty zhotovené z kůry; výstava Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy... v příborské pobočce Muzea Novojičinska, p.o. (Foto Václav Michalička, 2013)

■ ■ ■ ■
Předměty vyrobené z troudnatce kopytovitého (choroš); výstava Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy... v příborské pobočce Muzea Novojičinska, p.o. (Foto Václav Michalička, 2013)

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■
Troudnatce kopytovitý (choroš) (Foto Václav Michalička, 2013)

Svítilna
zhotovená z choroše
(Foto Václav
Michalička, 2013)

absence kvalitních nástrojů určených pro obrábění tvrdších materiálů. V oblasti Beskyd se používání kůry zejména z jedle a smrku udrželo také proto, že tento materiál byl téměř permanentně k dispozici dřevařům, uhlířům a pastýřům, kteří sezonně pobývali v jisté izolaci od jiných surovin, a proto maximálně zhodnotili to, co je přímo obklopovalo. Ze silnější a pevnější jedlové či smrkové kůry si v lese i na pastvinách budovali nouzové přístřešky, které je měly chránit před nepřízní počasí. Kůru, která v sobě obsahovala potřebné množství mýzy a měla dostatečnou vláč-nost, bylo možné ohýbat a vytvářet tak jednoduché tašky, kabely a nádoby, používané nejen k transferu potravin, drobnějších předmětů, ale i k uchování tekutin. Technologie zpracování stromové kůry a samotná výroba tašek a kabel nebyla příliš náročná na zručnost ani na nástrojové vybavení. Pomocí nože a ostrého dřevěného šídla bylo možné jednoduše zhotovit jak primitivní, víceméně jednorázové transportní předměty, tak konstrukčně i vzhledově dokonalejší výrobky. V tradiční kultuře v oblasti Beskyd sortiment výrobků zhotovených z různých druhů stromové kůry představoval poměrně široké spektrum včetně hudebních nástrojů, kterých se v muzeích dochovalo o něco více než běžných intenzivněji namáhaných předmětů.

Velké možnosti upotřebení představovalo rovněž lýko, které figurovalo zejména jako vázací materiál. V Beskydech bývalo získáváno nejvíce lýko lipové, které se po opracování používalo při výrobě metel, slaměnek, ale také často nahrazovalo provazy. Ve starším období se z něho zhotovovala obuv, pokrývky hlavy, ale pro sledovanou oblast máme doklady spíše o výrobě různých kabel splétaných z lýka. Vedle lýka se lze u mnohých sbírkových předmětů z muzeí v prostoru Západních Karpat setkat také s kořeny stromů coby vázacím materiálem. I zde se jedná o prakticky celosvětově rozšířenou záležitost, kdy z lubů kořenů bývaly pleteny i vzhledově velmi krásné a prostorné koše.

Při zhotovování nádob lidé vycházeli z přirozených dutin nabízených samotnou přírodou, které nebylo třeba již příliš upravovat. Téměř zapomenutým materiálem je přírodní útvar, který byl na východní Moravě a v horské oblasti Těšínského Slezska označován jako *mosor*, na Slovensku *svor*. Jedná se o oblitiny narůstající v podobě lubu na živém pařezu jehličnanu. Tento jev vzniká z pařezu stromu, který již v minulosti, za svého života, svými kořeny srostl s jiným jedincem svého druhu. Pařez, který se stal součástí sousedního stromu, je proto obklopován hojivým pletivem kalusem na okrajích kůry ve snaze růstovými mechanismy ránu zacelit a zhojit. Úplnému zaplnění rány však stojí v cestě hnilobný proces dřeva uprostřed pařezu. Vyhníváním původního dřeva se tak vytváří dutý válec, který se již svou podobou přímo nabízí k jednoduché výrobě kruhové nádoby bez náročných technologií. Z *mosoru* se vyráběly především solničky, hrotničky a črπάky – nádoby sloužící k nabírání vody. Časté bylo využití *mosorového* prstence větších rozměrů ke zpevnění přírodní studánky. *Mosory* byly v minulosti vyhledávány zejména pro snadnou zpracovatelnost, pevnost, trvanlivost a pružnost.

Další surovinou, jejíž využití máme doloženo od pravěku až do současnosti v různých lidských kulturách v mnoha rozmanitých formách a která byla v minulosti i v horských beskydských usedlostech prakticky nepostradatelná, je pryskyřice. Pryskyřice tak v rámci každodenních potřeb našla hned několik důležitých způsobů upotřebení a na usedlostech bývala vždy uchovávaná malá zásoba coby potřebná rezerva. V měkkém stavu sloužila jako tmel a po zahřátí v tekutém stavu s ní bylo možné spravovat vyléváním například tekoucí nádoby. V sadařství nahrazovala při zatírání štěpů nedostupný štěpařský vosk. Také se z ní připravoval i číhařský lep určený k lapání ptáků. V domácnostech se používala jako přísada při domácím vaření mýdla a v hospodářství se pryskyřicí, která prošla zahřátím a následným chladnutím, ošetřovaly řemeny hospodářských strojů nebo odstraňovaly štětiny prasat při domácích

zabíjačkách. Velmi zajímavým, dnes již zapomenutým a prakticky neuplatnitelným využitím pryskyřice, bylo takzvané nasmolování oblečení. V chudém prostředí především v různých krizových obdobích, kdy byl nedostatek kvalitnějších prostředků, sloužila pryskyřice jako účelný prostředek ke svícení, a to zejména ve chlévech a stájích, kde hrozilo odpadnutí žhavého oharku z louče, a tím i riziko požáru. Malé kahánky naplněné pryskyřicí, která nahrazovala lněný olej, se vyráběly buď ze starších hliněných misek, nebo ze smrkové či jedlové kůry a mohly se snadno postavit na příhodnou rovnou plochu. Místo knotu se zapíchlo do hmoty suché dřívko, které sloužilo pro snadné rozhoření pryskyřice. Dnes již zajímavou kuriozitou jsou v minulosti hojně používané provizorní lampičky ze šišek, určené zejména ke svícení venku místo dnešní baterky. Jejich zhotovení bylo nenáročné a velmi rychlé. Šiška se zlomila, čímž došlo k vytvoření prohlubně, do které se umístila pryskyřice, rovněž opatřená dřívkem pro zapálení.

Na Valašsku a v horské části Těšínska se ještě v 19. století mnoho lidí věnovalo ve velkém sběru stromových hub (chorošů). Příkladem ztráty povědomí dnešní společnosti o kdysi nepostradatelné surovině, určené ke každodenním účelům, je právě stromová houba *troudinatec kopytovitý* (*Fomes fomentarius*). *Troudinatec* není vzhledem ke své konzistenci jedlý, avšak byl sbírán pro využití dužniny klobouku. Na území České a Slovenské republiky se postupem času zpracování chorošů omezilo pouze na regiony se zachovalými neudržovanými bukovými lesy. Z *troudinatec kopytovitého* byla využívána plstovitá dužina, ze které se vyráběly: zápalná hubka k snadnému rozdělení ohně, části oděvu (čepice, klobouky, rukavice, lehká obuv, vesty, nátepníčky), ochranné váčky na kapesní hodinky, peněženky a drobné ozdobné předměty (např. malé kytičky, bobule plodů). V holičství sloužila hmota z *troudinatec* i jako dohlazující plocha na ostří břitev a také nahrazovala kaučuk při těsnění spár lodí. Včelaři upotřebili dužinu při vykuřování včelích úlů. Díky některým hojivým účinkům sehrál *troudinatec* svou roli při léčení ran a zahánění nepříjemných bolestí, a to jak na odlehých salaších či při praktikách venkovské komunity, tak i v rámci počáteční medicíny. Plátky dužiny *troudinatec kopytovitého* byly používány zejména k lokálnímu zastavení krvácení. Tento přípravek vstoupil do širšího povědomí pod latinským názvem *fungus chirurgorum*. V horských beskydských usedlostech se při nehojících se ranách přistupovalo také k přikládání zapálené zpracované dužiny. Nejdůležitějším produktem z *troudinatec kopytovitého* byla zápalná hubka – nezbytný artefakt pro rozdělování ohně, který se udržel až do poloviny 19. století. Zajímavým fenoménem byla výroba pokrývek hlavy, její historie je ale velice těžko zachytitelná. Můžeme však předpokládat, že po zvládnutí technologie výroby zápalné hubky nebylo problémem vytvořit rovněž primitivní pokrývky hlavy či jinou oděvnou součást. Jednoduchý chorošový klobouk se snadno zhotovoval v jakémkoliv prostředí bez využití speciálních nástrojů. Postačoval pouze ostrý nůž a samostatná dřevěná palička. Nejdůležitější z celého postupu výroby bylo nalezení odpovídajícího a vhodného exempláře *troudinatec kopytovitého*. Vhodná houba s hladkým nezvrásněným povrchem se odloupla sekerou, nožem nebo dlátem. První fází zpracování bylo odstranění svrchní šedé až šedohnědé kůry. Ostrým nožem se odřezala povrchová kůra a odstranily póry na spodní straně i jednotlivé vrstvy hnědých rourek, až zůstala pouze vrstva okrové rezavé vatovité dužiny. Právě tato dužina se dále zpracovávala. Následovalo její opatrné rozklepání na pevně nepružící podložce paličkou se zaoblenými hranami na plochý koláč. Hnětením materiálu rukama a opatrným vytahováním v prstech se dosahovalo potřebné míry a tloušťky. Tímto způsobem se získal snadno tvarovatelný kožovitý plátek, který byl lehký, jemný, vláčný, semišového vzhledu, hebký na dotek a po pozvolném vyschnutí držel svoji předem vytvarovanou podobu. Získaný produkt bylo možné použít jako zápalnou hubku (která se velmi snadno vznítí od vykresaných jisker), nebo jako materiál pro výrobu oděvních sou-

částek. Klobouky a čepice se z tohoto produktu tvarovaly za moka, a to jak na dřevěné formě, tak i pouze v rukách. Jednotlivé plátky se daly dobře sešívát do větších celků, aniž by se materiál trhal.

Prostor lesa také poskytoval vysokou trávu, kterou bylo možné buď v izolovaných podmínkách horských salaší, nebo v neúrodných obdobích, kdy se nedostávalo slámy, využít k výrobě jednoduchých ošatek technikou spirálového pletení. Jednotlivé prameny byly pak k sobě stahovány lipovým lýkem. Tyto ošatky z trávy sice nedisponovaly takovou pevností a trvanlivostí, jako ty ze slámy, ale byly velice snadno dostupné a okamžitě využitelné.

Škála přírodních a pracovních postupů byla zcela jistě mnohem širší a uvedené příklady pouze nastiňují celou řadu dalších možností. Les byl pro člověka v minulosti skutečnou pokladnicí surovin a archaické technologie jejich využití zdokumentované v Beskydech odkazují na základní společné principy tvořivého přístupu člověka k základnímu snadno dostupnému přírodnímu materiálu.

V termínu od 10. října 2012 do 21. února 2013 se v Muzeu Novojičínska – Muzeu a pamětní síni S. Freuda v Příboře uskutečnila výstava *Kůra, lýko, choroše, tráva, kořeny, pařezy... (Důležité přírodní materiály v lidské kultuře a téměř zapomenuté tradiční technologie jejich zpracování)*. Právě tato výstava prezentovala výrobky z těchto přírodních surovin spolu se zaniklými technologiemi jejich zpracování. Výstava představila široké spektrum autentických artefaktů v historickém i prostorovém kontextu, kdy základ tvořeny předměty pocházejícími z Beskyd byl doplněn analogickými záležitostmi z oblastí východní Evropy, produkty mimoevropských přírodních kultur a také vědeckými rekonstrukcemi výrobků z období pravěku (např. tzv. Ötziho boty staré 5000 let či oregonské sandály z lýka pelyňku z období 8000 let př. n. l.; obě rekonstrukce bot provedli Petr Hlaváček a Václav Gřešák z Technologické fakulty Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně). Výstava byla realizována v odborné spolupráci s Národopisným oddělením Národního muzea, Náprstkovým muzeem – Národní muzeem, Technologickou fakultou Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, Valašským muzeem v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Muzeem regionu Valašsko, Muzeem Těšínska, Muzeem Beskyd Frýdek – Místek, Slezským zemským muzeem, Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Moravským zemským muzeem v Brně. Všem institucím patří velké poděkování za zapůjčení unikátních předmětů, které mohly být v širších souvislostech představeny veřejnosti.

Literatura:

DRÁPALA Daniel; MICHALIČKA Václav. *Zručnost, um a dovednost lidí na horách*. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2010.

DRÁPALOVÁ Lenka; MICHALIČKA Václav. *Svět zaniklých technologií: O výrobě ubíraných punčoch, nádob z mosoru a pálení škvarků z popela na bělení plátna ve Valašském muzeu v přírodě*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, 2007.

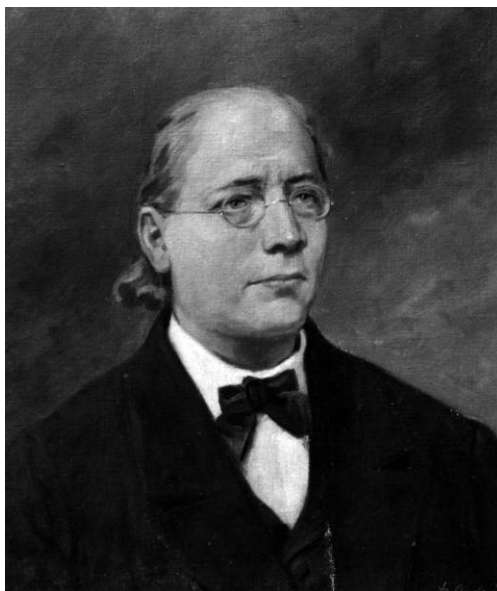
JERÁBEK Richard (ed.). *Počátky národopisu na Moravě*. Antologie prací z let 1786–1884. Strážnice, 1997.

KUNZ, Ludvík. *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm, 2005.

LANGER Jiří a kol.. *Beskydy, zdroj práce a obživy*, Třinec: WART, 2012.

MICHALIČKA Václav. *Rekonstrukce několika zaniklých tradičních technologií ve Valašském muzeu v přírodě*. In: *Museum vivum III. – IV*. Rožnov pod Radhoštěm, 2009, s. 69–75.

MICHALIČKA Václav. *Strom – využití druhotných surovin v každodenním životě obyvatel Západních Beskyd (na příkladu jedle a smrku)*. In: KŘÍŽOVÁ Alena a kol: *Archaické jevy tradiční kultury na Moravě*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav Evropské etnologie, 2011, s. 43–54.

■ **Portrét D. Slobody od malíře Františka Ondruška** (dle fotografické předlohy) (Fotoarchiv Moravského zemského muzea v Brně)

Kniha čeledí a duší Daniela Slobody

Zdeněk Fišer

Jméno uvedené v titulu článku není pravidelným čtenářům Valaška neznámé. Připomněl jsem ho na jeho stránkách již několikrát¹ a je i možné, že se jim do rukou rovněž dostala kniha Rusava a Daniel Sloboda vydaná v r. 2011, v níž jsem se osobnost tohoto rusavského evangelického duchovního pokusil zhodnotit v celé jeho komplexnosti, ať už jako muže víry a vědy, nebo jako člověka stojícího na pomezí dvou národností (české a slovenské), dvou jazyků.² Ovšem ani obsáhlá edice dokumentů (v tom zejména korespondence), již jsem po 12 let realizoval³, nemohla zachytit všechny materiály, které se k D. Slobodovi vztahují. Platí to např. o jeho sešitech meteorologických pozorování, které si vedl přibližně dvacet let (od podzimu 1858 do r. 1877) a v nichž podrobně zaznamenával vývoj počasí na Rusavě.⁴ Není bez zájmovosti, že svá pozorování zasílal do vídeňského Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus, tj. na Centrální ústav pro meteorologii a zemský magnetismus, založený r. 1851 jako první svého druhu na světě. O jak důležitou záležitost (i pro dnešní dobu) šlo, svědčí skutečnost, že v r. 1862 pracovaly na Moravě a ve Slezsku jen čtyři podobné pozorovací stanice⁵, jakou provozoval Sloboda; v r. 1875 se pak jejich počet zvýšil na 19.

Ale asi neobsáhlejší materiálem, který Sloboda vytvořil a který mohl být ve zmíněné edici představen jen v drobné ukázce, je *Kniha čeledí a duší při církvi evangelické augšburského vyznání Rusavské*, kterou založil v r. 1867 a uzavřel v r. 1883. Jedná se o mohutný foliant rozměrů 40,5 cm na výšku a 27 cm na šířku, obsahující 584 číslovaných a šest nečíslovaných listů. Číslované listy tvoří předtištěné formuláře⁶ o 12 kolonkách, zachycují číslo a jméno domu, jméno tam bydlící rodiny (rodin), odkud pochází (uváděna obec a číslo domu), datum narození, konfirmace, sňatku a úmrtí, dále kam dotyčný odešel (obec a číslo domu), zda to byl majitel, podruh nebo závitka (nemanželské dítě), poznamenání (tedy poznámka) a konečně, zda to byl muž či žena. Strany 1 až 554 byly určeny pro rusavské domy (poslední je č. 202 na s. 494 b), zbývající pro evangelíky, kteří drželi usedlost v jiných obcích a spadali pod Slobodovu farnost.⁷ Drtivá většina záznamů je psána Slobodovou rukou, jen ojediněle se objevují záznamy jeho následovníků, patrně nejvíce od Otmara Hrejsy⁸ (1888–1892). Konečně na posledních listech Sloboda zachytil přezdívký, pod kterými byli držitelé domů v jeho době známi.

Pod nadpisem „*Dvojčihodným pánům bratrům, mojim nástupcům, bratrské pozdravení v Pánu*“ Sloboda v úvodu knihy svým pokračovatelům v zápisech vzkazoval: „*Na knize této jsem se všemožnou snažností a správností výše 20 let pracoval a doporučuji Vaši laskavé péči a obezřetnosti další její čisté a bezvadné vedení. Ona Vám poskytne, jak důfám, možnost ve všech pádech a proměnách zdejších evangelických rodin se týkajících důkladně se orientovati. Není mi potřeba výhodnost její opisovati, onať každému, kdo si zařízení jejího pozorně povšimne, bude zřejmou, jmenovitě co se týče rubrik „odkud pochází“ a „kam odešel“, pak rubriky „podruh“ a „závitka“. Tyto dvě poslednější naznačují rodiny vlastního gruntu neb chaloupky nemající, proto zapisují se vždy na posledních stranách dotyčného dom. čísla, odkud rodem pocházejí. Stalo-li by se po letech, že by prostora papíru některého dom. čísla k zapisování nestačila, ať se s patřičným zaznamenáním přenesse pokračování do dalších listů, nejlépe počínaje od fol[ia] 500. Podotýkám, že v každém dom. čísle dle obů posledních rubrik jsou jak živé, tak*

Kniha čeledí.

Číslo a jméno domu	Jméno rodiny	Ostatní polohy		narozena	křtěna	sňatka	zemřel	Kam odešel	Příčina smrti	Poznámání	věk	pohlaví
		Okres a č. domu	Okres a č. domu									
3 Mlýn	Čech Jan, Marianna a An. Pavlová	Mladá	29	1793 10. 3. 1811	1811 16. 3. 1817 9. 4. 1817 16. 3. 1817 16. 3. 1817							
	Marianna, Dušan, Josef, a An. Barboš	Stará	29	1801 4. 4. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Stará	29	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Stará	29	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	29	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
4 Čech Jan, Jana a Marianna Štrouhalová	Marianna, Dušan, Josef, a An. Barboš	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
5 Čech Jan, Jana a Marianna Štrouhalová	Marianna, Dušan, Josef, a An. Barboš	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Josef	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Marianna	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								
	Jan	Rusava	3	1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801 11. 3. 1801								

■ Kniha čeledí a duší Daniela Slobody

zemřelé neb jinam odešlé osoby (+) v stálé evidenci, čehož lze z výhodu být použito ku snadnému spočítání evangell[ických] duší v církvi. V zadu knihy konečně jsou seznamy obvyklých názvů rodin a přezývky (přezdívky) různých osobních jmen – tyto poslední ovšem jen k súkromnému uvědomění p. duchovního. Sbohem tedy, bratři draží, do setkání a společného se shledání v oné veliké knize čeledí božích, před tváří toho nejvyššího zapisovatele Ježíše Krista. Amen. Na Rusavě r. 1883.“

Pak již začínají jednotlivé záznamy, vztahující se ke konkrétním domům (usedlostem) a jejich majitelům. Zdá se, že Sloboda přednostně vypisoval ty domy, které drželi evangelici; jinde totiž ponechal jen číslo domu a zbytek formuláře zůstal nevyplněn. U čísla domu (usedlosti) často poznamenal, jak byla pojmenována v obecní komunitě (většinou podle prvních majitelů ze 17. století), ať už pak objekt držel kdokoliv. Např. polopaseka č. 2, držená Václavem Bučkem, byla známa pod označením Lhoty, Šmarhánky a teprve potom „u Bučků“. Dům č. 5, kde bydlel Martin Hradil (1743–1803), Jiří Hradil (1792–1848) a následně po prodeji Jiří Škarpich (1820–1884) a posléze Martin Buček (1840–1904), se říkalo chalupa „u Kuchařů, Hradilků, Bahnovských“. Chalupa č. 19 se zvala „u Bednářů, Machačů a Jedináků“, přičemž prvním držitelem posledně uvedeného jména byl Pavel Jedinák (1739–1801). Také č. 20, polopaseka, byla známá jako „u Pastyřků, Ležáků a Pavelků“ podle starých držitelů usedlostí. Na č. 26, kde se od poloviny 18. století vystřídali Baroňovi, Hradilovi, Zbraňkovi, znovu Hradilovi a nakonec Kučerovi, se vždy říkalo „u Valchařků“. Mělo to svou logiku – při čtených změnách držby bylo označení podle jednoho z prvních majitelů usedlosti určující; místo – alespoň pro vesnickou komunitu – jednoznačně zasazovalo do prostoru bez ohledu na plynoucí čas.

Naopak některé domy byly zřejmě ještě za Slobodových zápisů v držbě jednoho, snad úplně prvního rodu. To platí např. pro č. 6, kterému se vždy říkalo „u Charuzáků“, přičemž Sloboda jako držitelé uvádí Jana Charuzu (nar. kolem r. 1720), Tomáše Charuzu (1759–1834), Jana Charuzu (1797–1841) a Josefa Charuzu (1826–1884). Podobně tomu bylo u č. 62, polopaseky zvané „u Mozolů“, která asi byla vždy v držení tohoto rodu – již v gruntovníci z konce 17. století je uveden jako majitel Jan Mozola a následuje řada jeho potomků až do konce Slobodových záznamů. Podobných příkladů by se našlo ještě několik.

Naproti tomu jiné usedlosti, byť držené příslušníky jednoho rodu třeba déle než století, byly označeny zcela jinými názvy. Zvláště nehoráznou smělu měl na Rusavě široce rozvětvený rod Bílků. Tak domu č. 4 v držbě Jana Bílka (1750–1806) se říkalo „u Ševečků“, č. 11 se říkalo „u Kolaříků“, ač Sloboda uvádí Pavla Bílka (1726–1787) a další držitele téhož příjmení, nebo č. 14 (polopaseka) se vytrvale říkalo „u Pašekých, Košárků, Na pasekách“, ač nejstarší Slobodou uváděný držitel Jiří Bílek žil v letech 1796–1850. Nu a u č. 15, kde se do Slobodovy doby vystřídalo pět generací Bílků, se vždy říkalo „u Bezuchů“.

Mnozí hospodáři a někdy i hospodyně byli známi ve vsi pod nejroztodivnějšími přezdívkami. Některé byly mluvící, jako „kadeť“ Josef Totek z č. 148, „kanonýr“ Franc Vašík z č. 139 nebo „kaprál“ Jan Škarpich z č. 17. Jiní byli označováni podle některé své vlastnosti – „němý“ Vašek Bílek z č. 131 nebo „němá“ Eva Kocfeldová z č. 104, a možná také dle vzhledu („panenka“ Marina Šrámková z č. 131) či dovednosti („muzikant“ Honza Pánek z č. 105), nebo naopak jisté duševní zaostalosti, jako „telátko“ Josef Hradil z č. 123, Jan Hradil z č. 109 zvaný „trdlo“, či Josef Zbraňek z č. 83, zvaný „sopélek“. Ráznými muži byli naopak asi „štabarec“ Martin Uruba z č. 77 nebo „výbuch“ Josef Vašík z č. 121. Proč se ovšem Janu Charuzovi z č. 136 říkalo „landa“, Janu Zbraňkovi z č. 128 „lenořák“, Janu Škarpichovi z č. 13 „president“, Martinu Bílkovi z č. 19 „rybíkosťka“, Jiřímu Jantulovi z č. 112 „šmityryka“, Josefu Vašíkovi z č. 127 „čverýn“, můžeme se jen domýšlet.

Některé zajímavé poznatky lze najít i v rubrice Poznámání. Např. u Václava Bučka (1730–1809) z č. 2 Sloboda uvedl, že „byl v 1. neděli adventní 1782 za prvního hospodáře církevního vyvolen a vlastně za jeho vedení se zřídila ev. církev rusavská“. O Tomáši Botíkovi (1826–1892) z č. 14 se dovídáme, že se „zabil o kámen při pádu ze střechy“. Veronika Vaclachová (1792–1814) z č. 23 byla dne 23. května zastřelena

v lese. U nemanželského Jan Bučka (nar. 1821) je připsáno, že se „túlal v Polsku, pak umřel na Měrově“.⁹ U Jana Pavelky z č. 56, nar. r. 1841, bylo připsáno „kanonýr, umřel v Benátkách“. Zajímavá je poznámka u polopasekářky Mariany Kocfeldové z č. 61, jejíž první syn se narodil r. 1733, totiž „zemřela prý 105 letá“. Smutný byl osud jediných dvou synů Adama a Veroniky Danišových. Starší Jan zemřel na vojně a mladší Adam (nar. 1800) zemřel dne 13. 12. 1815 na honě. Jiná poznámka u č. 97 – čtvrtá seka „u Mozolíků“ připomíná nemalou tragédii: „Celá rodina vymřela na hlavnici“ – dcera Kateřina (nar. 1801) zemřela 13. 12. 1809, otec Martin Mozolík (nar. 1777) zemřel 22. 12. 1809 a jeho manželka Marie (nar. 1782) zemřela 30. 12. 1809. Jiné rodiny byly zase postiženy fyzicky. Např. na č. 44 (polopaseka u Grajcarů horních) se v rodině Jiřího Grajcara (1747–1811) a Rosiny, roz. Pavelcové (1747–1812), dětem nedařilo: Jan (1772–1827) zemřel jako žebrák, Martin (1783–1816) a Mariana (1786–1816) byli hluchoněmi a u Alžběty (1790–1846) Sloboda poznamenal: „Měla hlízu na krku.“¹⁰

Na Slobodově *Knize čeledí a duší* musíme ocenit její rozsah a poctivost, s níž se autor snažil vyhledat držitele usedlostí co nejdále do minulosti. V některých případech tak zachycuje osobnosti narozené ještě na konci 17. století, jako Martina Totka z č. 108 (nar. 1690) nebo Jana Hradila z č. 124 (nar. 1693). Uvědomíme-li si skutečnost, že Rusava byla ke konci 50. let 17. století znovuosídlována odbojnými Valachy přičiněním zemského hejtmana Jana z Rottalu, pak je zřejmé, jak cenný materiál Kniha čeledí a duší vlastně pro genealogii představuje. Navíc ji můžeme konfrontovat s jinými prameny, které uvádí Vlasta Fialová¹¹ v článku o počátcích Rusavy (příznávací listy k dani domovní 1667, lánský rejstřík usedlostí 1675, sčítání valašského dobytka 1685 a 1687) nebo Josef Macůrek v knize o D. Slobodovi¹² (josefinský katastr z r. 1789, gruntovnice z konce 18. stol., seznam desátků z r. 1805 aj.). Je pravděpodobné, že při kombinaci všech dostupných pramenů by bylo možné sestavit jednak rozrod všech obyvatel Rusavy od pol. 17. století do konce století devatenáctého, jednak sestavit přehledy držitelů a jejich rodin u jednotlivých domů a usedlostí. Nemalý podíl na tom budou mít připomenuté záznamy pocházející od Daniela Slobody.

1 FÍŠER, Zdeněk. Daniel Sloboda a Vsetínsko. In: *Valašsko – vlastivědná revue*, č. 7, 2001/2, s. 7–8; FÍŠER, Zdeněk. Příběh jednoho života. K 200. výročí narození Daniela Slobody, muže víry a vědy. In: *Valašsko – vlastivědná revue*, č. 23, 2009/2, s. 8–11.

2 FÍŠER, Zdeněk (red.). *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, s. 175–294.

3 Dnes tato edice čítá osm svazků a více než 3600 tištěných stran. Viz také můj článek FÍŠER, Zdeněk. Zamyšlení nad jednou edicí aneb můj život s Danielem Slobodou. In: *Stopy minulosti. Věda v Moravském zemském muzeu na prahu třetího tisíciletí*, Eds. Jiří Mitáček a Luděk Galuška, Brno, 2011, s. 211–224.

4 Viz FÍŠER, Zdeněk. Daniel Sloboda a jeho meteorologická pozorování na Rusavě. In: *WM 56*, 2004, s. 173–180.

5 Jedním z těchto pozorovatelů byl i Řehoř Mendel (1827–1884) z kláštera na Starém Brně, zakladatel genetiky.

6 Tištěny byly u firmy Jindřich Gusek v Kroměříži.

7 Na listu 557 jsou záznamy o držitelích domů v Gruních Vlčkovských, s. 539 vlastní Vlčková, s. 561 Brusné, s. 564 Količín a Chomýz, s. 569 Loukov a Žopy, s. 570 Tučapy, s. 574 Prusenovice, s. 581 Fryšták a s. 576 Holešov.

8 Hrejsovým následníkem byl krátce Jan Václavík (do srpna r. 1896) a pak Justus Hruška (do r. 1904).

9 Tedy na Měrově, hradu, který byl kněžským a následně státním vězením.

10 Mohlo se jednat o onemocnění štítné žlázy.

11 FIALOVÁ, Vlasta. Počátky dědiny Rusavy. K 300. výročí založení. In: *Valašsko 6*, 1957, s. 49–72.

12 MACŮREK, Josef. *Z minulosti východní Moravy v 18.–19. století*. Brno, 1980, s. 101–109.

Žádost obce Pulčín o povolení stavby zvoničky z roku 1740

Petr Odehnal

Pro druhou polovinu 18. století jsou charakteristické mimo jiné stavby obecních zvoniček, jejichž počet postupně rostl v souvislosti s ohňovým patentem Marie Terezie (1751) a požárním řádem Josefa II. (1787). Zvoničky se ovšem v nejedné obci vyskytovaly už před tereziánským patentem.

Dne 9. září 1740 sepsali pulčínští představení dopis stvrzený obecní pečeti (!) adresovaný olomouckému biskupství, ve kterém žádali o povolení stavby zvoničky. Čtvercový půdorys zvoničky měl být asi 3,1 x 3,1 m, výška 4,7 m. Impulzem, který zmiňují, byla především snaha odvrátit od obce krupobití. Zároveň představení Pulčína deklarovali, že zvonička „na žádnú škodu chrámu Páně ani služebníkům nebude“, což kromě jiného znamenalo, že veškeré náklady spojené se stavbou a provozem zvoničky vezme obec na sebe.¹ Toto vše potvrzoval v průvodním dopise také duchovní správce farnosti Lidečko, P. Martin Mořic Smažený (připomíná, že píše v této záležitosti již podruhé). Věc byla v Olomouci projednána 22. září 1740. Nevíme sice, jestli povolení na lidečskou faru doputovalo, ale máme před sebou cenný doklad impulzu ke stavbě zvoničky a také v okolí v té době nepochybně obvyklé půdorysné a výškové parametry stavby.

Na Hornolidečsku je dobře známou skutečností, že vesnice Pulčín je i dnes čteně navštěvována bouřkami. To se ostatně odráží i v početném rejstříku místních pověstí: v obci prý dokonce byla kniha zvaná kryštofka, s jejíž pomocí se dala také převádět mračna a bouřky.²

Na prvním vojenském (josefském) mapování z šedesátých let 18. století³ zvoničku v obci nenacházíme⁴, o šest desítek let později – k roku 1828 – ale už stála.⁵ Ve 20. letech 20. století byla (několikrát) fotografována, v roce 1926 ji na plátně zachytil akademický malíř František Líbal. Roku 1930 byla pulčínská zvonička zbořena.

¹ ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř Olomouc, k. 4733.

² HAVLÍČEK, Bedřich. Pulčínské pověsti (Poznámky ke studiu lidových prosaických tradic na Valašskokloboucku). In: *Zprávy Okresního musea ve Valašských Kloboukách*, 1958/1, s. 40–53.

³ Austrian State Archive, Military Archive, Vienna. Dostupné na <http://oldmaps.geolab.cz>.

⁴ Může to být ale způsobeno skutečností, že Pulčín se nachází na hranici dvou mapových listů.

⁵ Mapa je dostupná nejen ve fondech MZA Brno (D 9, Indikační skici), ale také na webových stránkách <http://www.mza.cz/indikacniskici> (pod signaturou MOR213018280). – Vyznačení zvoničky je neobvyklé: kruhová (snad osmiúhelný půdorys) dřevěná stavba s křížem

■ Pulčínská zvonička zbořená roku 1930 (Zapůjčila L. Vráželová)

*Žádost obce Pulčín o povolení stavby zvoničky.
Pulčín, 9. září 1740.*

*ZA Opava, pob. Olomouc, fond Arcibiskupská konzistoř
Olomouc, k. 4733.*

*My, poctivá obec dědiny Pulčín, pod dobrým svědomím
písebně od sebe dáváme, že ta zvonička, kterou bychme
z umínění našeho, jak nám jednoho času krúpy obilí stloukly,
rádi zbudovali, na 4 lokty šířky i z délky a až po zvonek 6 loktí,
že pak na žádnú škodu chrámu Páně ani služebníkům
nebude, to našim dobrým svědomím a naši obyčejnú obecní
pečeti potvrzujeme.*

*Jenž se stalo v dědině Pulčínách dně 9. septembris Anno
1740.*

*Jiří Novosad, fojt
Václav Válek, pudmistr, a celý ouřad*

Pásli ovce Valaši

Jitka Wolfová
Petr Wolf

Valašsko patří mezi naše turisticky a přírodovědně nejatraktivnější území. Za svou oblíbenost vděčí zdejší malebný region především pastevectví a s tím související lidové kultuře. Na poměrně nedávném vzniku pestré krajiny a přírody se významnou měrou tedy podílel člověk, drsné horské podmínky a souhra historických okolností. Doposud zde přežívá řada unikátních rostlinných a živočišných druhů, které byly na jiných místech již vyhubeny, jako např. hořeček žlutavý, kociánek dvoudomý, modrásek černoskvrný, chřástal polní atd. Skoro se zdá, jakoby je na Valašsku čekal stejný osud. Co se nepovedlo násilné kolektivizaci, dokončuje dnes moderní zemědělství nebo naopak úpadek hospodaření, zalesňování a živelná výstavba. Během posledních deseti let přibýlo na území CHKO Beskydy více jak devět tisíc budov, jeden a půl tisíce hektarů lesa a křovin. Jen v údolí Vsetínské Bečvy bylo ve stejném období na loukách a pastvinách nelegálně vysazeno téměř půl druhého sta hektarů lesa. Za jak dlouho při tomto vývoji zanikne Valašsko nebo jedna chráněná oblast? Podaří se nám tomu zabránit? Naděje tady pořád je.

Těžko si lze u nás představit jiný region, který je v mysli lidí tak výrazně spjat s pastvou, jako jsou Beskydy. Popěvek o černookém bačovi si dokáže zabroukat snad každý. Malebná valašská krajina, v níž se střídají zaoblené horské hřbety s lesy, loukami, pastvinami, drobnými poličky, remízky a sady, je pro své krásy, výjimečné přírodní a historické hodnoty spojené se svéráznou kulturou turisticky velmi vyhledávaným koutem naší země. Přírodovědný význam podtrhuje také fakt, že je zde již 40 let Chráněná krajinná oblast Beskydy a evropský význam zdejší zemědělské kulturní krajiny oceňuje i vyhlášení Evropsky významné lokality Beskydy nebo Ptačí oblasti Horní Vsacko. Ovšem je potřeba také dodat, že zdejší výjimečnost může velmi rychle skončit. Bohužel na palčivou otázku, jak dlouho ještě bude obraz zdejší valašské krajiny alespoň tak krásný a zároveň turisticky atraktivní jako dnes, neumíme odpovědět.

Člověk svou činností vždy významně ovlivňoval přírodu a krajinu kolem sebe. Nejdříve byly osídleny a kultivovány nížiny v okolí velkých řek. Nejpозději pak málo úrodné lesnaté vrchoviny a pahorkatiny. Na počátku 13. století již byly nižší polohy kompletně osídleny. Kraj v té době již nebyl schopen uživit více obyvatel. Lid proto přistoupil k hledání dalšího vhodného životního prostoru. Vlny kolonizace se rozlily po celé České kotlině a zasáhly tak i valašské hraniční hory. Skromné archeologické nálezy ukazují, že určité pokusy o osídlení Valaška proběhly již dříve. Podle všeho však nebyly z dlouhodobé perspektivy úspěšné a sídla periodicky vznikala a zanikala v krátkém čase. Od 15. století se krajina Valaška výrazně změnila. Původně hluboké lesy byly na mnoha místech vykloučeny, vznikly louky a pastviny. Pasekářská kolonizace vtiskla krajině její osobitý ráz. Neméně důležitá valašská kolonizace přinesla způsob hospodaření na pozemcích s důrazem na chov domácího zvířectva. Vždyť i samotné jméno Valach původem pochází z rumunštiny a užívalo se pro pastevece ovcí a koz.

Ve všech dostupných lesích se běžně prováděla pastva hospodářských zvířat. Staré lesy tak postupně ustupovaly zejména javorovým lesům, tzv. „pařežinám“, které sloužily jako zdroj palivového dříví na zimu, ale hlavně jako pastviny a cenný zdroj sena a výmladků na zimu pro domácí zvířata. O tom svědčí i řada valašských místopisných

názvů, jako např. Velký a Malý Javorník. Pařežinové lesíky se postupem času, kdy na ně byl vyvíjen stále vyšší a vyšší tlak, měnily v pravidelné pastviny a sečené louky. Pastviny vždy ležely na méně úrodných místech a podléhaly přesně danému způsobu obhospodařování. Z jara se na ně vyháněly ovce a kozy, posléze i hovězí dobytek. Na konci léta byly pastviny již spasené, a tak se po sklizni obilovin dobytek přesouval na strniště. Pastviny tak měly dost času vzpamatovat se (zregenerovat) do příštího roku. „Pasínky“ tvořily rozsáhlé komplexy. Byly porostlé solitérními stromy, keři a především jalovci. Vzrostlé stromy se pravidelně ořezávaly na tzv. letinu pro dobytek.

S procesem odlesnění a přeměny krajiny člověkem trvajícím několik staletí souvisel i vývoj přírodních společenstev. Společně s člověkem přišly do odlesňované krajiny i nové rostlinné a živočišné druhy, které původně obývaly otevřená stepní stanoviště. Paradoxem dnešní doby je, že prostor valašských extenzivních pastvin je stále obýván mnoha druhy, které v původních přirozených místech výskytu již vymřely. Louky a pastviny dříve představovaly úzce propojené komplexy zaujímavější plochy ohromné rozlohy. Díky tomu cestování (migrace) nejen živočichů, ale i semen nejrozličnějších druhů rostlin odlesněnou krajinou na velké vzdálenosti nebyl žádný problém.

Ještě v polovině 19. století na hřebenech Beskyd stály desítky salaší se stovkami ovcí a páslo se zde až patnáct tisíc ovcí plemene hrubovlnné „valašky“. V padesátých letech ale bohužel došlo v celé republice k výrazné změně v hospodaření. Valašsko bylo tehdy vybráno hlavně jako pastvinářsko-lukařská oblast, která byla stejně jako ostatní oblasti nucena do co nejvyšších zemědělských výkonů. Vláda nad zemědělskou produkcí byla pod nátlakem předána jednotným zemědělským družstvům. Došlo k scelování pozemků a značně se rozšířila pastva hovězího dobytka. Komplex pastvin nebyl dostatečně úživný pro mnohasethlavá stáda. Docházelo proto k zvýšenému hnojení chudých jalovcových „pasínek“, což mělo za následek jejich znehodnocení z hlediska druhové pestrosti. Na pastvinách se naráz pohybovalo obrovské množství zvířat s devastujícími následky. Výrazně se omezilo drobné hospodaření, které bylo dříve zárukou tradiční a vyvážené péče o pozemky v soukromém vlastnictví. Lidé byli po generace vázání ke svým pozemkům a také se o ně velmi pečlivě starali. Vždyť na nich záviselo jejich živobytí! Kolektivizace tak způsobila vytržení těchto obyvatel z jejich přirozeného prostředí, ale hlavně zničila mnoho generací předávané rodinné dědictví – pozemky.

Spolu se změnou hospodaření šlo ruku v ruce snižování přírodní pestrosti. Kdysi běžně rozšířená pestrá luční a pastvinná společenstva, obývaná velkým množstvím rostlinných a živočišných druhů, začala z krajiny velmi rychle mizet. Do dnešních dnů se zachovala jen torza soustředěná převážně do zapadlých údolí a horských poloh. Právě nedostupnost těchto míst je zachránila v době kolektivizace před zničením. Následkem intenzifikace luk nebo následkem umělého zalesnění či přirozeným šířením lesa na nepoužívaných plochách se staly tyto lokality navzájem velmi izolované. Les nebo jednotvárné vysokostébelné louky se staly překážkou pro šíření rostlin a živočichů, zejména hmyzu. Vzdálenost mezi některými lučními plochami s výskytem vzácných druhů se natolik prohloubila, že se mezi sebou nemohou populace vzájemně

■ **Valašský redyk 2013.** Pustevny zůstávají místem, které bývá nejčastěji spojováno s pastvou ovcí. (Foto Marie Popelářová)

■ **Okáč bojínkový** (*Melanargia galathea*), patří spolu s okáčem lučním a soumráčkem metlicovým k nejběžnějším lučním druhům. I tito hojní motýli jsou však postiženi strojovou sečí, kdy je během krátké doby posečena velká plocha. (Foto Tomáš Kašpar)

■ **Zarůstající pastvina s jalovcem ve Velkých Karlovicích.** (Foto Marie Popelářová)

■ **Květnaté louky zářící pestrou směsí barev se dnes stávají stále větší vzácností, protože původní způsoby hospodaření mizí spolu se starousedlíky. Břežítá.** (Foto Marie Popelářová)

■ **Kruštík bahenní** (*Epipactis palustris*) je ohrožen především odvodňováním mokřadů. Patří mezi silně ohrožené druhy naší květeny. (Foto Tomáš Kašpar)

■ **K velmi vzácným lučním biotopům náleží i vápnitá slatiniště se suchopýřem úzkolistým** (*Eriophorum angustifolium*). **Kateřinice.** (Foto Petra Hájková)

křížit. Dochází tak k jejich postupné degeneraci a nakonec vymírání. Pokud se počet takových oddělených populací v krajině sníží pod určitou mez, druh nenávratně vymírá.

Pastviny, které byly na Valašsku nejrozšířenějším typem nelesní vegetace, v důsledku úpadku pastevevctví ustoupily zalesnění, nebo došlo k jejich přeměně na louky. Charakter těch, které se zachovaly, závisí na mnoha faktorech, např. na geologickém podkladu, na orientaci a sklonu svahu a také nadmořské výšce. Na vápnatějších písčovitých a jílovcích v nižších polohách jsou pastviny s častým výskytem teplomilných druhů a mnoha orchidejí. Ve vyšších polohách na hřebtech, na kyselějších podkladu, leží pastviny druhově chudší.

Původní pastva často kombinovaná s kosením, vypalováním nebo klučením keřů byla nejdůležitějším faktorem, který formoval vegetaci pastvin. Takovýto způsob obhospodařování vedl ke vzniku rozmanitých pastviných a lučních porostů. Zvláštním fenoménem pastvin moravských Karpat byl také bohatý výskyt již zmíněného jalovce obecného. Jalovcové „pasínky“, na kterých rostly někde až stovky roztroušených keřů, patřily ke koloritu valašské krajiny. Vznikly výběrovou pastvou ovcí, které se pichlavým keřům vyhýbaly.

V minulosti se pouze část výše položených travních porostů, zejména na hřebenech hor, využívala jako celoroční pastviny. Většina travních ploch byla obhospodařována jako jednosečné louky, které byly od konce léta až do podzimu dopásány dobytčím. Nejnovější průzkumy ukazují velký rozdíl v druhové pestrosti porostů, které jsou jednorázově během několika dnů spaseny a poté ponechány „obrůstu“. V takových porostech převažují trávy, ale roste zde i řada citlivých ohrožených druhů, např. orchideje a mečíky. Oproti tomu najdeme na nepřetržitě pasených porostech krátkostébelnou vegetaci s malým množstvím rostlinných druhů. Takové nízké porosty, označované jako tzv. pravé pastviny, vznikaly působením častého spásání po mnoho desetiletí.

Pro zachování biodiverzity je důležité také správné načasování pastvy. Zvířata při pastvě totiž dávají přednost mladým a nízkým porostům a na jaře spásají ochotněji řadu druhů trav, které by jinak v letním období díky své tuhosti zůstaly bez povšimnutí. Ty v tomto případě pak v porostu převládají a potlačí méně zdatné druhy rostlin, jako např. orchideje.

Významně se také odlišuje pastva skotu, ovcí, koz. O rozdílech v technice pastvy a náročnosti hovězího dobytka a ovcí píše již Gustav Říčan ve svém díle *Pastviny okresu vsetínského v moravských Karpatech z roku 1932*: „*Kráva je povahy líné, pase se trvale na jednom místě, důkladněji trávník vypásá a pohnojí, proto je na kraví pastvě porost hustší travinami a obsahuje více motýlokvětvých a druhů pastviných. Ovce je povahy těkavé, jednotlivé rostliny okusuje, hned přechází dále a méně pastvinu hnojí. Proto pastvy ovcí bývají na druhy bohatší.*“ Také výzkum ukázal, že nejvhodnější pro svažitá valašská pastviny je extenzivní pastva ovcí, tak jak tomu bylo od pradávna. V porostu díky narušování travního drnu kopýtky a zpětnému obohacování exkrementy dochází k potlačování konkurenčně silných rostlin a mohou se zde uchycovat semenáčky těch nových, méně zdatných druhů. Skot je pro svažitý terén nevhodný, protože je příliš těžký, způsobuje erozi půdy a dává vznik četným nedopaskům, z nichž se potom rozšiřují plevelné druhy do okolí. Obecně platí zásada, že čím je hospodaření na určitém území pestřejší, tím je také pestřejší i biodiverzita. Pro přežití vzácných druhů rostlin a živočichů je stejně špatné ponechání pastvin ladem jako intenzivní pastva dobytka. Tam, kde už se nepase, pastviny velmi rychle zarůstají nálety dřevin a mění se v les.

Louky stejně jako pastviny a některé mokřady jsou existenčně závislé na hospodaření. Vznikly odstraněním lesa a udržely se díky pravidelnému kosení. Některé úživnější louky byly navíc na podzim přepásávány. Tzv. ovsíkové louky byly v minulosti vzácným typem vegetace. Vyskytovaly se zejména v nižších polohách a v blízkosti vodních toků. V současnosti jsou louky tohoto typu rozšířeny prakticky všude. Zpravidla jde o bývalé pastviny, zbavené podstatné části druhového bohatství přihnojováním, přiséváním kulturních trav a často také přeoráváním. V jejich druhovém složení převažuje jen několik málo druhů travin.

V čem ale spočívá unikátnost původních tzv. květnatých luk? Je to především v bohatosti druhů, které zde rostou. Všimli jste si, že opravdu pěkných luk, plných pestrobarevných květin, je dnes už velmi poskrovnu? V druhově bohatých květnatých loukách vedle sebe roste kromě travin velké množství bylin. Nejčastěji se zde setkáme s kopretinou bílou (*Lucanthemum vulgare*), používanou k léčbě katarů, nápadně modrofialovým zvonkem rozkladitým (*Campanula patula*), žlutě zbarveným a včelaři

■ **Kozí brada východní** (*Tragopogon orientalis*) je sice běžným lučním druhem, ale z krajiny rovněž mizí. (Foto Tomáš Kašpar)

■ ■ Časné na jaře kvetl téměř na každé pastvině **prstnatec bezový** (*Dactylorhiza sambucina*), který vytváří dvě barevné formy, fialovou a žlutou. Dnes patří k silně ohroženým druhům. (Foto Tomáš Kašpar)

oceňovaným štírovníkem růžkatým (*Lotus corniculatus*) nebo fialkově kvetoucí chrpou luční (*Centaurea jacea*). Ze vzácných druhů luk a pastvin se zde vyskytuje množství orchidejí. Jmenujme alespoň prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*), u něhož jsou známy dvě barevné formy – žlutá a fialová. Vstavač mužský (*Orchis mascula*), který byl v minulosti považován za rostlinu s údajnými pozitivními účinky na potenci mužů. Vstavač kukačka (*Orchis morio*), jenž své jméno dostal podle doby květu, kdy k nám přilétají kukačky ze zimovišť. Pětiprstka žežulník (*Gymnadenia conopsea*), jejíž jméno je odvozeno podle tvaru hlízy připomínajícího pět prstů ruky. Mezi velmi vzácné druhy, jež jsou svou existencí velmi úzce vázány na sešlap trávy a narušování travního drnu ovčími kopýtky, patří hořeček žlutavý (*Gentianella lutescens*), rostoucí na Valašsku už jen na dvou posledních místech, a kociánek dvoudomý (*Antennaria dioica*), lidově nazývaný též „kociččí tlapka“.

Na rostliny luk a pastvin je také navázáno množství živočichů. Z denních motýlů se zde vyskytuje např. okáč bojinkový (*Melanargia galathea*) s křídly představujícími černobílou mozaiku, nebo modrásek jehlicový (*Polyommatus icarus*), jehož zelená housenka žije na rostlinách jehlice trnitě a kručinky. Patrně dnes již nejvýznamnějším motýlem pastvin je modrásek černoskvřinný (*Maculinea arion*). Tento nesmírně zájímavý druh potřebuje nejen pastviny, živé rostliny materidoušky, ale i mravence rodu *Myrmica*, kteří odnášejí jeho housenky do mravenišť k dalšímu vývoji až do zakuklení. Housenky perleťovce maceškového (*Argynnis niobe*), žijící na violkách, vyžadují pro svůj vývoj zase prosluněné trávníky pastvin narušené sešlapem dobytka. Podobné nároky na mechanické narušení travního drnu má i hnědásek kostkovaný (*Melitaea cinxia*), jehož živnou rostlinou je jitrocel nebo soumračník čárkovaný (*Hesperia comma*), kladoucí vajíčka na trávu kostravu červenou. Ke vzácným pastvinným druhům patří i saranče vrzavá (*Psophus stridulus*), upozorňující na sebe při vzletnutí jasně červenými křídly.

Beskydy jsou díky loukám také oblastí s nejsilnější populací celosvětově ohroženého ptáka chřástala polního (*Crex crex*). Tento nenápadný pták žije skrytě a na jeho přítomnost nás upozorní většinou jen v podvečer chraptivý hlas samce, připomínající dvouslabičné řehťavé volání „réprép réprép“. Dalším druhem, obývajícím louky zejména v sousedství polních kultur, je křepelka polní (*Coturnix coturnix*), jejíž hlas zní jako „pět peněz“. K loukám a pastvinám nepostradatelně patří i zpěv a třepotavý let skřivana polního (*Alauda arvensis*) nebo hlas strnada obecného (*Emberiza citrinella*). Vzácný a ohrožený tuhýk obecný (*Lanius collurio*) hnízdí v trnitých keřových porostech. Prosluněné, jižně orientované a extenzivně obhospodařované louky a pastviny jsou zase biotopem ještěrky obecné (*Lacerta agilis*). Naopak vlhčí až mokřadní bezlesá stanoviště často ve vyšších polohách obývá ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*).

Uvedené druhy rostlin a živočichů jsou vázány na staré způsoby hospodaření. A jaké způsoby to vlastně jsou? Jak probíhala senoseč na Valašsku v minulosti? První sklizeň začínala v závislosti na počasí většinou už od poloviny června do poloviny července. Druhá sklizeň se nazývala otava a trvala od poloviny července do poloviny srpna. Seno z druhé seče – otava – mělo odlišnou kvalitu díky kratším stonkům s jemnější strukturou. Tráva se sekla vždy časně ráno, dokud byla mokrá od rosy. K sečení se používala kosa. Pokosená tráva zůstala v závislosti na počasí několik dní ležet na louce, aby se usušila, a během této doby byly řádky několikrát obráceny hráběmi. Pokud začaly deště a seno bylo stále vlhké, děti nechodily do školy a třeba i 14 dnů v kuse každodenně seno obracely, aby nezačalo kvasit a hnit. Když bylo seno dostatečně suché, bylo shrnuto do kopek a odvezeno do seníku.

Dnes probíhá senoseč díky technice mnohem kratší dobu. Tráva je z velkých ploch posečena většinou během jednoho dne. V minulosti kosení ručně trvalo vždy nejméně několik dnů. K obrácení sena se používají obrabečky, takže pokud je slunečné teplé počasí, je seno suché už za jeden den a může se sklízet. Seno se pak stlačí „balíkováč“ do 50 až 100 kg balíků, zabalí do fólie a odveze. A jaké jsou dopady dnešní senoseče na přírodu? Je zřejmé, že sekačka pracuje rychleji než ten nejšíkvnější muž s kosou. Senoseč, která v minulosti trvala někdy i 14 dnů, je v dnešní době zkrácena často na pouhé jeden až tři dny. Z hlediska ušetření lidské práce je to nepopíratelný pokrok, ale pro přírodu už to tak úžasně není. Při rychlém pokosení velkých lučních ploch během několika hodin zahyne obrovské množství hmyzu, protože nestihne před strojem uniknout a ukryt se ve vysoké trávě. Ti, co přežili, poté umírají hladu, protože většinou není v dosahu sečené plochy dostatečná nabídka potravy v podobě „nepokosené“ louky. Podobný osud většinou čeká také ptáky, kteří zde hnízdí – chřástala polního nebo křepelku. Při nevhodných způsobech seče umírají většinou zasažení začím zaří-

■ **Chřástal polní** (*Crex crex*) doplácí v krajině na časný termín strojového sečení luk. (Foto Radomír Jirsák)

■ ■ **Trnité křoviny** v blízkosti luk a pastvin jsou oblíbeným místem pro zaháždění **tuhýka obecného** (*Lanius collurio*). (Foto Artur Mikolajewski)

■ ■ ■ **Také ještěrka obecná** (*Lacerta agilis*) patří k druhům, které jsou závislé na pravidelném kosení luk. Pokud začnou louky ponechané ladem zarůstat, brzy z nich vymizí. (Foto Tomáš Kašpar)

■ **Hvozdík kropenatý** (*Dianthus deltooides*), lidově nazývaný „slzičky Panny Marie“, roste na suchých loukách a vřesovištích. (Foto Tomáš Kašpar)

zením, podobně jako zajíci a srny. Pokud se jim přece podaří uniknout, končí v otevřené krajině převážně jako potrava přemnožených kun a lišek. Všechny louky v okolí se totiž sečou ve stejném termínu.

V minulosti při kosení nebyl problém, pokud jednou za čas „padla“ i větší louka. Vždy se v sousedství nacházel nějaký nepokosený pozemek, protože rozsáhlé komplexy luk a pastvin na sebe volně navazovaly. Dnes zbývají z původní rozlohy luk pouze fragmenty většinou obklopené lesem. A pokud je pokosena i taková malá loučka, není vlastně kam uniknout. Pokud se kdysi seno hrabalo ručně, měl hmyz dostatek času na to, aby se přestěhoval jinač. Při moderním balíkování sena už to tak lehké není. Pod fólií balíků hyne neuvěřitelné množství hmyzu.

Další odlišností dnešní senoseče je způsob obracení sena. Při ručním obracení a hrabání trvalo delší dobu, než se seno sklídilo a semena pokosených travin a bylin stačila dozrát a dostala se zpět na louku. Dnes jsou schopny zemědělské stroje seno z obrovských ploch obrátit a sklídit už za 1 až 2 dny. Řada druhů rostlin se tak většinou nestihne i mnoho let po sobě vysemení! Tak dochází vlastně k stálému druhovému ochuzování luk, protože přežívají jen ty silnější „úspěšnější“ druhy, což jsou většinou pouze některé trávy.

Možná jste si také všimli, že na ručně vyhrabávaných loukách je více mechů. Na loukách, kde seno hrabe obracečka a sklízí těžká technika, mechy téměř schází. Technika nikdy nemůže nahradit pečlivé ruční vyhrabávání, které odstraní zbytky staré trávy tzv. „stařinu“ a umožní tak rozvoj mechového patra. Vědci už také prokázali, že pojezdy těžké techniky vedou ke snižování kvality půdy, zhutňování - snižování propustnosti pro vodu, vzduch apod. A jestli jste někdy viděli pěknou květnatou louku s mechovým patrem při pořádném dešti, určitě jste si všimli, že zde voda nestéká. Mechy dokážou množství vody rychle nasát jako obří houba. Naproti tomu intenzivně strojově obhospodařovaná louka při lijáku vypadá jako tisíce drobných potůčků a vsakování vody je omezené. Do jisté míry jsou tedy šetrně obhospodařované louky ochranou před povodněmi.

Jaké jsou výhledy do budoucna? Pro zachování vzácných druhů rostlin je stejně špatné ponechání luk a pastvin ladem jako intenzivní pastva, seč nebo mulčování pozemků. V současnosti se tradiční hospodaření, ke kterému patřila pastva, zejména ovcí, a kosení luk z krajiny Valašska vytrácí. Spolu se starými lidmi vymírá i drobné hospodaření a mění se pomalu i tvář zdejší krajiny. Většina vlastníků nepoužívaných

pastvin či jiných neperspektivních zemědělských pozemků, na nichž právě závisí život zmiňovaných druhů, opět přistupuje k zalesňování s nevratnými následky. Zvýšení zástínu, ať už prostým zarostením pastviny vysokými bylinami či přímo lesem, nenávratně působí vymizení druhů. Od roku 2000 do roku 2010 přibýlo na území CHKO Beskydy kolem 1500 hektarů křovin a lesa. Český svaz ochránců přírody Salamandr zmapoval ve stejném období na loukách a pastvinách v údolí Vsetínské Bečvy 140 hektarů nelegální lesní výsadby. Temný stín lesa ukusuje z voňavých květnatých luk a pastvin stále víc a víc.

Dalším velkým problémem, který výrazně ohrožuje zdejší krajinu a přírodní pestrost, je masivní individuální výstavba. V uvedeném období 2000 -2010 přibýlo v CHKO 9145 nových budov, což je více staveb, než je ve Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm a Valašské Bystřici dohromady. Jedná se převážně o individuální výstavbu, tedy v součtu s výrazným zábořem zemědělské půdy. Každý chce bydlet v krásném prostředí. Valaško se tak čím dále více proměňuje v podivnou megapolis, kde těžko rozpoznáte začátek a konec původních obcí. Problémem je také změna údržby v bezprostředním okolí domů v posledních letech. Kosy vystřídaly travní sekačky, květnaté sady anglické trávníky. Výzkum, který probíhal v rámci projektu UNDP-GEF „Karpatské louky“, ukázal, že 50 % vzácných a ohrožených druhů je bohužel soustředěno právě na lučních pozemcích v blízkém okolí staveb. Také dnešní tzv. agroenvironmentální programy Ministerstva zemědělství bohužel více vyhovují intenzivním loukám a naopak přírodní květnaté louky spíše poškozují.

Nějaká šance pro dnešní krajinu ale přesto zůstává. Co dělat proto, aby salašnictví u nás nezahynulo docela a nezmezilo s ním pak i valašská krajina? Je potřeba motivovat mladé lidi, aby jejich vztah k okolní krajině a přírodě nebyl lhotejný. Nové pracovní možnosti mohou být spojeny s podporou agroturistiky v horských polohách, se snahou vrátit na kopce vyšší počty ovcí a poukázat na léčebné účinky nejen žinčice, ale i dalších výrobků z ovčího mléka, např. pro alergiky. Nadějí může být i usnadnění prodeje přímo od farmářů tzv. „ze dvora“ nebo rozvoj farmářských trhů. Vždyť typický ovčí sýr dnes nenajdete ani v běžné nabídce výrobků Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Nic není ztraceno ani u „zanedbaných“ luk. Pěknou květnatou louku ponechanou 10 až 12 let ladem je možno ještě zachránit. Pokud ji pokosíme a travní hmotu řádně odstraníme, louka se ještě vzpamatuje. Semínka bylin totiž ještě nějakou dobu přežívají v půdě a zachovávají si schopnost za příznivých podmínek vyklíčit. Ke kosení je možno využít finanční podpory například z Programu péče o krajinu Ministerstva životního prostředí, kterou administrativně zajišťuje Agentura ochrany přírody a krajiny ČR. Pokud vlastníci zrovna nemají odbyt pro seno a neví, co s pokosenou travní hmotou, která se musí z louky odstranit, mohou ji třeba zkompostovat na okraji lesa, kde určitě nikomu vadit nebude. Tráva se brzy rozloží a zbudě z ní jen malá kupka. Hromadění živin bude na takových místech sice měnit přírodní podmínky, ale to je stále menší zlo, než nechat ležet ladem celou louku. Také uskutečněná setkání zemědělců a přírodovědců s cílem změnit zaměření zemědělských dotací na šetrnější formy hospodaření jsou nadějí pro zachování posledních zbytků valašské krajiny.

Literatura:

- Jančář J.; Štika J. Zaměstnání, práce a obživa. In *Okres Vsetín. Rožnovsko - Valašskomeziříčsko - Vsetínsko*. Hvězdárna Valašské Meziříčí, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Okresní úřad Vsetín, 2002, s. 357-370.
- Dančák M.; Rostliny. In Pavelka J.; Trezner J. (Ed.). *Příroda Valašska (okres Vsetín)*. Vsetín: Český svaz ochránců přírody ZO ČSOP 76/06 Orchidea, 2001, s. 95-100.
- Piro Z.; Wolfová J. (Ed.). *Zachování biodiverzity karpatských luk*. Praha: FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, 2008.
- Řičan G.; Pastviny okresu vsetínského v Moravských Karpatech. In: *Sborník přírodovědecké společnosti v Moravské Ostravě*. Ostrava, 1932/7, s. 25-90.
- Spitzer L.; Wolfová J.; Pavelka K. Vymírání - běh na velmi krátkou trať. In: *Valaško - vlastivědná revue*. Vsetín, 2007/1, s. 20-23.
- ZABAGED - Základní báze geografických dat, 2000-2010. Český úřad zeměměřičký a katastrální.
<http://www.salasnicke.estranky.cz/clanky/autor.html>, [cit. 2007-08-16].
<http://www.risy.cz/cs/turisticke-ris/beskydy-cz/historie-beskyd/hospodareni-v-horach/#nahoru>, [cit. 2007-08-04].

Mokřady v Jablůnce z pohledu enviromentalisty

Jana Tkáčiková

Jedním z nejdůležitějších poslání muzea je zaznamenávat a trvale uchovávat doklady o změnách v okolní krajině i životech lidí. Na tisících předmětech uložených v muzejních depozitářích se odráží doba i postoje a názorové proměny lidí. Tyto permanentně probíhající změny ve shonu každodenního života nevnímáme. Ukazují se až po provedeném srovnání se stavem minulým. V roce 2013 jsme se zaměřili na proměny přírody v obci Jablůnka.

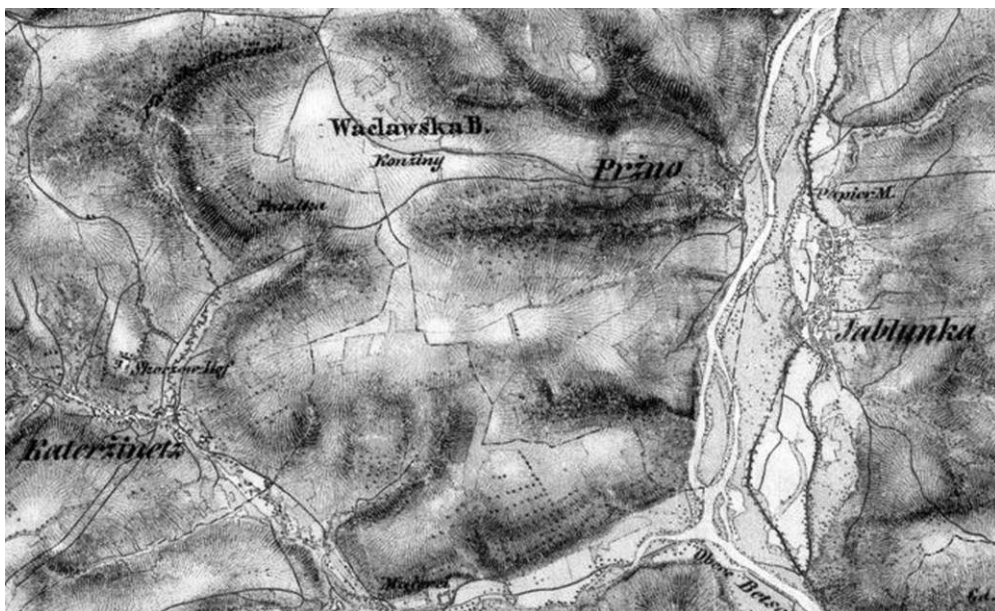
Můžeme se domnívat, že příroda v obci Jablůnka podobně jako v okolních obcích a po celém Valašsku prošla v uplynulých 150 letech dramatickými změnami. Podhorské, na zemědělství a lesnictví orientované Valašsko, zápasilo vždy na hraně přežití. Výrazný tlak na nejcejnější surovinu – dřevo urychlil odlesnění, které kolem roku 1850 udělalo z Valaška přehlednou krajinu s krásnými výhledy z odlesněných vrcholů kopců. Postupné odlesňování, kdy klesal poměr zalesněné půdy ve prospěch půdy zemědělské, trval až do roku 1875. Poté nastal zlom a v důsledku úpadku salašnictví se zájem o využití půdy přehoupl na stranu lesa – zavádí se cílené lesní hospodářství. Je zřejmé, že o netknuté panenské přírodě nemůže být v tomto období řeč. Naopak, valašskou krajinu výrazně formoval člověk, intenzivně ji užíval v rámci svých možností. Bez něj by ale nebyla v našich současných očích tak malebná. Valaši a jejich styl hospodaření přinesl totiž to, co dnes pomalu z krajiny mizí – nové biotopy, ale hlavně různost a pestrost na malém měřítku jednoho údolí a přehlednost a předvídatelnost na celokrajinném měřítku. Díky odlesnění vznikl úplně nový prostor luk a pastvin, polí a úhorů, mokřadů a pramenišť, který se stal domovem pro pestrý směr rostlin i zvířat.

Historický pohled na obec Jablůnku kolem roku 1980
(Foto M. Langer, fotoarchív Muzea regionu Valašsko)

Jak to vypadá s přírodou v Jablůnce dnes?

Význam zemědělské půdy jako zdroj obživy se radikálně změnil vlivem celospolečenských změn po roce 1948. Tolik ceněná a po celé generace předávaná půda patřila najednou všem, což se výrazně projevilo ve způsobu péče o ni. Pestré pastviny a orchidejové louky obhospodařované téměř beze změn po staletí byly sceleny, zalesněny nebo ponechány samovolnému zarůstání stromy a keři. Vzhled krajiny se dramaticky proměnil. Jemná mozaika políček, luk a pastvin s rozptýlenými keři a stromy zhrubla. Síť malých pozemků drobných soukromých rolníků nahradily velké pastviny pro stáda hovězího dobytka, údolní louky byly rozorány, malé loučky a pastviny v nepřístupných horních částech svahů byly zalesněny. Zemědělská krajina intenzivně obdělávaná několik desetiletí státním Jednotným zemědělským družstvem (starším ročníkům známá zkratka JZD) ztratila většinu své druhové pestrosti, a tak dnes v Jablůnce najdeme jen velmi málo starého dědictví – hodnotných květnatých luk.

Lesy se už nevrátily do své původní podoby, jakou měly před odlesněním valašské krajiny. Přestože dnes pokrývají 27 % plochy katastru, převládá v nich monokulturně pěstovaný smrk. Listnaté lesy, blízké svým druhovým složením karpatským dubohabřinám, které na svazích v široké nivě Vsetínské Bečvy v minulosti rostly, se dochovaly minimálně. Najdeme je ještě v pozmeněné podobě tzv. selských lesů (neboli selštin)

Mapa II. vojenského mapování z let 1836–1852 vznikla v době nástupu průmyslové revoluce a rozvoje intenzivních forem zemědělství, kdy vzrostla výměra orné půdy za 100 let o 50% a lesní plochy dosáhly u nás historicky nejmenšího rozsahu.

(Zdroj: 1st (2nd) Military Survey, Section No. 08, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; Laboratoř geoinformatiky Univerzity J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>; Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>)

v jihovýchodní a severní části obce. Selské lesy sloužily jako zázemí nezbytné k dobře fungujícímu hospodářství. Byly zdrojem palivového dříví a také dřeva stavebního na průběžné opravy a drobné stavby, které hospodářství vyžadovalo. Rostla v nich směs všech možných stromů – dnes s převládajícím habrem a přimíšeným bukem, dubem, lípou, jedlí, ale i javorem klenem, smrkem a borovicí.

Aktuálně je květena v obci ochuzená zejména vlivem výše popsaných změn, které na jedné straně unifikovaly krajinu, na straně druhé způsobily hromadění živin podporujících růst konkurenčně zdatných rostlin. Vymizely téměř všechny rostliny citlivé na konkurenční tlak, typičtí zástupci této skupiny jsou luční orchideje. Poslední vzácné druhy jsou soustředěny na mokřady v obci ve svahu nad školou a v místní části Háje.

Dokumentace změn v krajině

V Jablůnce jsme prozkoumali z hlediska botanického a vegetačního dvě místa lišící se už na první pohled od okolní krajiny – mokřady. Vybrali jsme mokřady na východním okraji obce, které byly v nedávné době poškozeny terénními úpravami, a výše ve svahu nad školou stále kosené a druhově bohaté luční prameniště. Drobná svahová prameniště totiž patří – podobně jako jalovce na stráních – k typickému prvku valašské krajiny. A jejich přítomnost či nepřítomnost a také to, jaké rostliny na nich rostou, hodně vypovídá o stavu krajiny, hospodaření v ní a také o její budoucnosti. Proč právě valašská krajina je posetá drobnými prameništi? Vznikají díky specifickému geologickému podkladu, tedy typu horniny skryté pod půdou a jen tu a tam vystupujícímu na povrch. Na Valašsku bychom narazili na tzv. flyš, tedy střídající se dvě horniny – pískovec a jílovec. Pískovec je pro vodu propustný, naopak jílovec jen málo. Vsakující voda narazí na jílovec, hromadí se zde a stéká po vrstvě této horniny tak dlouho, až se dostane z podzemí na povrch půdy. V tomto místě vzniká prameniště. Flyš má ještě jednu zajímavou vlastnost: může obsahovat velké nebo naopak velmi malé množství vápníku. Obsah vápníku v hornině způsobuje, že každý prameništní mokřad zásobuje voda s různým obsahem tohoto prvku. A tak na každém mokřadu žijí jiní živočichové a rostou jiné rostliny, někde druhy vápnomilné a mnohdy jen o kousek dál druhy, kterým vápník neprospívá.

Mokřady dnes patří celosvětově mezi ekologicky nejcennější a zároveň nejohroženější ekosystémy. Pod jménem mokřad se schovávají různorodá místa, na první pohled sobě nepodobná, ale splňující jednu z hlavních podmínek, která dělá mokřad mokřadem – a tím je dostatek vody. Jedná se o prameniště, vodní toky, tůň, rašelině a místa nejčastěji označovaná jako bažina, bařina, močál nebo mokřiško. Jejich likvidace byla zejména v nedávné minulosti prováděna systematicky a důsledně nejen u nás, ale celosvětově, a to nezávisle na kulturních poměrech doby či místa. Pro své ohrožení se staly předmětem celosvětové ochrany (Ramsarská konvence) a péče environmentalistů. Na jejich záchranu jsou poskytovány státní dotace – v České republice např. z Programu péče o krajinu nebo z Programu revitalizace říčních systémů Ministerstva životního prostředí (dále jen MŽP).

Mokřady na svahu nad školou

Nejdříve bylo podrobně prozkoumáno svahové prameniště nad školou. K této lokalitě existuje stručný soupis rostlin z roku 2008. Přes tato místa vedla jedna z tras celostátního floristického kurzu, který každoročně organizuje v různých částech ČR Česká botanická společnost. Profesionální botanikové zaznamenali ohrožené a vzácné druhy, jakými jsou orchideje *krušík bahenní*, *bradáček vejčitý*, *prstnatec Fuchsův* a *prstnatec májový*. Z dalších vzácnějších druhů pak *hořec brvitý*, *kozlík celolistý*, *suchopýr úzkolistý* a *suchopýr široolistý*. Všechny vzácné druhy se nám podařilo potvrdit. Na prameništi dále rostou především běžné mokřadní druhy blatouch bahenní, ostřice (bahenní, ježatá, nicí, obecná, prosová a plstnatá), přeslička bahenní, tužebník jilmový, svízel bahenní, třezalka čtyřkřídlá, sítna článkovaná a rozkladitá, karbinec evropský, vrbina obecná, máta dlouholistá, pomněnka bahenní, mochna husí a nátržník, kravec menší, skřípina lesní, šišák vroubkovaný. Nápadné už z dálky jsou porosty suchopýrů, jejichž bílé květy připomínají chomáčky vaty. Do výšky ční orobinec široolistý s květenstvím připomínajícím doutníky a fialově kvetoucí pcháče (lidově bodláky), které dávají jméno i tomuto typu mokřadu – karpatské vlhké louky s pcháčem potočním. I na tomto mokřadu se už začínají projevovat

Orchidej krušík bahenní na mokřadu nad školou (Foto J. Tkáčiková, 2013)

Hořec brvitý patří k rychle mizejícím druhům z naší přírody. (Foto J. Tkáčiková, 2013)

■ Mokřady Háje
v roce 1995
s bohatým porostem
suchopýrů
(Foto J. Pavelka)

změny, které nesvědčí citlivým mokřadním druhům. Původně suchopýrové, na živiny chudé prameniště se vlivem ukládání živin z nepokosených a na místě ponechaných rozkládajících se rostlin pomalu mění v pcháčovou louku. Mokřad je ohrožen především zarůstáním, je potřeba jej pravidelně kosit a pokosenou trávu usušit a odvézt. Paradoxně stejně škodlivé jako ponechání ladem je mulčování mokřadu. Mulčovátor trávu poseče a zároveň rozdrtí na malé části, takže místo vypadá hezky a upraveně. Bohužel všechna rozdrčená a na místě ponechaná tráva působí jako hnojivo podporující v růstu rostliny, kterým hnojení nevedá – třeba zmíněné pcháče. Dalším negativem je nemožnost vysemenit se pro velkou většinu kvetoucích rostlin.

Mokřady Háje

Místní část Háje, označovaná místními také jako louky Slávka Kotrlového, má vzhled „pravý valašský“ – je to totiž oblast sesuvná. Na starém sesuvu vznikly v prohlubních mokřady a prameniště, na svazích pak suché květnaté louky. Jejich průzkum usnadnila existující dokumentace (inventarizační botanické průzkumy z let 1996 a 2006) a údaje z muzejního herbáře, ze kterých se dozvídáme, jaké rostliny zde rostly v minulosti. Ze vzácných a ohrožených rostlin především orchideje *krustík bahenní*, *pětiprstka žežulník* a *prstnatec májový*. Z dalších vzácných rostlin pak silně ohrožená *tolije bahenní*, *mečik střechovitý* a *suchopýr široolistý*, ohrožený *kozlík celolistý* a také sice bez statusu ohrožení, ale z valašské krajiny rovněž rychle mizějící *suchopýr úzkolistý*. Dokonce zde našla příhodné podmínky vegetace s bezkolencem rákosovitým – trávou, která indikuje střídavě vlhké louky, které v průběhu roku vysychají. Tyto louky patří k našim druhově nejbohatším. Při jejich studiu na Valašsku zjišťujeme, že na ploše 16–25 m² roste 35 až 50 druhů rostlin, ale výjimkou nejsou ani porosty s více než 60 druhy. Přestože celá tato lokalita je starým sesuvem, probíhala i zde výstavba rodinných domků až na samé úpatí svahu. Problémy nastaly po katastrofálních povodních v roce 1997, kdy vlivem velkého množství srážek se mnoho sesuvů probudilo k nové aktivitě. Do pohybu se daly i mokřady Háje. Následovaly sanační práce, které celkem úspěšně odvodnily celou lokalitu pomocí vykopaných drenáží, a snížily hladinu podzemní vody. Došlo k téměř celkové likvidaci mokřadů. Dnes jsou mokřady Háje jen stínem zašlé slávy. Většina ohrožených druhů sice úplně nevymizela, ale živoří na samé hranici úplného vymizení. Mokřady se nekosí a pomalu zarůstají náletem a konkurenčně zdatnějšími rostlinami.

V Jablůnce zatím není vyhlášeno žádné zvláště chráněné území. Jistou dobu se sice uvažovalo o některém ze stupňů ochrany v případě mokřadů Háje, bohužel právě na těchto místech došlo v souvislosti s probuzenou aktivitou sesuvů po povodních v roce 1997 k povrchovým úpravám, vrtům a přemístění zeminy, které způsobily odvodnění a velmi poničily bohatou mokřadní květenou. Přesto i dnes zůstává mokřad Háje spolu s mokřadem nad školou nejcejnějšími místy v obci z pohledu environmentalisty. Nabízí se ale otázka: „Co tato lokalita znamená pro místní obyvatele dnes? Lze vůbec zkomat, jaký mají místní vztah k přírodě?“

Téma ekologie a zdravé životní prostředí se objevuje v posledních desetiletích jako aktuální společenský problém přetřásaný v mnoha diskuzích. Sociologické výzkumy na jednu stranu přinášejí zjištění, že zdravé životní prostředí je důležitou osobní hodnotou dotazovaných, a také to, že je třeba jeho ochraně věnovat náležitou pozornost. Na druhou stranu se často snahy ochránců přírody o záchranu konkrétních lokalit dostávají do výrazného rozporu s názory a postoji místních obyvatel. Bereme-li v potaz, že vzhled krajiny ovlivňuje stávající způsob života, lze ji jen těžko přetvářet či naopak udržet v původním stavu bez přispění a vůle lidí, kteří v ní žijí – vlastníků pozemků, ať už jednotlivců či spolků, tak obcí a měst. Nutně se pak vkrádá pochybnost o smysluplnosti takového počínání.

Bohužel dnes přestáváme rozlišovat, co je a co není hodnotné přírodní prostředí. Máme falešný pocit, že máme kolem sebe dostatek zeleně, ale už nevidíme, že tu zeleň tvoří jen několik druhů a ještě je často polovina z nich zavlečených z jiného kontinentu. Odcizujeme se přírodě. Bez nadsázky lze říct, že do věku hybatelů věcí veřejných dospěla první počítačová generace, která nedržela kusu a hrábě v ruce. Neumíme poznat rozdíl mezi druhově bohatou orchidejovou loukou a loukou hnojenou s přisetými travami. Různé průzkumy ukazují, že odcizování přírodě se dotýká hlavně dětí – a to navzdory probíhající environmentální výuce na školách, v muzeích a environmentálních centrech. Vzdělávání, výchova a osvěta má totiž ve většině případů podobu pouhého poskytování informací o přírodním prostředí. Omezuje se na povídání a obrázky, které jsou od reálného života hodně vzdáleny. Chybí tvůrčí jednání ve prospěch zachování skutečně hodnotných přírodních společenstev. Pak už je jen krok k situaci, kdy nechápeme, co je podstatné, a ztrácíme ochotu a schopnost pomoci při zachování funkčního životního prostředí.

Mokřady v Jablůnce mají stále potenciál k návratu své zašlé slávy. Tato malá luční prameniště nám dnes připomínají zemědělskou tradici Valaška. Ukazují citlivý přístup našich předků ke krajině a při využívání přírodních zdrojů. Zachovála pestrá krajina je kulturním dědictvím stejně tak, jako stavební památky. Bez péče člověka se neobejde. A bez zájmu a podpory místních zmizí z krajiny i luční prameniště a mokřady. Zmizí místa, která nevnímáme přes jejich nesporné přírodovědné hodnoty, ale která se nám líbí, kam rádi chodíme na procházku, na výlet s dětmi nebo si jen tak zarelaxovat. Místa, kde se cítíme doma a která považujeme za součást svého života.

Literatura:

HRABOVSKÝ, Stanislav. *Jablůnka – botanický průzkum*. Ms., depon in: Muzeum regionu Valaška, 1996, 14 pp.

KOUTECKÝ, Petr a kol. Výsledky floristického kurzu České botanické společnosti ve Vsetíně (29. června – 5. července 2008). In: *Zprávy České botanické společnosti* 44 (2009), Příl. 2009/1: s. 1–106.

ŠPAČKOVÁ, Petra. *Jablůnka – botanický průzkum*. Ms., depon in: Muzeum regionu Valaška, 2006, 23 pp.

Beskydy - země šelem

Kateřina Janová

Beskydy patří bezesporu k nejzajímavějším pohořím České republiky. Příkré svahy, ostře zařezané potoky a rozsáhlé lesy se zde střídají s hlubokými údolními či horskými loukami a dalekými výhledy. Takovéto rozsáhlé území skýtá vhodné životní podmínky mnoha různým druhům živočichů – a jak už napovídá název, v tomto příspěvku se budeme zabývat šelmami, které se v Beskydech vyskytují v hojném množství. Cílem není podat podrobnou charakteristiku každé z nich, ale představit je jako jeden z fenoménů, které dělají Beskydy tím, čím jsou.

Šelmy byly člověkem od pradávna loveny. Důvodem bylo zbavení se nebezpečných predátorů, získání kožešin, masa, trofeje, apod. Některé šelmy z naší přírody nadobro vymizely (norek evropský *Mustela lutreola*), jiné se sem opět vrátily (velké šelmy, které jsou ale nadále ohrožovány zejména pytláctvím), a některé druhy jsou v naší přírodě zcela nové. Na území naší republiky bychom napočítali celkem 17 druhů šelem. Z čeledi lasicovití (*Mustelidae*) jsou to kolčava (*Mustela nivalis*), hranostaj (*Mustela erminea*), kuna lesní (*Martes martes*), kuna skalní (*Martes foina*), tchoř tmavý (*Mustela putorius*), tchoř stepní (*Mustela eversmannii*), vydra říční (*Lutra lutra*), norek americký (*Neovison vison*) a jezevec lesní (*Meles meles*). Z čeledi psovití (*Canidae*) psík mývalovitý (*Nyctereutes procyonoides*), liška obecná (*Vulpes vulpes*), vlk obecný (*Canis lupus*) a šakal obecný (*Canis aureus*). Z čeledi medvídkovití (*Procyonidae*) mýval severní (*Procyon lotor*), z čeledi medvěďovití (*Ursidae*) medvěd hnědý (*Ursus arctos*) a z čeledi kočkovití (*Felidae*) kočka divoká (*Felis silvestris*) a rys ostrovid (*Lynx lynx*). V samotných Beskydech pak žije naprostá většina z výše uvedených druhů šelem, a to celých 14. Z oněch celkových 17 druhů zde pravděpodobně nepotkáme jenom tchoře stepního¹, norka amerického² a šakala obecného³, i když ani to není do budoucna vyloučené.

Zvláště chráněné druhy šelem

Beskydy jsou často zmiňovány v souvislosti s tzv. velkými šelmami – vlkem, rysem a medvědem. Jako jediné pohoří v České republice se mohou pochlubit společným výskytem všech těchto tří druhů, nikde jinde v naší republice nenajdeme tato chráněná zvířata pohromadě. Silně ohrožený rys se sice vyskytuje i v jiných pohořích, například na Šumavě nebo v Jeseníkách, ale kriticky ohrožení vlci a medvědi žijí pouze na východě naší republiky. Je to způsobeno tím, že tyto velké šelmy u nás byly zhruba před sto lety vyhubeny (poslední beskydský vlk byl zastřelen v roce 1914 u Bukovce, poslední medvěd v roce 1878 na Baraní u Starých Hamrů⁴). Avšak díky návaznosti Beskyd na sousední slovenské hory, kde žijí stovky vlků a medvěďů, se sem tyto šelmy začaly postupně vracet a opět toto pohoří osídlily. Vyjimečně se z našich Západních Karpat mohou zatoulat i dále na západ. V současnosti žije v Beskydech asi 10 až 15 rysů⁵, co se týče vlků a medvěďů, pravidelně se zde vyskytuje pouze několik jedinců.

Dalším kriticky ohroženým druhem žijícím v Beskydech je kočka divoká. Vyskytuje se tady v malé míře a většinou chybí dokladový materiál a také věrohodné údaje o jejím výskytu, jelikož nezkušený pozorovatel ji může v terénu zaměnit za podobně zbarvenou kočku domácí. Kočka divoká se od domácí liší zejména robustnější po-

stavou a jinak tvarovaným ocasem – má ho kratší než polovinu délky těla, po celé délce huňatý, s třemi až čtyřmi tmavými prstenci na konci.⁶

Vydra říční je posledním zvláště chráněným druhem žijícím v Beskydech. V současnosti je zařazena do kategorie silně ohrožený druh. Je vázána na vodní plochy, usazuje se u řek a potoků, v Beskydech se s ní můžeme setkat i na nejmenších horských potůčcích.

Ostatní šelmy – druhy bez zvláštní zákonné ochrany

Ostatní beskydské šelmy nepatří mezi zvláště chráněné druhy živočichů. V největší míře jsou v Beskydech zastoupeny šelmy kunovité, kam patří hranostaj a kolčava. Tyto velmi hojně rozšířené šelmy jsou nejmenšími zástupci kunovitých u nás, přičemž kolčava je naše nejmenší šelma vůbec a od podobného hranostaje se liší např. tím, že nemá černou špičku ocasu. Hranostaj je známý tím, že na zimu se zbarvuje do bíla, černá špička ocasu mu však zůstává. Z těchto jeho zimních kožešin se odedávna šily vzácné hermelínové pláště.

Rovněž oba druhy našich kun jsou v Beskydech běžné. Jsou si dost podobné, ale rozeznáme je od sebe např. podle náprsenky – kuna skalní jí má bílou a zasahuje jí až na přední končetiny, kdežto kuna lesní má náprsenku nažloutlou a na končetiny jí nezasahuje.

Také následující tři druhy jsou v Beskydech poměrně běžné. Jezevec lesní má buď přirozené úkryty, nebo si vyhrabává složitý systém nor. Na podzim upadá, jako jedna z mála našich šelem, do zimního spánku. Tchoř tmavý je charakteristický svou bílou obličejovou maskou. Při ohrožení se brání výměškem pachových žláz. Byla z něj domestikována fretka domácí, se kterou se může ve volné přírodě i křížit. Liška obecná je druh s vysokou populační hustotou (cca 1 liška na 2 km²), je jedním z našich nejrozšířenějších savců. Patří k hlavním přenašečům vztekliny, u nás se však díky orální vakcinaci podařilo tuto nebezpečnou nákazu vymýtit.

Nepůvodní druhy šelem

Mimo naše původní druhy žijí v Beskydech i dva druhy nepůvodní. Jsou to psík mývalovitý a mýval severní. Psík byl do Evropy introdukován z východní Asie. Jako kožešinový druh byl vysazován do volné přírody v západním Rusku a odtud se rozšířil dále do Evropy. U nás se začal objevovat v polovině 20. století a dnes osidluje celé naše území. I když je trochu podobný mývalovi, jedná se o psovitou šelmu, která například na rozdíl od mývala nedokáže šplhat.⁷

Mýval pochází pro změnu ze Severní Ameriky a do Evropy se dostal také jako kožešinový druh. K nám se rozšířil z Německa, kde se z farem dostal do volné přírody. V současnosti jeho populace v ČR narůstá, v Beskydech se zatím objevuje vzácně.⁸

Domestikované šelmy

Kromě všech zmiňovaných divoce žijících šelem se po Beskydech pohybují také některé z domácích. Z hlediska predace je nejvýznamnější kočka domácí. Spousta domácích koček se totiž volně potuluje v přírodě a některé zcela zdivočely. Američtí vědci

zjistili, že každá kočka chovaná v mírném pásu Evropy uloví ročně asi 40 ptáků a téměř 300 kusů malých savců.⁹ Také po Beskydech se kočky domácí volně pohybují, z čehož můžeme usuzovat, že i zde mají jejich lovecké aktivity určitý vliv na místní ekosystém.

Výstava Beskydy – země šelem

Jelikož téma „šelmy“ je velice zajímavé, připravilo Muzeum Beskyd Frýdek-Místek výstavu, která se touto problematikou zabývá, a nese příznačný název *Beskydy – země šelem*. Návštěvníci se zde seznámí se všemi výše zmíněnými beskydskými druhy, se zajímavostmi z jejich života i s jejich pobytovými znaky. Ty jsou prezentovány zejména sádrovými odlitky stop, které zapůjčil Ing. František Šulgan z ČSOP Radhošť Rožnov pod Radhoštěm. Samotné preparáty šelem (některé zapůjčilo Slezské zemské muzeum v Opavě) jsou návštěvníkům představeny netradiční formou – jsou zakomponovány do zimní krajiny, přičemž zimní dioráma je v Muzeu Beskyd nainstalováno

vůbec poprvé v jeho historii. Na vzniku výstavy se podílela také Správa CHKO Beskydy, která letos oslavila již své 40. výročí. Část výstavy je proto věnována samotným Beskydám a ochraně přírody. Návštěvníci mohou zhlédnout také putovní výstavu *Soužití s velkými šelmami*, kterou připravilo Hnutí Duha a která je součástí výstavy Beskydy – země šelem. Pozvánku i plakát ilustroval známý výtvarník a zoolog Ludvík Kunc. V rámci výstavy proběhla dne 24. listopadu 2013 putavá přednáška Mgr. Michala Bojdy „O životě velkých šelem v Beskydech“ s unikátními záběry těchto zvířat v jejich přirozeném prostředí. Pro zájemce z řad základních i středních škol probíhají po celou dobu trvání výstavy lekce, které vede muzejní lektor Mgr. Jaromír Polášek, a které žákům rozšíří znalosti v této oblasti a poskytnou i nevšední zážitky.

Predátoři, tedy i šelmy, jsou důležitými součástmi ekosystémů. Některé z šelem mají vysoké nároky na prostředí, ve kterém mohou žít. Beskydy umožňují život jak běžným druhům, tak i těm náročnějším, a v tom – mimo jiné – spočívá jejich vysoká hodnota.

Použité zdroje:

ANDĚRA, Miloš; GAISLER, Jiří. *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha, 2012.

ANDĚRA, Miloš; HORÁČEK, Ivan. *Poznáváme naše savce*. Praha, 2005.

BOJDA, Michal. *Výskyt velkých šelem v pohoří Javorníky (CHKO Beskydy)*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno, 2009.

Biolib.cz. Dostupný z WWW: <http://www.biolib.cz/cz/help/id17/> [cit. 2013-10-22].

1 ANDĚRA, Miloš. *Mapa rozšíření Mustela eversmannii v České republice*. In: Zicha O. (ed.) *Biological Library – BioLib*. 2013. Dostupný z WWW: <http://www.biolib.cz/cz/taxonmap/id35/> [cit. 2013-10-21].

2 ANDĚRA, Miloš. *Mapa rozšíření Neovison vison v České republice*. In: Zicha O. (ed.) *Biological Library – BioLib*. 2013. Dostupný z WWW: <http://www.biolib.cz/cz/taxonmap/id38/> [cit. 2013-10-21].

3 ANDĚRA, Miloš; GAISLER, Jiří. *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha, 2012, s. 204.

4 *Vlk obecný*. Dostupný z WWW: <http://cs.wikipedia.org> [cit. 2013-10-21].

5 *Rys ostrovid*. Dostupný z WWW: <http://www.selmy.cz/rys-ostrovid/rozsireni/> [cit. 2013-10-22].

6 ANDĚRA, Miloš; GAISLER, Jiří. *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha, 2012, s. 212.

7 ANDĚRA, Miloš; GAISLER, Jiří. *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha, 2012, s. 200.

8 ANDĚRA, Miloš; GAISLER, Jiří. *Savci České republiky. Popis, rozšíření, ekologie, ochrana*. Praha, 2012, s. 206-207.

9 MIHULKA, Stanislav. *Domácí kočky v USA pobijí miliardy ptáků i savců ročně*. Dostupný z WWW: <http://www.osel.cz/index.php?clanek=6686> [cit. 2013-10-22].

**MUZEUM BESKYD FRÝDEK-MÍSTEK
BESKYDY – ZEMĚ ŠELEM**

**Vernisáž ve čtvrtek 10. října 2013 v 17:00 hodin
ve frýdeckém zámku**

Doprovodný program: 24. 11. 2013, 19.00 hodin, zámekský klub,
O životě velkých šelem v Beskydech – přednáška Mgr. Michala Bojdy z Hnutí DUHA
Přesměna od 11. do 8.00 - 12.00, 12.30 - 16.00, 16.30 - 12.00, 12.30 - 17.00, od 11. do 12.00 (10.30 - 11.00) od 11.00 - 17.00 (10.30 - 11.00) hodiny

► **Rys z Beskyd**
– autentický záběr
z fotopasti
(Foto Hnutí DUHA
Olomouc
– www.selmy.cz)

■ **Zimní dioráma
ve výstavě Beskydy
– země šelem**
(Foto Marek
Weissbrod)

■ **Plakát výstavy
Beskydy – země šelem**

Chráněná krajinná oblast Beskydy

– „dáma v nejlepších letech“

Jiří Lehký

Letos v březnu jsme si připomněli 40 let od vyhlášení CHKO Beskydy – největší a pro nás pochopitelně i nejkrásnější chráněné krajinné oblasti v České republice. Byť se z hlediska vývoje přírody a krajiny jedná o nepatrný časový úsek, stojí za krátké ohlédnutí. V příspěvku nabídneme letmý pohled do zákulisí, který čtenáře možná přivede k zamyšlení nad tím, co by bylo nebýt „ochranářů“.

CHKO Beskydy - základní údaje:

Vyhlášení: výnos MK ČSR č. j. 5373/73 ze dne 5. 3. 1973

Rozloha dle výnosu: 1160 km² (skutečná 1200 km²)

Nadmořská výška: 350 (Bečva u Zubří) – 1324 m n. m. (Lysá hora)

Maloplošná zvláště chráněná území: celkem 57, z toho: 7 národních

přírodních rezervací, 26 přírodních rezervací, 24 přírodních památek

Památné stromy: 26 jedinců

Evropsky významné lokality: EVL Beskydy (shodná s CHKO)

Ptačí oblasti: PO Horní Vsacko, PO Beskydy

Sídlo správy CHKO: Nádražní 36, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

Typický ochranář je patriot v tom nejlepší slova smyslu – miluje krajinu a přírodu, které jsou mu prací, koníčkem, domovem. Ve vztahu k nim je většinou dost konzervativní – citlivě vnímá a dost kriticky posuzuje změny, přičemž ty pozitivní bere jako automaticky. Nejčastější „ochranářský“ úspěch je totiž „nenápadný“, stačí, když „něco“ zůstane tak, jak to bylo „odjakživa“. O to nápadnější jsou ale „neúspěchy“. Každý si řekne: „Tady byla vždycky tak pěkná louka, kvetly tu orchideje, jak to, že tu teď stojí barák s anglickým trávníkem!? Taková škoda! Kdo to povolil!?“ A hned mají ochranáři vrubek...

Jenže i ochranáři si uvědomují, že beskydská krajina byla vždy spoluvytvářena člověkem, byť ne tak intenzivně, jako třeba na Hané. Ve srovnání s jinými horami u nás mají Beskydy úžasný přírodní potenciál na straně jedné a na straně druhé jsou relativně hustě obydleny. A právě díky lidem to je krajina, která se proměňovala a bude se měnit i s ohledem na lidské potřeby, způsob obživy, životní styl. Tvář, kterou obdivujeme na starých fotkách a obrazech, jí dalo malorolnické hospodaření – musela uživit lidi, kteří zde žili. Dnes jejich potomky už neživí půda okolo jejich domu – často pracují, nebo trvale žijí někde ve městě. Ale i ti, kteří zde zůstali, chtějí krajinu spíše využívat k rekreaci, sportovnímu vyžití a bydlení.

Na tyto celospolečenské změny pak musí reagovat i ochrana přírody, reprezentovaná na území chráněné krajinné oblasti především její správou. Pozice Správy CHKO Beskydy se v průběhu existence CHKO samozřejmě měnila, tak jak se měnily legislativní i společenské poměry u nás. Byť zprvu bez výrazných pravomocí, sbírala a shromažďovala údaje o území, sdružovala kolem sebe odborníky a stala se postupně celkem respektovanou odbornou autoritou.

V době vzniku CHKO se zde bouřlivě stavělo – chaty, rodinné domy, paneláky, průmyslové objekty i velké areály zemědělských družstev. Prováděly se meliorace (odvodnění) a „rekultivace“ ladem ležících pozemků. Ty byly často sice málo vhodné pro zemědělství, ale zato přírodně nesmírně cenné. Probíhala „dosocializace“ zemědělství – drobní vlastníci (obdělávali asi 40% zemědělských pozemků) přestávali hospodařit a na jejich místo nastupovala socialistická velkovýroba. Lesnictví upřednostňovalo smrk bez ohledu na počínající chřadnutí lesů způsobené obrovskou imisí zátěží...

V prvním desetiletí existence se proto Správa CHKO zaměřila na obecnou ochranu přírody. Hledaly se cesty, jak dostat existenci a poslání CHKO do povědomí obyvatelstva. Uvědomme si, že v té době nebyla Správa orgánem ochrany přírody jako dnes, ale rozhodoval Severomoravský KNV (krajský národní výbor). Dnes se nám proto může zdát neuvěřitelné, že jednou z mála možností, jak zachovat krajinu, byla aktivní spolupráce Správy CHKO právě na tvorbě „konceptů dosocializace“ a lesních hospodářských plánů.

Pro osmdesátá léta je příznačné ohrožení lesů imisemi a zahájení průzkumu těžby uhlí u Frenštátu. V roce 1980 bylo 47% plochy rezervací poškozeno působením průmyslových exhalací (a řada z nich byla dokonce navržena ke zrušení). Zcelování a kultivace pozemků dostoupila do vyšších poloh, čímž došlo k ohrožení selských lesů, mokřadů, prameništ, snosů kamení s nelesní zelení. Správa pracovala na kategorizaci zemědělské krajiny dle jejího významu pro zemědělství a ochranu přírody. Díky tehdejší státní podpoře drobným pěstitelům a chovatelům vznikaly problematické zahrádkářské kolonie a drobné rekreační stavby. Stále se stupňující požadavky na rozvoj cestovního ruchu vedly Správu ke snaze omezit novou výstavbu. Postupně se podařilo vyhlásit stavební uzávěry na rekreační chaty. Vždyť jen velká rekreační zařízení (většinou velkých průmyslových podniků) měla počátkem 80. let kapacitu 12 000 lůžek. Navíc již v době vyhlášení CHKO zde bylo na 7 000 individuálních rekreačních objektů.

Výrazným zlomem byl pochopitelně rok 1989 – veřejnost tehdy dala najevo mj. i svůj zájem o přírodu a zdravé životní prostředí. Díky tomu byl v roce 1992 přijat moderní, dodnes platný zákon o ochraně přírody a krajiny, který radikálně změnil a posílil pozici Správy CHKO. Ta se stala orgánem ochrany přírody a od té doby se zapojuje např. do tvorby územních plánů, lesních hospodářských plánů, vyjadřuje se k úpravám vodních toků, ke změnám využívání pozemků.

Dnes již můžeme sebekriticky přiznat, že řada pokusů dosáhnout ochrannářských cílů striktním vymáháním paragrafů nebyla vždy úspěšná. Ne nadarmo jsou Valaši považováni za tvrdohlavé – občas to vypadalo, že ochranáři ani s kulatým razítkem nemají šanci... Tu ale Správa CHKO dostala ve chvíli, kdy lidem nabídla peníze a partnerství při ochraně jedinečné beskydské přírody. Řeč je o posledních 15 letech a o dotačních programech Ministerstva životního prostředí. Díky nim jsou podporováni vlastníci pozemků a další subjekty, které v krajině hospodaří a mají tak ohromný vliv na to, zda bude atraktivní nejen pro rostliny a živočichy, ale i pro turisty, kterých sem ročně jezdí stovky tisíc. V posledních letech dosáhla výška dotací poskytovaných z Programu péče o krajinu průměrně osmi milionů Kč.

Ale vraťme se k beskydské krajině. Zde se po roce 1989 projevil změny vlastnických poměrů a následně změny v zemědělství – na mnoha místech se zemědělsky hospodařit přestalo. Na to (se zpožděním, ale přece) reagovaly zemědělské dotační programy – dnes už zaměřené i na tzv. mimoprodukční funkce krajiny.

Díky útlumu těžkého průmyslu se výrazně zlepšila kvalita ovzduší a tím i zdravotní stav lesů. Lesů obecně přibývá a k lepšímu se změnila i péče o ně. Vedle výše uvedeného tomu pomohl i podnět zvenčí. V roce 2004 se ČR stala členem EU, z čehož mj. vyplynula povinnost vytvořit z evropsky nejceněnějších lokalit tzv. soustavu Natura 2000. Celé území CHKO bylo pro svůj veliký přírodní význam zařazeno do evropsky významné lokality Beskydy a dále zde vznikly dvě ptačí oblasti. Ty, spolu s již zmíněnými dotacemi, umožnily ovlivnit lesní hospodaření s ohledem na ochranu ptáků. I v hospodářských lesích tak nyní zůstává více starých porostů, různých torz, zlomů a doupných stromů – zkrátka hospodářsky marginálních, ale ochrannářsky cenných prvků. Ve spolupráci s vlastníky a lesními hospodáři podporuje správa CHKO zlepšování druhového složení lesů, především vysazováním a ochranou jedlí, buků, klenů, původních vysokohorských smrků a jilmů. Cílem je snížit zastoupení nepůvodních smrkových monokultur ve prospěch stanovištně původních dřevin.

Kvalita i rozloha lesů roste – občas bohužel na úkor oné „valašské“ krajiny, kterou všichni obdivují a mají rádi. Zalesňování je plíživé, často nelegální, a občas i nevhodnou dotační politikou podporované.

V posledních dvaceti letech čelí Správa CHKO Beskydy drtivému tlaku na rozšiřování nové obytné zástavby a sportovně-rekreačních zařízení. Beskydy jsou v létě i zivně vyhledávanou turistickou destinací. Díky blízkosti ostravské aglomerace a dobré

mu spojení jsou žádané i pro bydlení. Územní plánování bohužel často selhává a správa CHKO se tak občas dostává do pozice „záchranné brzdy“, která usměrňuje bujnou fantazii vlastníků pozemků, developerů, či některých zastupitelů.

A zatímco s postupným „vysycháním“ evropských dotací snad pomalu utichá hlad po nových sjezdových či golfových areálech, stále se zvyšuje počet hromadných sportovních akcí nejrůznějšího zaměření. Vedle závodníků na horských kolech Beskydy neuvěřitelně přitahují vyznavače nejrůznějších extrémů – ty nejextrémnější terény jsou ale často zároveň přírodními rezervacemi, a tak i zde musíme často dlouze vysvětlovat, proč zrovna tento závod v tuto dobu na tomto místě je krajně nevhodný. Ostatně zákon říká, že „rekreační využívání CHKO je přípustné, pokud nepoškozuje předmět jeho ochrany“.

Jako pozitivní vnímáme fakt, že v CHKO Beskydy stále ještě převažují starousedlíci nad rekreanty a novousedlíky (kteří zde sice bydlí, ale za prací jezdí i desítky kilometrů). A nemálo domorodců se ještě věnuje hospodaření, či alespoň péči o své pozemky – byť zdaleka ne v takové míře, jako v dobách minulých. Pro krajinu je to dobře, vždyť nejcennější ukázky beskydské přírody se dnes nacházejí nejen v 57 rezervacích a přírodních památkách, ale paradoxně právě i v okolí některých obcí či usedlostí, kde se dosud hospodaří. Jejich roli, vzhledem k rozloze území či počtu vlastníků, nemůže státní ochrana přírody nikdy nahradit. Může je ale i nadále finančně podporovat i morálně povzbuzovat.

V posledních letech se zdá, že ochrana přírody a životního prostředí obecně se dostává na okraj zájmu veřejnosti. Naše společnost řeší spoustu dalších problémů, hospodářskou či vládní krizí počínaje, děním na obrazovkách konče. Proto je důležité, že většina ochranářů z Beskyd ještě neztratila nadšení. Stále optimisticky věří, že stav beskydské přírody i vztah lidí k ní se může zlepšit. Pokud bychom dokázali tímto nevšedním nadšením „nakazit“ i veřejnost, pak máme naději, že i za dalších 40 let budou Beskydy stále jedny z nejkrásnějších hor.

Beskydy mezi třicítkou a čtyřicítkou

(převzato a upraveno ze Zpravodaje Beskydy č. 1/2013)

Dáma zvaná chráněná krajinná oblast Beskydy má dětská léta i nemoci dávno za sebou. Když dosáhla plnoletosti, dostala k narozeninám solidní kosmetickou sadu – nový zákon o ochraně přírody (jenž sliboval udržet její mladistvou krásu a svěžest do sta let) a početnější tým pečovatелů (personálně silnější Správu CHKO). Podívejme se nyní, jak si tato již dospělá dáma vedla v posledních deseti letech.

Na první pohled dobře – sice neztloustla (*rozloha zůstala stejná*), přesto jí přibýlo vrásek (*desítky a stovky nových staveb, sjezdovek, zalesněné či zarostlé hektary luk a pastvin*). Náklady na kosmetiku (*viz zmíněné dotace na péči o krajinu*) jsou rok od roku vyšší. Novou ozdobou a chloubou CHKO se stalo hned 13 nově vyhlášených přírodních rezervací a památek (*PR Zimný potok, PR Bučací potok, PR Studenčany, PR Malý Smrk, PR Draplavý, PP Vodopády Satiny, PR Malenovický kotel, PR Makyta, PR Uplaz, PR Ropice, PP Vysutý, PR Kršle, PR Lysá hora*).

Naopak o jeden „šperk“ CHKO přišla (byť jen „papírově“)

– byla zrušena Národní přírodní památka

Valašské muzeum v přírodě. Její místo v diadému Beskyd však zaujala hned 2 území národního významu – NPP Skalická Morávka a NPR Čantoria, které byly dány do péče Správě CHKO Beskydy.

Leccos se změnilo i v šatníku naší oslavenkyně. Nový kabát dostaly desítky informačních panelů, ale i samotná budova Správy CHKO v Rožnově. Byly obnoveny všechny čtyři původní naučné stezky (Radegast, Čertův mlýn, Hradisko, Javornický hřeben) a zřízeny stezky nové (Lysá hora, Stezka pokladů Godula). Úsilí pracovníků Správy po šíření věhlasu o krásách Beskyd podpořily i další organizace, takže třeba s naučnými stezkami se skoro roztrhl pytel – NS K pramenům řeky Morávky, NS Veřovické vrchy, NS Wolfram, Kulíškova NS, hvězdicová NS na Prašivou a další.

Místo vysokoškolského diplomu dostala naše CHKO titul „Evropsky významná lokalita“ a současně se jí narodila i dvě dítka v podobě tzv. ptačích oblastí, severní má jméno Beskydy, jižní se nazývá Horní Vsacko. A tak by bylo možné pokračovat dále.

Výběr z událostí posledních deseti let:

2001–2003 – probíhá celoplošné mapování biotopů v rámci vytváření sítě Natura 2000.

2004 – CHKOB se stala součástí evropské soustavy Natura 2000. Vyhlášeno šest lesních přírodních rezervací, PR Smrk byla výrazně rozšířena. Přibýlo tak přes 300 ha chráněných lesů.

2006 – vysazením prvních orlů zahájen projekt na jejich návrat do Beskyd (potažmo do ČR).

2007 – na Radhošti proběhlo Uzavření země Valašské (před těžbou černého uhlí) na 100 roků.

2007–2010 – první velký projekt na velkoplošnou likvidaci křídlatky v ČR – „Záchrana lužních stanovišť v povodí Morávky“.

2010 – Správě CHKO byla svěřena péče o dvě území národního významu mimo vlastní území CHKO – NPP Skalická Morávka a NPR Čantoria – mimo území CHKO. Na konci roku vyhlášeny čtyři nové rezervace – PR Lysá hora, Ropice, Kršle, Vysutý.

2011 – odchycena a vysílačkou pro telemetrické sledování vybavena rysice Ivonka; po letech projednávání byla zahájena obnova (stavba) chat na Lysé hoře.

2012 – první novodobý přímý důkaz vlka v Beskydech i ČR – nalezena přejetá vlčice u Krhově.

2013 – Velký (Veřovský) Javorník dostal novou dominantu – dřevěnou rozhlednu; Lesy ČR s.p. opravily hřebenovou cestu z Pustevn na Radhošť.

Chráněná krajinná oblast a Evropsky významná lokalita Beskydy

- hranice CHKO a EVL Beskydy
- hranice ptačích oblastí (PO)
- přírodní památky a rezervace
- památné stromy
- výchozí místa naučných stezek

0 2,5 5 10 km

autor: Petr Wolf, © Správa CHKO Beskydy, 2011
mapový podklad: © ČÚZK, 2007, AOPK ČR, 2011

Co se skrývá pod kloboukem?

■ Hřib smrkový (*Boletus edulis*) (Fotoarchiv Muzea regionu Valašsko)

Bohdana Orlová

Už rostou! Tuto větu začátkem houbařské sezóny vyslovil snad každý z nás. Nadneseně by se dalo říct, že platí „Co Čech, to houbař“. Víme však, o jak zajímavé organismy se jedná a co všechno předchází tomu, než v plné houbařské výzbroji můžeme vyrazit do lesa?

Houby se v minulosti řadily mezi rostliny. Nemají s nimi však pranic společného, a proto dnes tvoří samostatnou skupinu organismů. Od rostlin se odlišují především tím, že jednoduše nejsou zelené – nevytvářejí si tedy látky potřebné k životu fotosyntézou. V tom také spočívá jejich nejdůležitější úloha v koloběhu přírody – jsou rozkladači (dekompozitoři). Kdyby nebylo hub, byli bychom doslova zavaleni odumřelými zbytky nejrůznějších organismů. Houbám tak vděčíme za to, že rozloží například popadané kmeny stromů v lese a vrátí tak cenné živiny zpět do půdy.

Největší význam má pro nás houbaře podhoubí (mycelium). Ač je našim zrakům skryto, vězte, že může dosahovat obrovských rozměrů a pod zemí přežívá i desítky let. Jedná se o spleť tenkých vláken (hyf), která se pod zemí rozrůstají a vzájemně proplétají. Tato vlákna se často napojují na kořeny vyšších rostlin, se kterými žije řada druhů hub v mykorrhize (vztahu, který je pro oba organismy vzájemně prospěšný – houba dodává rostlině vodu a v ní rozpuštěné minerální látky, rostlina pak houbě energetické látky potřebné k životu). Odtud pak pochází pojmenování jako hřib smrkový, kozák březový či hřib dubový zvaný též poddubák. Tyto druhy, jak už jejich název napovídá, žijí ve vzájemně prospěšném vztahu s kořeny určitých stromů. Proto také zkušený houbař ví, kde je hledat. V období, kdy je příznivá vlhkost a teplota, začne být podhoubí doslova ve střehu. Nastává pro něj vytožený okamžik rozmnožování. Vyšle na zemský povrch plodnici – samotnou houbu – ve snaze rozptýlit výtrusy vypadávající zpod klobouku do co nejširšího okolí a dát tak vzniknout novému podhoubí. V tu chvíli nastává pro houbaře vyslovený ráj – „Už rostou!“ Snad nikdo se v té době nevrací z lesa s prázdnou. Úlovek je pak pečlivě zpracován a poslouží k zpestření našeho jídelníčku po celou zimu. Máte nasušeno? Vyzkoušejte houbového kuba!

Recept – houbový kuba

Na čtyři porce potřebujete:

400 g krup
2 hrsti sušených hub
3 stroužky česneku
olej nebo vepřové sádlo
sůl
pepř
majoránka

Kroupy uvaříme v osolené vodě doměkka a přecedíme. Sušené houby krátce povaříme a nakrájíme na drobné kousky. Vše dobře promícháme s utřeným česnekem, solí, pepřem a majoránkou. Vložíme do vymazaného pekáče a dáme zapéci do předem rozehráté trouby. Podáváme nejlépe s kyselou okurkou.

Dobrou chuť!

V České republice roste na tři a půl tisíce druhů hub. Není proto v silách člověka takové množství rozpoznat. Našli jste zajímavou houbu? Přijďte se s ní pochlubit do muzea. Každoročně pořádáme podzimní výstavu živých hub, kterou můžete navštívit v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí a v zámku ve Vsetíně. Součástí jsou také mykologické poradny, zajímavé přednášky ze světa hub a zábavný lektorský program pro žáky škol a širokou veřejnost. Tak neváhejte, jste srdečně zváni!

130 let Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí

Jan Suchý

Kam kráčíš, muzejní společnosti?

Ivana Martišková

12. prosince 1883: na trůně je František Josef I. a vrcholí národní obrození, v Praze už 57 let vychází časopis Národního muzea, založený Františkem Palackým, a Moravské místodržitelství právě schválilo stanovy Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí... Letos je tomu tedy už 130 let, co si založený muzejní spolek předsevzal, že bude „zajímat se o vše, co bylo lidskou rukou nebo myslí vytvořeno ve městě Valašské Meziříčí a jeho okolí, co souvisí s přírodním prostředím a jeho ochranou, co má spojitost s životem města i okolního regionu a co dokumentuje život i tvůrčí činnost jeho obyvatel. S tím pak souvisí nezbytnost sbírat historické prameny, které svým původem, povahou nebo zaměřením charakterizují minulost či přítomnost města, publikovat spolkové zprávy a zpřístupňovat mnohostrannými formami život a tvořivost obyvatel města a jeho okolí“.

Spolek měl brzy 380 členů z řad učitelstva, úřednictva a místní inteligence vůbec. Patronát nad ním měl Dr. Alois Mikyška a vedení se ujal páter Eduard Domlivil. Své záměry plnila MSVM svědomitě celých následujících 70 let, a to dokonce i během obou světových válek a hospodářské krize. Až komunistický režim ukončil její působení zákazem spolkové činnosti, kdy byla zrušena výnosem Krajského národního výboru v Gottwaldově k 31. 12. 1953.

Sametová revoluce v roce 1989 přinesla novou svobodu a ve Valašském Meziříčí záhy vznikla Muzejní společnost; 20. listopadu 1990 ji zakládá tehdy 42letý profesor dějepisu a němčiny Pavel Dorčák spolu se svým přítelem, 73letým sběratelem a badatelem Jindřichem Janouškem. MSVM má po své renesanci na 33 členů a už v roce 1991 organizuje k 500. výročí městečka Krásna nad Bečvou tradiční (a úspěšný) řemeslný Starokrásenský jarmark. První novodobý předseda společnosti Pavel Dorčák setrval ve funkci až do svého odchodu na nemocenskou (1. 4. 2010) a byl vystřídán současným předsedou 31letým Janem Suchým. Počet členů po roce 2010 sice klesl na 15, ale ideově podhoubí spolků zůstalo živé. Členové se pravidelně scházejí každý první čtvrtek v měsíci v Muzejní kavárně Antonína Duřepka, jež je součástí prohlídkového okruhu zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Moderní MSVM je otevřena všem zájemcům o členství, bez rozdílu věku či vzdělání; nicméně nová členství musejí být schválena na pravidelné valné hromadě. Uvnitř společnosti se vytvářejí zájmové odbory jako je zdravotní, školský, stavební, filatelistický... Výstupem jejich práce jsou pak besedy k významným regionálním výročím, která by jinak zůstala opomenuta, protože nemají zachování kontinuitu do současnosti – například zrušené fabriky, školy, hřbitovy, bezprizorní kulturní památky a rozmanité celospolečenské jevy. Výhodou členství je možnost využívat zvýhodněných nabídek autobusových výletů a zájezdů s Klubem důchodců Valašské Meziříčí. Členové mohou také přihlásit výstup ze své badatelské práce do Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí, který vychází pravidelně každý rok (např. reprint historických sborníků Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí z let 1884–1911 (č. 1–14), od J. Smrčky *Historické sochy ve Valašském Meziříčí a v Krásně nad Bečvou* (č. 15/2010) a *Kamenné kříže a další historická díla ve Valašském Meziříčí* (č. 17/2012) a faximile rukopisu J. K. Pilečky *Salašnictví na Valašsku* (č. 16/2011). K vydání chystáme sborníky s tematikou: *Valašská botanika – Jan Bubela* od J. Tkáčikové (2013), *Svatojánské sochy v Pobečví* od K. J. Maliny (2014), *Valašskomeziříčské zvony a hřbitovy* od J. Smrčky (2015), *Valašskomeziříčské moderní památky* od J. Suchého (2016) a *Kronika Ondřeje Sivého* s historickým rejstříkem od P. Zajíce (2017).

Za cíl spolkové práce jsem si jako nový předseda vytyčil založení archivu MSVM, v němž by byly z oblasti Valašskomeziříčska evidovány všechny památky se svým jedinečným příběhem, ať už by se jednalo o domy, skalky, staré stromy, patníky nebo křížky u cesty... Shromážděná data (včetně přesného zaměření objektu pomocí GPS souřadnic) by jako informační zdroj sloužila nejen badatelům z řad studentstva, ale i odborné a laické veřejnosti. Památky neustále vznikají a zanikají, tak jako se rodí a umírají lidé. Jako spolek máme tedy před sebou spoustu nikdy nekončící práce, která se stane i vzrušujícím okořeněním našich vlastních životů...

Případné dotazy čtenářů Valaška rádi zodpovíme prostřednictvím kontaktního formuláře na webu: <http://www.msvm.cz>.

Připomínat, že se Valašskému Meziříčí v 2. polovině 19. století pro množství spolků a vzdělávacích institucí přezdívalo Valašské Athény, by bylo pověstným nošením dříví do lesa. Za připomenutí však určitě stojí fakt, že právě zde vzniklo roku 1884 druhé nejstarší české muzeum na Moravě. Vlnu horečné aktivity v zakládání muzeí a muzejních spolků v Evropě spustila Velká francouzská revoluce, ale byla také motivována důležitým fenoménem industriálního 19. století, a sice velkými průmyslovými a obchodními výstavami. V zemích Koruny české se stala tím nejsilnějším impulsem Národopisná výstava československá roku 1895, již předcházela sběratelská činnost v jednotlivých regionech. Po skončení Národopisné výstavy se většinou řešil problém, kam s nashromážděnými předměty. Výchozí diskem se často stalo právě založení muzea, pokud tedy, jako v případě Valašského Meziříčí, v daném místě již neexistovalo.

Ve zmíněném roce 1884 nevzniklo ve Valašském Meziříčí vlastně muzeum jako takové, ale Musejní společnost (dále jen MS), a sice za účelem shromáždění historických pramenů a vytvoření lidských rukou předchozích generací. Koncem listopadu 1883 byly Moravskému zemskému místodržitelství v Brně zaslány stanovy a v lednu následujícího roku se konala ustavující valná hromada MS, jejímž předsedou byl zvolen ředitel zdejšího gymnázia Alois Kaplan. Členové se aktivně snažili o udržování kontaktů s jinými vědeckými společnostmi, muzei i muzejními spolky, započalo rovněž vydávání Sborníku Musejní společnosti. Její činnost pak dlouhé roky stagnovala, než došlo k opětovnému oživení v souvislosti s přípravou Národopisné výstavy československé pod vedením nového předsedy Eduarda Domlivila. Dlouhodobým problémem, se kterým se MS musela potýkat, bylo uložení stále narůstajících muzejních sbírek; po řadě stěhování našly koncem 40. let 20. století své definitivní útočiště v prostorech zámku Kinských ve Valašském Meziříčí-Krásně. Léta horečné aktivity členů se střídala po celou dobu její existence s obdobími stagnace, a to až do května roku 1948. Tehdy byly muzejní sbírky předány městu za předpokladu vytvoření adekvátních podmínek k jejich uložení a MS jako celek (snad vyjma astronomické sekce) už další činnost nevyvíjela. Zanikla rozhodnutím KNV Gottwaldov koncem roku 1953.¹

V 90. letech 20. století došlo z podnětu Jindřicha Janouška a Pavla Dorčáka ke „znovuoživení“ její činnosti, a sice v Muzejní společnosti Valašské Meziříčí (dále MSVM). Na snahy a myšlenky svých předchůdců z konce 19. století však více či méně navazoval tento spolek pouze do odchodu Pavla Dorčáka z postu jeho předsedy. Zapomenout nesmíme ovšem ani na dr. Josefa Kramáře, který na konci 20. století také stál u počátku snah o vzkriseň MS. V jeho rozsáhlém publikačním a kvalitním badatelském díle o historii našeho města a jeho osobnostech ušlechtilé ideje původní Musejní společnosti dodnes žijí.

Na tomto místě je nutné zdůraznit fakt, který si málokdo uvědomuje, a sice že 130. výročí svého založení v příštím roce oslaví muzeum jako takové, které je nositelem kontinuity myšlenek původní MS, nikoliv současná Muzejní společnost Valašské Meziříčí, která má s původním spolkem snad jen podobný název. Za nešťastné se jeví především odcizení se muzea jako nositele kontinuity, a současné MSVM, která je myšlenkově a činností na práci muzea nezávislá. Badatelská aktivita některých členů MSVM je jistě chvályhodná, jedná se však často o nekoncepční a neprodiskutované akti-

Jiřina Veselská jubiluje

Petr Lidák

vity. Se značnými rozpaky je například odbornou veřejností přijímána publikační činnost, především pak „obnovené“ vydávání Sborníku Musejní společnosti.² Hlavním, a nutno říci, že opakovaně vytýkaným faktem, je absence jakékoliv kritické práce s prameny, odkazy na prameny a literaturu nezřídka dokonce chybí úplně. Podobně je možno nahlížet také na smysl, resp. spíše nepromyšlenost otiskování textů z archivu MS, které se sice v původních sbornících z různých, dnes již neznámých důvodů nikdy neobjevily, ale zato občas vyšly tiskem už dříve, v jiných periodikách či případně asi neměly vyjít nikdy. U těchto původně nepublikovaných textů, které se dochovaly v archivu spolku většínou v rukopisech, chybí při jejich současném vydávání vysvětlení, proč jsou vlastně nově otisknuty, co přinášejí současnému poznání světa a společnosti, o chybějícím zařazení do kontextu současného vědeckého poznání ani nemluvě.

MSVM se tak veřejnosti jeví jako loď bez kapitána, bez směru a cíle. Zvláště odcizení se „svému“ muzeu a neuchopení možnosti vzájemně výhodné smysluplné spolupráce vyvolává oprávněné otázky po smyslu a užitku takového uskupení současné společnosti. Přitom je nutno vydvihnout, že jednotliví její členové s muzeem dlouhodobě a doufáme, že k oboustranné spokojenosti spolupracují; muzejníci jsou za takovou pomoc a spolupráci skutečně velmi vděční. Stojí ale jistě za zvážení, do jaké míry je pro muzeum činnost MSVM jako takové v současné podobě přínosem. Východiskem z této smutné situace může být například užší spolupráce MSVM s odborníky i se samotným muzeem, které je svým personálním obsazením schopné vytýkané nedostatky eliminovat a badatelské nadšení jednotlivců včetně kvality vydávaných publikací korigovat správným směrem, však je řada muzejníků již dnes členy MSVM. Muzejní společnost by tímto krokem v neposlední řadě mohla získat erudovanou vědeckou radu a jejím prostřednictvím by došlo i k potřebnému zkvalitnění výstupů. Užším propojením činnosti odborných pracovníků a nadšených amatérů, jakož i vzájemnou spoluprací muzea a muzejní společnosti, která by měla své muzeum podporovat a pomáhat mu, by zmizel i v současnosti praktikovaný nesmyslný, takřka konkurenční vztah.

V případě setrvání u současných postojů a se současným vedením má MSVM bohužel nakročeno spíše k dehonestaci podstaty existence spolku a dlouhodobé stagnaci a nečinnosti než k tolik potřebnému rozkvetu.

¹ Veškerá historická data čerpána z archivu Musejní společnosti, uloženého v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí (SOA Vsetín, fond Musejní společnost Valašské Meziříčí). MIKULA J.: Musejní společnost ve Valašském Meziříčí, 1883–1953 (1955). Inventář, 1970, s. 14, ev.č. 85 a BALETKA, Ladislav. Musejní společnost ve Valašském Meziříčí 1884–1954. In: *100 let muzea ve Valašském Meziříčí. Sborník ke 100. výročí založení Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884*. Vsetín: Okresní vlastivědné muzeum ve Vsetíně, 1984, str. 6–27.

² Např.: recenze knihy J. Smrčky *Historické sochy ve Valašském Meziříčí a v Krásné nad Bečvou* (Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí, č. 15, 2010) od D. Janiše ve: *Východní Morava. Dějiny – lidé – krajina*. 2011, roč. 1, str. 183–183, nebo recenze Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 16 od D. Janiše ve: *Východní Morava. Dějiny – lidé – krajina*. 2012, roč. 2, str. 183, či recenze knihy J. Smrčky *Historické kříže ve Valašském Meziříčí. Kříže a další kamenné památky*. Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí č. 17, Valašské Meziříčí 2012 od P. Odehnala ve *Valašsku – vlastivědné revui*. 2013/1, 30. Vsetín: Muzeum regionu Valašsko, str. 44–45.

V říjnu letošního roku oslavila významné životní jubileum sedmdesát let etnografka a muzejnice, paní Jiřina Veselská. Ač pochází z Petrovic u Třebíče, svůj profesní život spojila na několik let také s Valašskem, „*krajem dospělosti a setkávání s úžasnými lidmi*“, jak jej označila ve svém vyznání pro časopis *Valašsko – vlastivědná revue* v roce 2003.

Rázovitý region jí k srdci přirostl již po skončení studia národopisu na brněnské univerzitě Jana Evangelisty Purkyně, když v roce 1966 nastoupila jako začínající etnografka do Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Příležitost zde pracovat dostala přímo od tehdejšího ředitele Jana Rudolfa Bečáka. Jak sama vzpomíná: „*Díky této nabídce se mně, rodačce z Českomoravské vysočiny, otevřely Beskydy a Valašsko, díky ní se mně dostalo možnosti pracovat vedle pana inženýra Bečáka. Za jeho chápavího vedení jsem postupně poznávala nejen krásu kraje a jeho tradici, kterou bylo třeba uchovat, ale naučila se i za cenu často osobních obětí a překonávání na první pohled nezdolatelých překážek mu sloužit.*“ Právě ve Valašském muzeu v přírodě získala první zkušenosti se zpracováním sbírek a připravila i výstavu s tématem rukodělné výroby, která byla instalována v prvním patře fojtství z Velkých Karlovic v areálu Dřevěného městečka. Po této téměř dvouroční zkušenosti ji rodinné vazby zavedly do Frýdku-Místku, který se jí stal natrvalo domovem. Práce s národopisnými sbírkami ji provázela i na druhém působišti – zdejším Okresním vlastivědném muzeu, kde pracovala plných 28 let, nejprve jako kurátorka, od roku 1978 vedoucí oddělení společenských věd. Od roku 1991 zastávala místo náměstkyně ředitele pro odbornou činnost. V tomto postavení pracovala od roku 1996 ve Valašském muzeu v přírodě, kam se znovu vrátila po téměř třiceti letech a setrvala zde až do odchodu do penze.

Správa sbírkového fondu, jeho zpracování a prezentace tvořily podstatnou část její odborné práce. Během svého působení v muzeu ve Frýdku-Místku připravila katalogy vybraných sbírkových fondů (sbírky lidových plastik, obrázků na skle, kramářských písní) a publikovala několik článků, zaměřených na charakteristiku ucelených skupin sbírkových předmětů (malovaný nábytek, sbírka F. Duší). Dalším tématem, kterým se zabývala, bylo lidové stavitelství. V letech 1964–1966 prováděla výzkum lidového stavitelství ve své rodné oblasti, na Třebíčsku a Velkomeziříčsku, jeho výsledky pak shrnula ve své diplomové práci. V 70. letech se této problematice věnovala ve sběrné oblasti frýdeckého muzea. Její pozornost přitahovala nejvíce sakrální architektura, zejména dřevěné kostely v Beskydách a Pobeskydí.

Můžeme říci, že významným těžištěm odborné práce Jiřiny Veselské, kterému se stále s velkou péčí věnuje, je práce na soupisech národopisné literatury a tvorba odborných bibliografií, které usnadňují heuristiku mnoha badatelům a zájemcům o národopisnou tematiku. Již během studií v roce 1965 připravila *Soupis národopisných příspěvků v Časopise Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, o dva roky později zpracovala spolu s V. Svobodovou obdobný materiál pro regionální časopisy západní Moravy. Následovaly *Bibliografie časopisu Těšínsko* (1957–1974, 1975–1984). Posledním publikovaným soupisem je obsáhlá *Bibliografie Národopisného věstníku a dalších periodik Národopisné společnosti*, vydaná v roce 2008. Od roku 2009 do současnosti stále připravuje bibliografické soupisy národopisných příspěvků, které najdeme na webových stránkách České národopisné společnosti.

■ Jiřina Veselská s doktorem Štikou na programu Receptář na Valašsku – soutěž 10x odpověď (v roce 1997) (Fotoarchiv VMP)

▶ Radost ze života a práce... aneb Jiřina Veselská při pečení vdolečků na programu Receptář na Valašsku (v roce 1995) (Fotoarchiv VMP)

Během svého druhého působení ve Valašském muzeu v přírodě se zaměřila na metodickou práci se sbírkami, související zejména se zaváděním tzv. Centrální evidence sbírek na Ministerstvu kultury. Pro veřejnost připravila od roku 1996 nový program, který nazvala podle halenkovského naivního řezbáře Josefa Heji – Hejův nožík a koncipovala jej jako mezinárodní tvůrčí setkání neprofesionálních řezbářů z Beskyd a Pobeskydí. Výstupem 3. – 6. ročníku je tzv. Řezbářský betlém, na kterém se podílelo více než 30 tvůrců z Moravy, Slovenska a Polska. Tematiku umělecké práce se dřevem rozvíjela již ve Frýdku-Místku, kde v roce 1992 poprvé zorganizovala tzv. Trienále neprofesionálních řezbářů Beskyd a Pobeskydí, jehož 8. ročník právě probíhá. Práci ve Valašském muzeu v přírodě zakončila v roce 2005 několika počiny. Patří k nim reinstalace interiéru kostela sv. Anny v Dřevěném městečku, zpracování jubilejní publikace k 80. výročí založení muzea a zejména příprava rozsáhlého projektu s názvem *Muzeum v přírodě a lidová kultura v nových formách prezentace kulturního dědictví*, který byl přijat v rámci finančních mechanismů tzv. norského grantu a realizován v letech 2007–2011. Projekt zahrnoval dostavbu několika expozičních objektů ve všech areálech muzea, vytvoření stálé expozice v prostorách tzv. Sušáku, jejímž autorem je Daniel Drápala, náročnou rekonstrukci centrálního depozitáře ve Frenštátě pod Radhoštěm a také výzkum lidové architektury, duchovní a sociální kultury ve vymezené sběrné oblasti.

Ve výčtu obsáhlé činnosti nelze opomenout ani pedagogické působení jubilantky na půdě Slezské univerzity v Opavě, Ústavu historie a muzeologie, kde studentům externě přednášela etnografii v le-

tech 1996–2009. Zájem o tento obor dokládá i nemalý počet obhájených bakalářských (45) a magisterských (22) diplomových prací, zaměřených zvláště na etnografické sbírky muzeí, osobnosti etnografického bádání a dokumentace, bibliografii a aktuální podobu jevů lidové kultury. Několik z nich je věnováno i tematice z regionu Valašsko. Jako jeden z diplomantů paní Jiřiny Veselské velmi rád vzpomínám na společná setkávání na přednáškách a seminářích, kdy teoretické základy vždy obohatila zkušenostmi získanými z vlastní muzejní praxe. K nám, studentům, kterým vedla diplomové práce, přicházela vždy s mnoha podněty, jak danou problematiku pojednat, obohatit či doplnit. Zároveň jsme se setkávali s velmi srdečným přístupem a velkým porozuměním.

Ani po odchodu do důchodu v roce 2003 její aktivita neustává. V posledních deseti letech se více věnuje spolupráci s malými obecními muzei, která se nachází v bezprostřední blízkosti jejího bydliště. V nedalekých Raškovcích iniciovala vznik obecního památníku, kde v roce 2002 koncipovala národopisnou expozici. Za obětavé pomoci místních obyvatel se podařilo shromáždit množství materiálů, zejména trojrozměrných předmětů dokladujících způsob obživy a bydlení v 19. a 1. třetině 20. století. V letošním roce provedla reinstalaci této expozice. K Raškovcům se váže také několik jejich publikačních titulů. Je spoluautorkou obsáhlého výkladového slovníku s názvem *Tradiční mluva v podhůří Beskyd. Údolí řeky Morávky a Mohelnice*, vydaného v roce 2010 a společně s Marií Zemanovou zmapovala *Historii knihovny v Raškovcích*, publikovanou v roce 2012. Další spolupráce se váže k obci Sedliště, kde v roce 2011 připravila národopisnou expozici nazvanou *Muzeum Lašská jízba* a o rok později výrazně pomohla se zpracováním inventáře sbírkových předmětů tohoto obecního muzea.

Velký přehled v oboru a mnohaleté zkušenosti došly ocenění její odborné práce v podobě členství v poradních orgánech pro sbírkovou činnost, vědeckých i redakčních radách muzejních institucí, v několika odborných komisích při Ministerstvu kultury, ale zejména předsednictvím v České národopisné společnosti v letech 1996–2002. V našem regionu působila jedenáct let v redakční radě časopisu *Valašsko*, do něhož přispěla četnými články. Od roku 2009 je předsedkyní Rady starších, která je poradním orgánem ředitele Valašského muzea v přírodě v otázkách posuzování návrhů na zápis osobností do tzv. Knihy paměti kraje a také posuzuje návrhy na uložení ostatků významných osobností na Valašský Slávn, který se nachází kolem kostelíka sv. Anny v areálu Dřevěného městečka.

Za všechnu práci, kterou jubilantka vykonala nejen pro region Valašsko, ale zejména pro národopis, obor, kterému zasvětila svůj profesní život, jí patří vyslovit velké poděkování a zároveň připojit gratulaci spolu s přáním pevného zdraví, domácí pohody a také stále mnoha sil, elánu a dalších nápadů na poli muzejním a národopisném.

Kniha paměti kraje

Kniha paměti kraje (Fotoarchiv VMP)

Jiřina Veselská

V dubnu letošního roku zasedala ve Valašském muzeu v přírodě již po deváté „Rada starších“, která je morálním a odborným garantem programu zasvěceného uchování památky osobností, které měly v mnoha oblastech mimořádný význam pro Moravské Valašsko. Téměř deset let existence tohoto projektu by mohlo být důvodem pro první hodnocení jeho úspěšnosti.

Odstup od prvních kroků spojených s jeho přípravou nám dává příležitost připomenout si okolnosti a důvody, které vedly k jeho vytvoření.

Tradice prezentace uchování vzpomínky na významné regionální osobnosti trvá v muzeu již od konce šedesátých let 20. století. Tehdy byl kolem kostela sv. Anny v Dřevěném městečku postaven parkánový plot se dvěma branami a vymezil tak místo pro symbolický hřbitov dle vzorů nacházejících se v terénu nejen kolem dřevěných kostelů. Zpočátku zde byly uloženy, ale spíše odloženy, čtyři kamenné náhrobky valašskobystřických portášů a kamenné náhrobní desky a torza již neužívaných litinových křížů, zachráněných z venkovských hřbitovů.

Myslenku rekonstrukce vesnického hřbitova přetavil tehdejší ředitel muzea Ing. Jan Rudolf Bečák ve spolupráci s prof. Karlem Langrem a Josefem Maléřem do projektu nazvaného „Valašský Slavín“. Už sám termín napovídá, že jedním z inspiračních zdrojů pro ně mohl být pražský Slavín – čestné místo posledního odpočinku významných osobností českých dějin. Svou úlohu hrálo také zvýšení společenské prestiže muzea připomenutím osobností, spojených svým působením s Moravským Valaškem, jemuž bylo zasvěceno. Postupem doby, od roku 1969, byly do areálu přeneseny ostatky významných osobností kulturního a společenského života, jako první muzikanta Jana Pellára, poté sourozenců Jaroňkových, Miloše Kulišťáka a dalších. Tato praxe, založená na znalosti kulturních poměrů Moravského Valaška, výsledku jednání s příbuznými a posouzení důvodů pro uložení urny s popelem do zvláštní schránky, trvala až do nového tisíciletí. Provoz Valašského Slavína se řídil předpisy stanovenými pro pohřebiště – nemohly zde být ukládány tělesné ostatky, pouze zpopelněné. Vše bylo plně v režii muzea, jenž za souhlasu pozůstalých hradilo také náhrobky, které byly dílem významných sochařů působících v regionu i mimo něj. Ing. Bečák v době svého vedení muzea vyzýval ke spolupráci řadu autorů, které znal z doby svého působení ve funkci tajemníka Svazu výtvarných umělců, později byli vybíráni významní představitelé výtvarného života z regionu.

Monografie, věnovaná Valašskému Slavínu, vydaná v roce 2006 již zaznamenala celkem 35 osobností a 31 náhrobků.¹ Ideu Slavína jako symbolického slavnostního pohřebiště naplňovaly nejen náhrobky kryjící ostatky, ale také symbolické pomníky připomínající osobnosti, které svým životem a dílem přispěly k věhlasu kraje.

Zájem o připomenutí zesnulých osobností prostřednictvím náhrobku – nejčastěji plastiky, však byl ze strany jejich rodin, ale také obcí, měst, korporací velký, stále se rozrůstal počet zástupců z různých oborů, kteří by si zasloužili spočinout na tak významném místě, navštěvovaném více jak čtvrt milionem osob ročně.

Prostor byl však trvale ohraničen a snahy o jeho rozšíření se nesetkaly s velkým pochopením. V roce 2004 byla již situace téměř bezvýhodná, volná místa se postupně zaplňovala. To bylo důvodem pro hledání nové formy, jak uchovat památku významných osobností. Řešením se po mnoha diskusích stal projekt nazvaný „Kniha paměti kraje“.

Celý projekt byl uvažován jako neuzavřený, reagující na externí návrhy těch, kteří by si podle mínění laické i odborné veřejnosti zasloužili, aby byli zapsáni do reprezentativní pamětní knihy, trvale uložené v muzeu. Garantem výběru osobností, které měly být do symbolické knihy zapsány, se stala Rada starších, jmenovaná ředitelem muzea jako jeho poradní orgán. Členy se pro pětileté funkční období staly osobnosti reprezentující různé obory – historie, kulturní historie, národopisu, dějin techniky, přírodních věd, zástupce muzea i veřejnosti z řad představitelů samosprávy. Celkem má Rada 15 členů jmenovaných ředitelem muzea, z nichž je volen předseda, tajemníkem je pracovník muzea.

Na prvním zasedání v dubnu 2005 byla stanovena pravidla pro činnost, zásady pro výběr osobností, způsob jejich navrhování a schvalování. Nutno poznamenat, že na samém počátku bylo stanoveno, že se Rada z pochopitelných důvodů nebude zabývat návrhy na zápis osobností politického života.

Nejtěžší částí činnosti Rady starších byl a je výběr z návrhů na zápis osobností, které jsou shromažďovány a pravidelně posuzovány. Mezi navrhovateli najdeme jednotlivce, obecní a městské samosprávy, korporace, instituce, které působí v celém regionu. O jakou oblast se jedná, uvádí Status Rady: „Územní rozsah regionu Valašsko byl definován dr. Jaroslavem Štikou v roce 1974 v publikaci „Etnografický region Moravské Valašsko“. Časovým mezníkem byla stanovena polovina 19. století, status nevylučoval ani zápis osobností narozených před tímto datem.“²

Velká pozornost byla a je věnována kvalitě návrhů, zejména v části zdůvodnění. Zde se zpočátku vyskytovaly nedostatky, zejména v těch případech, kdy nebyly dostatečně dostupné životopisné údaje či známi příbuzní, kteří by poskytli potřebné podrobnosti. Rada sledovala vyváženost informací personálních a odborných tak, aby kladné rozhodnutí bylo odpovědné a kdykoliv obhajitelné. Přesto byly vždy vyžadovány na základě doporučení členů Rady dva nezávislé posudky, z nichž jeden obvykle vypracoval člen Rady nebo odborný pracovník muzea, který byl svým zaměřením znalý oblasti, v níž navrhovaný vynikal.

Až po zpracování recenzí bylo o návrhu jednáno a rozhodnuto.

V poměrně krátké době se podařilo také vyřešit nejen formu zápisu, ale také způsob, jakým budou zápisy uchovány a prezentovány. Vlastní výtvarný návrh obalu symbolické knihy realizovala mladá výtvarnice Marie Chlebová, v té době posluchačka bratislavské Akademie výtvarných umění, pocházející ze Zubří. Vlastní zápisy vkládané do obalu graficky zpracovala a realizuje od počátku profesionální grafička.

Každé osobnosti je věnován zápis na jednom archu ručního papíru, mající shodnou strukturu: jméno, osobní data a obor, v němž vynikal nebo byl důvodem pro zapsání. Jeden svazek Knihy paměti kraje má obsahovat 100 listů.

Jednání Rady se konají jedenkrát ročně s předem stanoveným programem, jehož nejvýznamnějším bodem je projednání zaslaných návrhů, k nimž tajemník Rady nechal vypracovat odborná hodnocení. O zápisu hlasují členové tajně.

Postupem doby, kdy už byl systém práce Rady stabilizován, přibyl další úkol, a to posuzování návrhů a žádostí o uložení ostatků na Valašský Slavín. Předpokladem schválení takové žádosti i v případě symbolického památníku je schválení zápisu do Knihy paměti kraje. I v těchto případech je postup předem dán Jednáním řádem. O podobě náhrobku pak rozhoduje vedení muzea v dohodě s příbuznými, kteří se také podílí na financování náhrobku.

Máme-li se ohlédnout za dosavadní činností Rady, můžeme konstatovat několik postřehů: díky osobnostem, které ji tvoří, se nestala „kádrovou komisí“, která rozhoduje o tom, zda je někdo vhodný nebo ne, jak známe z dob minulých. Objektivitu zajišťují odborná posouzení a latka je stanovena opravdu vysoko. Ačkoliv zpočátku přicházely návrhy na zápis pouze z odborných institucí, spolků a od jednotlivců, v poslední době se na Radu obrací stále častěji obce a města regionu. Pro zápis do Knihy paměti kraje není důležité, zda se osobnost na Valašsku narodila, ale činy, které vykonala ve prospěch regionu jak v tvůrčí oblasti, tak ve vzdělávání či výzkumu, technice nebo přírodních vědách.

Ačkoliv projekt je realizován relativně krátkou dobu, byl přijat širokou veřejností s velkým porozuměním, současný počet zápisů překročil stovku. V seznamu najdeme literáty, folkloristy, muzejní pracovníky, výtvarníky, ale také sportovce, techniky, pedagogy. Domnívám se, že pro utváření povědomí o tradici a významu regionu a o těch, kteří se významně podíleli na jeho společenském, hospodářském a kulturním životě, je tento projekt potřebný a užitečný.

1 DRÁPALA, Daniel; PREJDOVÁ, Renata; SOBOTKA, Richard. *Valašský Slavín. Průvodce*. Rožnov pod Radhoštěm, 2006.

2 Např. byli zapsáni František Bartoš (* 1837), Michal Jurajda (* 1812), Beneš Metod Kula (* 1820) nebo Daniel Sloboda (* 1807).

Silvestr Kazmír a jeho dialektologické dílo

Hana Goláňová

„Udělal jsem, nač mé síly stačily, a osud udělal, co chtěl.“ /Francisco de Quevedo/

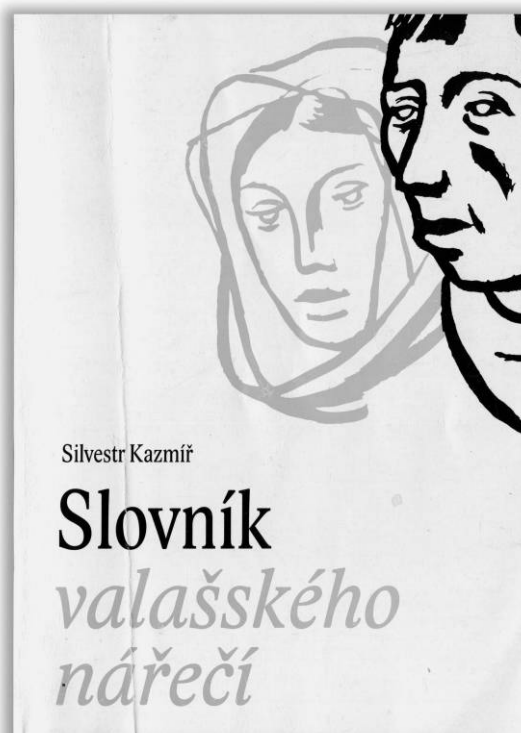
Těmito slovy se loučí Silvestr Kazmír na stránkách svého osobního internetového portálu a tato slova ho zároveň výstižně charakterizují. Podtrhují jeho nesmírnou píli, která byla zhodnocena zejména v oblasti dialektologie a historie. Ač neodborník, přispěl k formování kulturního obrazu Valaška.

Silvestr Kazmír (1. 8. 1933 – 21. 10. 2012) věnoval sběru valašského nářečního výraziva mnoho času a úsilí. Snažil se shromáždit veškeré psané zdroje z této oblasti, které byly k dispozici. Procházel individuální sbírky nářečního lexika od soukromých sběratelů, pátral v archívech, muzeích, excerpoval nářeční beletrii, diplomové práce z valašského regionu. Ze staršího materiálu se zasloužil o vydání slovníku J. Misárka-Slavičinského *Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století (1850–1900)* (2000) nebo také na vlastní náklady vydal od F. Fojtíka *Slovník nářečí užívaného na Brumovsku na konci 19. stol.* (2006). Současně pořídil soupis valašských výrazů pocházejících z Bartošova *Dialektologického slovníku moravského* (1906) a slovníku obsaženého v prvním díle *Dialektologie moravské* (1886). Na základě těchto bohatých, převážně psaných pramenů vytvořil své největší celoživotní dílo, *Slovník valašského nářečí* (2001, 2007 (CD)), v němž je zachycena slovní zásoba Valaška za období přibližně sto padesáti let.

Slovník valašského nářečí obsahuje dvě základní části: slovník valaško-český a česko-valašský. Z hlediska dialektologie je zvláště cenný slovník valaško-český, jenž v jedné z posledních verzí elektronického zpracování (k 1. 12. 2012) obsahuje víc než 30 000 heslových záznamů. Uvedený abecední slovník není slovník diferenční, což znamená, že neobsahuje pouze nářeční slovní zásobu, ale také slovní zásobu celouzemně nespisovnou, obecně českou nebo slangovou, užívanou na území Valaška. Význam má zachycení terminologické vrstvy lexika, kde se vyskytují výrazy spojené se zemědělstvím (názyvy částí zemědělského nářadí), lesnictvím (názyvy lesnického nářadí), tradičními řemesly, salašnictvím atd. Ve výkladové části hesla se vyskytují i encyklopedické informace spojené s lidovou kulturou, což je mnohdy také užitečné (např. druhy polévek u hesla *poléfký*, součásti kroje u hesla *kroj ženský* atp.). U polysémných hesel lze ocenit vcelku dobře propracované členění na jednotlivé významy slov. Autorovi se podařilo zachytit i tzv. synsémantika (např. předložky, spojky, částice, citoslovce), která bývají v nářečních slovnících často opomíjena, dále zaznamenal mnohá předponová slovesa. Odvozené výrazy zpracovával většinou zvláště jako samostatná hesla. Silvestr Kazmír byl zjevně odborně poučen, protože shromážděný nářeční materiál je poměrně dobře přepsán a vcelku spolehlivě interpretován. Význam má rovněž úctyhodná sbírka valašské frazeologie, která je připojena k této části slovníku (čítá víc než čtyři sta padesát úsloví a dvě stě padesát přísloví).

Přestože koncepce slovníku neodpovídá nárokům na vědeckou dialektologickou práci, a takové nároky si dílo ani nečiní, jsou zde některé skutečnosti, na něž by bylo dobré upozornit. Silvestr Kazmír počítá k hranicím Valaška také Frenštátsko, a to neodpovídá dialektologicky vymezeným hranicím, neboť tyto oblasti zahrnují dialektologové podle nářečních rysů už do skupiny slezských nářečí. Ve slovníku většinou scházejí příkladové části hesel, které by dokládaly užití daného významu v kontextu mluveného jazyka, a to je i pro uživatele slovníku velká škoda. U hesel není vyznačena např. generační charakteristika nebo expresivita slova.

Slovník obsahuje také část česko-valašskou, ta je však z hlediska lingvistiky poněkud problematická, proto ji necháme víceméně stranou. Chtěl snad učít Silvestr Kazmír veřejnost dialektu? Nářečí je útvar národního jazyka, takže se spisovný jazyk i nářečí v mnohých aspektech stýkají. Dialekty obsahují i lexikální vrstvu, která je

■ KAZMÍŘ, Silvestr. Slovník valašského nářečí.

Vsetín: Dalibor Malina, 2001

shodná se spisovnou češtinou, proto zde není dost dobře možné uplatnit přístup hodící se na překladový slovník.

Silvestr Kazmír zpracoval také stručnou mluvnici valašského nářečí nazvanou *Gramatika* (2010), která původně byla součástí obou slovníkových oddílů. V uvedené mluvnici jsou poměrně dobře zpracovány kapitoly věnované hláskosloví, tvarosloví a slovtvorbě. Dialektologové mohou ocenit především množství zaznamenaných příkladů, které dokládají nářeční jevy uváděné v jednotlivých kapitolách.

Ani drobné nedostatky nemohou ubrat nic na celkovém významu *Slovníku valašského nářečí*, zpracovaného Silvestrem Kazmířem. Rádi bychom při této příležitosti podtrhli, že jde o dialektologicky významný počín v řad neodborné veřejnosti. Je to unikátní dílo jednotlivce, které nemá srovnání v rámci celé České republiky. Tento slovník slouží také jako podkladový materiál při vytváření celouzemního *Slovníku nářečí českého jazyka*, který je v současné době hlavním úkolem dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i.

Literatura:

BARTOŠ, František. *Dialektologie moravská I*. Brno: Matice moravská, 1886.

BARTOŠ, František. *Dialektický slovník moravský*. Praha: Česká akademie věd Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906.

HLUBINKOVÁ, Zuzana. S. Kazmír, Slovník valašského nářečí. *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity A* 50, 2002, s. 172–174.

KAZMÍŘ, Silvestr. *Slovník valašského nářečí užívaného na Vsacku ve druhé polovině 19. století (1850–1900)*. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2000.

KAZMÍŘ, Silvestr. *Slovník valašského nářečí*. Vsetín: Dalibor Malina, 2001.

KAZMÍŘ, Silvestr. *Slovník valašského nářečí: abecední seznam slov užívaných v nářečí na Valašku a Zlínsku ve II. pol. 19. stol. (1850–1900)*. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2001.

KAZMÍŘ, Silvestr. *Slovník nářečí užívaného na Brumovsku na konci 19. stol.* Vsetín: Silvestr Kazmír, 2006.

KAZMÍŘ, Silvestr. *Slovník valašského nářečí. 1. díl valaško-český, 2. díl česko-valašský*. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2007 (CD, aktualizovaná verze 2012).

KAZMÍŘ, Silvestr. *Gramatika. Stručná mluvnice valašského nářečí*. Vsetín: Silvestr Kazmír, 2010.

Joža Ország Vranecký mladší

| 22. 3. 1913 – 14. 4. 1977 |

Petr Lidák

Na počátku letošního jara jsme si připomněli sté výročí narození Josefa Országa Vraneckého mladšího – učitele, vynikajícího muzikanta a hudebního nástrojaře, sběratele, znalce tradic místní lidové kultury a odborného pracovníka Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Nedožitý životní jubileum nabízí příležitost zhodnotit jeho přínos v oblasti dokumentace lidové kultury Valašska, které, stejně jako jeho otec, zasvětil svůj život. Předpoklady k tomu získal již v dětství.

Narodil se 22. března 1913 v Novém Hrozenkově v rodině zámožného a vzdělaného sedláka, sběratele a národopisného pracovníka Josefa Országa Vraneckého st. (20. 5. 1866 – 22. 8. 1939), který se dlouhodobě a systematicky věnoval dokumentaci a propagaci lidové kultury své rodné obce. Svého nejstaršího syna Jožku vedl od dětství k účtce a práci pro zachování a rozvíjení tradic. Seznámil ho dokonale s místním prostředím, od dětství ho zapojil do cimbálové muziky a valašského krúžku, který založil ještě před první světovou válkou. V Novém Hrozenkově položil základy prezentace folkloru, na které jeho syn později zdařile navázal.

Joža Ország Vranecký ml. získal základní školní vzdělání v Novém Hrozenkově, pak absolvoval 1. třídu reálného gymnázia v Praze a 1. ročník Hospodářské školy v Rožnově pod Radhoštěm. Úplně středoškolské vzdělání nabyt na učitelském ústavu ve Valašském Meziříčí, které zakončil v roce 1932 maturitou. V pozdějších letech získal aprobaci k vyučování ruského jazyka a polytechnické výchovy na středních školách. Po maturitě až do roku 1939 působil na různých státních školách s československým vyučovacím jazykem na Podkarpatské Rusi (Chust, Sekernice, Dravce a Užhorod). Dva roky pracoval jako úředník na inspektorátu československé státní školy v Užhorodě. Po svém návratu na Valašsko učil na školách okresu Vsetín, nejdéle ve svém rodišti – Novém Hrozenkově.¹ V roce 1960 byl nucen z politických důvodů i s rodinou odejít do Hrabyně u Opavy. Učitelské povolání pak vykonával v Pusté Polomi. V novém působišti brzy poznal jeho talent a zručnost, s jakou ovládal různá řemesla, proto jej jmenovali krajským metodikem pro ruční práce. V roce 1967 mu nabídl místo odborného pracovníka ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm Jan Rudolf Bečák. Stalo se tak na přátelské doporučení prof. Karla Langra, který v té době s muzeem úzce spolupracoval. Vraneckého znal velmi dobře od dětských let a dá se předpokládat, že měl na formování jeho osobnosti také svůj podíl. Od počátku se z nich stali velcí přátelé. Jak vzpomínají dnes již bývalí zaměstnanci muzea, tvořili Bečák, Langer a Vranecký nerozlučnou trojici.

S Vraneckého učitelským působením v Novém Hrozenkově je neodmyslitelně spojen národopisný kroužek, který obnovil v roce 1945. Spolu s ním sestavil také novou osmičlennou cimbálovou muziku, kde většinu hudebníků tvořili místní učitelé; také proto se jí říkalo učitelská. Pod odborným vedením Vraneckého ml., jemuž Hrozenkovští přezdívali „Trnčák“, nacvičil téměř sedmdesátičlenný soubor valašské tance, s nimiž pak vystupoval ve slavnostních orszáckých krojích na mnoha národopisných slavnostech nejen ve Valašském Meziříčí a na folklorním festivalu ve Strážnici. Prvního většího úspěchu dosáhli na Zemědělské výstavě v Praze v roce 1948, ale účinkovali v řadě dalších větších měst tehdejšího Československa.² Po nuceném odchodu Joži Országa Vraneckého ml. do slezské Hrabyně se kroužek rozpadl, a i když byl časem obnoven v rámci družstva Bezkyd, už nikdy nedosáhl takových úspěchů. Dodnes na Trnčákově přísné vedení někteří členové vzpomínají. I na to, jak pečlivě dbal na správnost úpravy a nošení součástek orszáckého kroje.

Již během svého pedagogického působení se věnoval písemné dokumentaci hmotné lidové kultury, o čemž svědčí jeho první materiálové příspěvky publikované v 50. letech v regionálních časopisech Naše Valašsko, Dolina Urgatina a Valašsko. Svou pozornost více zaměřil na sběr písní a zaznamenání tanečního folkloru v oblasti Horního Vsacka, zejména však na teritoriu rodné obce – Nového Hrozenkova. V roce 1951 se účastnil se studenty národopisu Masarykovy univerzity v Brně sběru lidových písní na Valašsku. V roce 1957 vydal svou první obsáhlejší práci pod názvem *Tance z Nového Hrozenkova na Valašsku*, v níž zúročil své dlouholeté zkušenosti práce v národopisném souboru. Kniha je první sbírkou lidového tanečního projevu s úzkým krajo­vým zaměřením a podává ucelený obraz taneční a hudební tradice v jedné obci. Je tematicky rozdělena do tří částí. Úvodní kapitola je věnována popisu lokality, v níž tance vznikaly, nebo se hudebně a pohybově dotvářely do osobitého stylu. Druhou část tvoří vlastní popisy jednotlivých figurálních tanců spolu s krátkými historickými exkurzy a návody k jejich nácvi­ku, doplněnými o schematické kresby Heleny Livorové. Součástí textu jsou také názorné fotografie zachycující rozdílné taneční držení a postoj u jednotlivých tanců v podání členů Országo­va národopisného kroužku. Sbírku po hudební stránce doplňují klavírní doprovody a partitury lidové hudby, které zpracoval na základě svých dlouholetých zkušeností společně s učitelem Karlem Vodičkou. Publikace je velmi cenným materiálem ke studiu valašské lidové hudby a dodnes z ní vycházejí současné národopisné soubory nejen na Valašsku.

Hudba v různých podobách provázela Vraneckého od dětství a stala se jeho celoživotní zálibou. Už v šesti letech jej otec naučil hrát na cimbál. Hudební nadání pak rozvíjel nejen v první cimbálové muzice, kterou vedl jeho otec a kde byl cimbalistou, ale navštěvoval i soukromou hudební školu ve Vsetíně. Vlastní zájem jej vedl k osvojení hry na další hudební nástroje – housle, violu, kontrabas a klarinet. Hudební nadání v něm během studií ve Valašském Meziříčí rozvíjel také profesor Jan Nepomuk Polášek, hudební skladatel a sběratel valašských lidových písní. Na uvedené nástroje hrával podle potřeby v různých kapelách a orchestrech, rád si přivydělal i jako kavárenský muzikant. Nejdéle působil v novohrozenkovské cimbálové muzice. Po odchodu do Hrabyně spolupracoval s Pěveckým sdružením slezských učitelů. Na svém posledním působišti v Rožnově pod Radhoštěm se zapojil do pěveckého souboru Polajka vedeného dr.

■ Jozsa Orszag Vranecky při hře na cimbal (Fotoarchiv VMP)

► Jozsa Orszag Vranecky ve sváteční šubě, 30. léta 20. století (Foto z archivu V. Vrlové)

Jaroslavem Štikou, a podle potřeby vypomáhal místním cimbalovým muzikám Radhošť a Javořina.

Jeho největším koníčkem byly lidové hudební nástroje, na které uměl nejen mistrně hrát, ale také je dovedl vyrobit. Bylo to právě hudební nástrojařství, pro které si získal největší uznání. Jako školák uměl zhotovit jednoduché dětské zvukové hudební hračky – píšťalku z bezové trubičky, lískového a vlašského ořechu, frkálku z husího brku či vrbového proutku, podpolesku (křepelku), kukačku, soví hůlkalku, gégalku ze smrkové kůry, vábničku na ptáky – tzv. čuvík, vábničku na lišky. Otec, také velmi dobrý muzikant, ho naučil zkonstruovat jednoduchý cimbal. Znalost výroby dalších hudebních nástrojů, zejména různých typů píšťal a pastýřských trub, si osvojil u posledních žijících výrobců naturistů – Martina Kováře Machejáka (1857–1930), bači z Nového Hrozenkova, Pavla Vrážela (1873–1960), tesaře a dřevorubce, rovněž z Nového Hrozenkova a Jana Zezulky (1883–1969), lidového muzikanta z Valašské Bystřice.³ Během svého učitelského působení na Podkarpatské Rusi měl příležitost poznat také hudební nástroje východních Karpat.

Vranecký byl velmi zručným řemeslníkem, ovládal stolařství a řezbářství, z jeho domácí dílny vycházely různé typy lidových hudebních nástrojů, které můžeme rozdělit do tří skupin. První a nejméně početnou skupinu tvoří samoznející hudební nástroje, kam patří plechové zvonce, tzv. křapáče, rolničky a drmlé. Ze strunných nástrojů vyráběl starobylé housličky tzv. ochlebyky, dlabané z jednoho kusu javorového dřeva, dále kobzy – trsací nástroje připomínající citeru, a cimbály. Početně nejvíce zastoupené byly nástroje vzduchové, kterých vyrobil nejvíce. Patří sem píšťaly bez prstových otvorů, tzv. koncovky, ovíjené třešňovou kůrou, jednoručky, fujarky, dvojité píšťaly, píšťaly přebírací, salašovky, pastýřské trůby a v neposlední řadě také gajdy. Na všechny uvedené nástroje uměl také velmi dobře hrát, o čemž svědčí několik ocenění a zejména hudební nahrávky, pořízené v ostravském rozhlasu, kde úzce spolupracoval s Janem Rokytou st., s nímž vytvořil desítky rozhlasových pořadů.

Kromě přirozené krásy dřeva jsou jeho hudební nástroje zdobené různými technikami – vrubořezem, vypalováním, vyléváním cinem či plastickou figurální řezbou, každý jím vyrobený exemplář je přitom originálem. S touto zálibou úzce souvisí také jím cíleně budovaná soukromá sbírka hudebních nástrojů, zejména píšťal, kde jsou zastoupeny nejen kusy z celé Evropy, ale také z Indie, Číny, Vietnamu, Mongolska, Egypta a Bolívie. Jeho jedinečné nadání pro hudební nástrojařství dokázala ocenit hlavně muzejní instituce (Národní muzeum v Praze, Valašské muzeum v přírodě,

Okresní vlastivědné muzeum ve Vsetíně), pro která zhotovoval kopie dle dochované předlohy a rekonstrukce již zaniklých hudebních nástrojů, nebo prováděl jejich opravy. Významně se v roce 1961 podílel na přípravě původní stálé expozice lidových hudebních nástrojů ve Strážnici, kde asi 1/3 exponátů pocházela z jeho rukou.⁴ Některé z nich můžeme spatřit i v současné expozici s názvem Nástroje lidové hudby v České republice. Jeho instrumenty se dostaly na výstavy do zahraničí, mnohé z nich skončily ve sbírkách muzeí nebo soukromých sběratelů, užíval je i dříve známý Brněnský rozhlasový orchestr lidových nástrojů (BROLN) a ostravský rozhlasový orchestr.

V roce 1962 a znovu o čtyři roky později obdržel titul „Mistr lidové umělecké výroby“ v oboru hudební nástrojařství. Svě jedinečné teoretické, ale především praktické znalosti hudebního instrumentáře soustředil v publikaci *A měl sem já píšťalenu*, kterou věnoval památce svého otce. Slovem i obrazem zde zachytil technologie výroby lidových hudebních i zvukových nástrojů. Nejedná se o práci kompilační, ale o autentickou materiálovou dokumentaci, která vychází z důkladné znalosti studovaného jevu v terénu, kdy teoretické závěry jsou vždy ověřeny vlastní praxí. Kniha je ve druhé části doplněna o popisy chlapeckých a tanečních her, které se staly součástí programů národopisných souborů. Publikaci dodnes oceňují nejen badatelé a zájemci o valašský hudební instrumentář, ale také vedoucí dětských folklorních souborů, kteří zde nachází inspiraci pro svou současnou programovou náplň. Vzhledem k velké poptávce byly chlapecké hry vydány samostatně v roce 1979 pod názvem *Valašské pasínky*. Tematické lidových hudebních nástrojů věnoval i své dva materiálové příspěvky *Koncovka – nejstarší valašská píšťala* a *Kobza*, které vyšly v roce 1951 v časopise *Naše Valašsko*. Svého pokračovatele v oblasti výroby hudebních nástrojů našel Jozsa Orszag Vranecký ml. v Pavlu Čipovi ze Zubří, který se specializuje hlavně na zhotovování dud. Ostatní vzduchové hudební nástroje vyrábí v současné době Vít Kašpařík z Velkých Karlovic, který jako samouk si mnohé výrobní technologie osvojil právě z uvedené publikace a několika článků.

Své znalosti v oblasti dokumentace lidové kultury mohl Vranecký nejvíce uplatnit v posledních deseti letech svého působení na pozici odborného pracovníka Valašského muzea v přírodě. Brzy po svém příchodu se zasloužil o vybudování reprezentativní sbírky hudebních nástrojů, její doplnění a zejména odborné zpracování formou podrobných katalogizačních lístků. Některé nástroje sám vyrobil, další opravil nebo získal sběrem v terénu. Již v roce 1968 připravil pro veřejnost krátkodobou výstavu s názvem *Lidové hudební nástroje na Valašsku*, instalovanou v prostorách radnice v areálu Dřevěného městečka. K výstavě zpracoval drobný katalog s přehledným výčtem a základní charakteristikou hudebních nástrojů, doplněný dokumentárními kresbami prof. Karla Langra. K popisu výroby hudebních nástrojů se vrátil okrajově také ve své studii *Zpracování a využití stromové kůry na Valašsku*, kterou publikoval v roce 1971 v Českém lidu.

Jeho hlavní pracovní náplní v muzeu bylo budování sbírkového fondu s dnešním označením Živnosti a řemesla, který s hlubokou znalostí terénu doplňoval nově získaným materiálem. K řemeslné výrobě měl sám velmi blízko, vždyť byl velmi zručný nejen jako výrobce lidových hudebních nástrojů, ale také jako řezbář. Z různých druhů dřeva vytvářel plastiky madon a světců, které ponechával v přirozeném stavu. Pro muzeum zhotovil repliky obličejových česek k útlům, formy na voskové obětiny nebo kopie předmětů k užívání a prezentaci. Věnoval se katalogizaci sbírkových předmětů, zejména řemeslných nástrojů a nářadí, dodnes jeho nástupci oceňují pečlivě vypracované zápisy v evidenčních kartách. Najdou zde nejen prostý popis předmětu, ale také jeho funkci a další doplňující informace.

Od počátku 70. let se velmi podrobně zabýval mapováním vybraných řemesel a oborů rukodělné výroby. Systematicky prováděl terénní výzkumy a organizoval sběry dochovaných inventářů dílen v souvislosti s plánovanou výstavbou tzv. řemeslnické uličky v areálu Dřevěného městečka. Zaměřil se na drobné venkovské dílny, které měl možnost zaznamenat v dožívající autentické podobě. Setkal se mnohdy s posledními mistry svého oboru, u nichž dokumentoval jejich práci, užívané nástroje a nářadí, jejich regionální názvy, výrobní sortiment a způsoby prodeje. V rukopisech uložených v archivu muzea zůstaly jeho dosud nerealizované návrhy k instalaci dílen ševce, koželuha a bednáře. Často jde nejen o podrobný výčet předmětů, nářadí a pomůcek k vybavení dílen, někdy přímo s uvedením inventárního čísla ze sbírkového fondu muzea, ale také zde najdeme popis technologie výroby zachycený při terénním výzkumu, někdy je připojeno i jednoduché schéma rozvržení dílny. Některé Vraneckého práce byly publikovány v rámci muzejní edice *Malé tisky*. V roce 1972 vydal *Dýmkařství na východní Moravě*, kde popsal historii řemesla zejména díky důkladnému terénnímu výzkumu v Kelči, doplněnému o dokumentaci posledního dýmkaře Jindřicha Plesníka. Jeho kompletní dílnu z Bystřice pod Hostýnem získal do sbírek muzea. Později se zasloužil o její instalaci v objektu radnice. Tuto dílnu doplnila v přímé radnice

expozice sedlářství, pravidelně oživovaná sedlářem, který předváděl výrobu chomoutu. Další práci věnoval výzkumu kovářství, kde se zaměřil na venkovské kovářské dílny v regionu, jejich tradiční výroby, kovářské výtvarnictví a specifickou užívanou terminologií. Text *Valašského kovářství* doprovází fotografie pořízené v terénu a dokumentární kresby částí kování na selském voze od J. Hartingra. Studii rozšířenou o další poznatky na toto téma publikoval ve sborníku *Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře* v roce 1974. Na základě svých výzkumů již v roce 1970 navrhl a realizoval stávající expozici kovářny v Lutoniny v areálu Valašská dědina. Aby docílit co největší autentičnosti a věrohodnosti expozice, důkladně ověřoval vybavení dílny a zastoupení nářadí u starých kovářských mistrů, což vypořádací hodnotu expozice ještě podtrhuje. Poslední brožurka z této edice byla věnována křiváčkářství na Valašsku, na které spolupracoval s etnografkou vsetínského muzea, Evou Urbachovou.

Připravil také návrh a podrobný scénář instalace usedlosti formana z Velkých Karlovic, podle něhož byla expozice v pozdějších letech vybavena. V jeho rukopisech najdeme poznámky k perletářství v Novém Hrozenkově nebo k valašskému zemědělství na Horním Vsacku.

Svoji poslední práci věnoval obhajobě novohrozenkovského orszáckého kroje a osobnosti svého otce J. Országa Vraneckého st. Podnětem k sepsání této polemické práce, která byla vydána ve zkrácené podobě až po jeho smrti v roce 1989, byl kritický článek prof. Richarda Jeřábka *Rub a líc současných proměn lidové kultury na Valašsku*, který odkazoval na studii Vlasty Sedlářové *Orszácký kroj v Novém Hrozenkově*. Autorka označila tento kroj za neopodstatněný plagiat a výtvar J. Országa Vraneckého st., vytvořený ve 20. letech 20. století. Vranecký ml. se nesnažil obhajovat kroj, který sám nosil s velkou oblibou, ale přinesl řadu dokladů z muzejních sbírek, které potvrzují, že některé obnovené součástky zde existovaly již před Národopisnou výstavou československou 1895 a nejsou tedy zcela novým prvkem. *Příspěvkem J. O. Vraneckého st. k vývoji lidového oděvu v Novém Hrozenkově*, který dokončil týden před svým náhlým odchodem, se jakoby rozloučil s muzejním světem. Našli se odborníci, kteří mu vytýkali, že nebyl absolventem studia národopisu, sám jednou řekl: *Viš, oni se mi někdy smějí, že nemám etnografické vzdělání, ale co jsem napsal, za tím si stojím.*⁵ Toto konstatování můžeme docenit až s odstupem času při hodnocení jeho činnosti v oblasti muzejní dokumentace. Jeho drobné práce k řemeslné výrobě nejsou historickými přehledy, ale vycházejí z terénních výzkumů, kdy informace nabyté studiem literatury důsledně ověřoval dokumentací v terénu. Nikdy se nespokojil jen s povrchními informacemi. To platí i o jeho publikacích, které se týkají hudebních nástrojů a tanečního folkloru.

Velmi rádi na něj pro jeho odborné i lidské vlastnosti vzpomínají dnes již bývalí zaměstnanci muzea, kteří měli příležitost s ním spolupracovat. Často zmiňují jeho osobitý jadrný humor, s jehož pomocí dokázal mnohým dodat sebedůvěru a elán do práce. Ve svých vzpomínkách oceňují jeho velké porozumění, s nímž přistupoval k mladším začínajícím kolegům.⁶ Osobně to vyjádřil také PhDr. Jiří Langer v nekrologu, kde napsal: *... byl mostem mezi kulturními epochami. Jeho porozumění pro zájmy i těch nejmladších současníků mu umožňovalo zprostředkovat nám poznání psychiky jeho předků.*⁷

Dokumentární práce Joži Országa Vraneckého ml. v oblasti lidové kultury na Valašsku je velmi bohatá a význam jeho činnosti je dodnes nezastupitelný. Sám byl však velmi skromný. Jednou napsal: *Celý můj život byl takový kolotoč, ve kterém se pořád a pořád něco střídalo, co jakýmkoli způsobem souviselo s národopisem a muzikou. Čo bolo, to bolo, já nejsem žádné eso, jsem obyčejný malý človíček, zatížený na muziku a folklór.*⁸

Valašské muzeum se s ním rozloučilo za účasti početné družiny Hrozenkovjanů v orszáckých krojích 20. dubna 1977 před budovou fojtství v Dřevěném městečku. V roce 2012 na návrh Obecního úřadu v Novém Hrozenkově byl společně se svým otcem zapsán do Knihy paměti kraje, kterou zavedlo v roce 2005 Valašské muzeum v přírodě pro významné osobnosti, které se zasloužily o rozvoj a prospěch regionu. Význam jeho osobnosti pro region připomněl v letošním roce pořad s příznačným názvem „A měl sem já písčalenku“, který proběhl v neděli 7. července 2013 v rámci 37. ročníku mezinárodního folklorního festivalu Rožnovské slavnosti ve Valašském muzeu v přírodě. Na programu vystoupily místní folklorní soubory Radhošť a Javořina. Smíšený pěvecký soubor Hafera z Nového Hrozenkova předvedl část valašské „orszácké“ svatby, diváci měli možnost shlédnout také ukázkou chlapeckých her v podání dětského souboru Soláň a zaposlouchat se do osobních vzpomínek Pavla Čípa ze Zubří. Celý pořad provázela hudba, kterou měl tak rád.

■ Joža Ország Vranecký při hře na dvojitou píšťalu – blízkatu (Fotoarchív VMP)

Použitá prameny a literatura:

- Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Pozůstalosti, fond Joža Ország Vranecký. Inv. č. A 4255, A 21571–21580, A 21582–21826, A 22243–22246, A 22267–22273.
- LANGER, Jiří, Joža Ország Vranecký (22. 3. 1913 – 14. 4. 1977). *Národopisné aktuality 14*, 1977, s. 209–210.
- LANGER, Karel, *Útržky ze vzpomínek na Nový Hrozenkov*. Nový Hrozenkov, 1992, 40 s.
- KRBA, Jan, Josef Ország Vranecký a národopis. *Národopisný věstník 22*, 2005, s. 227–230.
- OREL, Jaroslav, J. O. Vranecký šedesátiletý. *Malovaný kraj 9*, 1973, č. 3, s. 18.
- OREL, Jaroslav, Památce Josefa Országa Vraneckého. *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*, 1982, č. 1–2, s. 80–85.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *Tance z Nového Hrozenkova na Valašsku*. Praha, 1957, 94 s., 60 s. notové přílohy.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *A měl sem já písčalenku*. Ostrava, 1963, 135 s.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *Lidové hudební nástroje na Valašsku*. Katalog výstavy. Rožnov pod Radhoštěm, 1968, 23 s.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *Dýmkařství na východní Moravě*. Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě, 1972, 75 s.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *Valašské kovářství*. Rožnov pod Radhoštěm, 1973, 75 s.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, *Křiváčkářství na Valašsku*. Rožnov pod Radhoštěm, 1976, 74 s. (spolu s E. Urbachovou).
- ORSZÁG-VRANECKÝ, Joža, Příspěvek Joži Országa Vraneckého st. k vývoji lidového oděvu v Novém Hrozenkově. *Národopisné aktuality 26*, 1989, s. 249–264.
- ŠTIKA, Jaroslav, Joža Ország Vranecký šedesátiletý. *Národopisné aktuality 10*, 1973, s. 132–133.
- VAŠUT, Stanislav, Joža Ország-Vranecký. *Nové Valašsko 21*. 4. 1982, s. 6.

1 Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, fond Joža Ország-Vranecký: fotografie, korespondence, rukopisy, A 21709 – dopis J. O. Vraneckého J. Orlovi z 12. 10. 1975.

2 Kronika Valašského národopisného křížku z Nového Hrozenkova v soukromém majetku manželů Vladimíra a Marie Jochových z Nového Hrozenkova.

3 OREL, Jaroslav. Památce Josefa Országa-Vraneckého. In: *Zprávy Oblastního muzea v Gottwaldově*, 1982, č. 1–2, s. 80.

4 Tamtéž, s. 82.

5 KRBA, Jan, Josef Ország Vranecký a národopis. In: *Národopisný věstník 22*, 2005, s. 229.

6 Dle vzpomínek Mgr. M. Brandstettrové, V. Vrlové a M. Chumchala.

7 LANGER, Jiří. Joža Ország Vranecký (22. 3. 1913 – 14. 4. 1977). In: *Národopisné aktuality 14*, 1977, s. 209.

8 VAŠUT, Stanislav, Joža Ország-Vranecký. In: *Nové Valašsko 21*. 4. 1982, s. 6.

Valašské folklorní soubory na Jesenicku po roce 1945

Jana Hradilová

V září loňského roku jsme si v Jeseníku připomněli jedno významné kulaté výročí. Uplynulo totiž 60 let od založení prvního valašského tanečního souboru ve městě – Valašského krúžku, na který posléze navázaly a dodnes navazují další folklorní soubory.¹

Kořeny novodobé folklorní tradice na Jesenicku spadají do let 1945–1949, kdy byl tento pohraniční region nejsevernějšího cípu českého Slezska nově osídlen po odsunu původního německého obyvatelstva. Do míst, kde po 2. světové válce zcela zmizely místní zvyky a tradice, přišel živel nejen český, nýbrž také slovenský, rumunský, maďarský, řecký... Každý si s sebou přinesl své vlastní zvyky, ústní slovesnost a samozřejmě písně a tance. Vznikla zde pestrá směsice nejrůznějších nářečí a kultur, mísily se různé národnosti i náboženská vyznání. Dodnes na Jesenicko přicházejí (a odcházejí) lidé zejména z moravského prostředí (Valašsko, Podluží, Dolňácko, Horňácko apod.), kteří s folklorem odmalička vyrůstali a od mládí jej vstřebávali a kteří tyto tradice a lásku k nim předávají dále v jejich novém (či přechodném) domově. Ostatně i ti, kteří se již na Jesenicku narodili, mnohdy později zjistí, že mají své kořeny tu v Modré u Uherského Hradiště, či kousek dál v Bylnici u slovenských hranic... Obzvláště na Jesenicku, jemuž chybí vlastní tradiční kultura, by tak spíše než o folkloru bylo na místě hovořit o folklorismu. Na tomto místě se však raději přidržíme obecně zažitého termínu folklor.

Lidové tradice se na Jesenicku v poválečném období šířily především z Valašska. Na podzim 1952 založila Helena Sládková, učitelka základní školy původem z Hané od Litovle, v Jeseníku **Valašský krúžek**. Soubor existoval nejprve samostatně, záhy byl ale začleněn do Československého svazu mládeže (ČSM). Soubor tvořilo pět tanečních párů. Poprvé se veřejně představil v kulturním programu Mírových slavností 14. 6. 1953 v letním divadle ve Smetanových sadech v Jeseníku. Soubor neměl svou stálou muziku, také kroje byly z půjčovny. Již na podzim 1953 ale byla většina mužů ze souboru povolána k základní vojenské službě, proto je v letech 1954–1955 nahradili vojáci místní vojenské posádky převážně ze Vsetínska. Byl mezi nimi i tanečník valašského souboru písní a tanců Vscan, Miroslav Mikulencák, který také převzal nácvik tanců. Soubor dále fungoval pod patronátem Osvětové besedy v Jeseníku, s jehož přispěním si také pořídil nové kroje. V roce 1956 se Valašský krúžek sice rozpadl, ale vzápětí jej nahradil další, v jehož čele stála nejprve Zdena Marinková, v roce 1958 pak umělecké vedení souboru převzal profesor jesenického gymnázia a bývalý tanečník Československého státního souboru písní a tanců v Praze, Jaromír Všečeka. Valašský krúžek doprovázeli členové místních tanečních orchestrů či jednotliví muzikanti, hráči na housle nebo akordeon. Roku 1960 činnost souboru ustala.

Dalším místem, kde lidový tanec našel své příznivce, bylo textilní učiliště n. p. Moravolen Jeseník. V letech 1957–1958 zde působil **Valašský soubor** pod vedením Libuše Dřtilové, současné vedoucí folklorního souboru Markovice z Postřelmov a ředitelky již tradičního Mezinárodního folklorního festivalu v Šumperku. Zájmový kroužek lidového tance navštěvovalo sedm až osm tanečních párů. Mladí učni vystupovali za doprovodu harmoniky ve stylizovaných krojích.

Valašský soubor při textilním učilišti n. p. Moravolen Jeseník při prvomájových oslavách v areálu podniku, 1958

Členkami dalšího tanečního souboru při jesenické textilce byly v letech 1960–1961 někdejší absolventky učiliště, pracující pro Moravolen. Nacvičovaly s nimi Zdena Marinková a Slavomíra Kulová. V repertoáru souboru byly vedle valašských tanců, při nichž jim byli opět partnery vojáci prezenční služby jesenických kasáren, také tance a písně východoslovenské (zejm. karičky). Děvčata tančila ve stylizovaných krojích, které si zčásti ušila sama, zčásti je podědila po někdejších zaniklých souborech.

Za pomyslného nástupce Valašského krúžku lze o zhruba dvacet let později považovat mládežnický soubor valašských lidových tanců **Paprsek** při Středním odborném učilišti n.p. Moravolen Jeseník. Soubor vznikl v březnu 1979 a byl skutečně považován za jakýsi paprsek, „který nese pochodně lidového umění do míst, kde již takřka dohořela“. Jeho zakladatelkou a dlouholetou vedoucí byla vychovatelka učňovského Domova mládeže a později mistrová odborné výchovy SOU textilního Zlata Hošková, původem z Holešova. Paprsek úzce spolupracoval s předními soubory lidových písní a tanců ze Zlína a Vsetína (Bartošův soubor písní a tanců, Vscan), jakož i s významnými osobnostmi valašského folklorního dění (s Aloisem Skoumalem, Vladimírem Pavelkou, Zdenkou Jelínkovou apod.). Repertoár souboru tvořily jak tance točivé, tak figurální, tance řemeslnické, tanec starodávný, odzemek i valašský čardáš. Na scénu byly ale přenášeny také lidové zvyky, zpěv a zvykosloví z Valašska. Zpočátku učni tancovali v krojích, které zůstaly ve skladišti internátu po předchozích tanečních souborech. Svěpomocí si ale postupně ušili kroje nové. Jesenický Paprsek se pravidelně účastnil soutěží zájmové umělecké činnosti učňovské mládeže. V krajských i celostátních kolech obsazoval přední místa a ve své kategorii patřil po stránce choreografické a taneční k těm nejlepším. O jeho kvalitách svědčí také pravidelná účast na Dělnickém mládí ve Zlíně, kam soubor úspěšně postoupil celkem pětkrát (v letech 1979, 1981, 1983, 1985 a 1987). Z jeho řad také vzešlo mnoho vynikajících sólistů tradičního mužského tance odzemek, který začala Z. Hošková časem sama vyučovat. K jejím nejvýraznějším žákům patří Pavel Tomeček, mnohonásobný vítěz soutěží v odzemku, zasloužilý odzemekář vsetínského souboru Vscan a dodnes aktivní lektor a člen porot těchto tanečních klání.

Během své existence prošlo souborem několik generací učňů. Tvořilo jej osm až deset tanečních párů podle aktuálního zájmu studentů. Vedoucí souboru byla Z. Hošková, asi v letech 1985–1988 pomáhal s nácvikem tanců také Miroslav Winkler, někdejší tanečník souboru z dob studií. Vlastní muziku soubor neměl. Tancovalo se za doprovodu reprodukováné hudby, při vystoupeních vypomáhali také spolužáci ovládající hru na akordeon, housle nebo cimbál. Na větších soutěžních akcích Paprsek doprovázela Dětská cimbálová muzika LŠU v Otrokovicích pod vedením A. Skoumala.

Po roce 1990 doznal jesenický Paprsek řady změn. Předně se změnil jeho název na folklorní soubor **Trnka**. Přestupem Z. Hoškové z textilního učiliště na SOU potra-

vinářské soubor získal nového zřizovatele spadajícího tentokrát pod Ministerstvo zemědělství. V roce 1994 se stal soubor členem celostátního Folklorního sdružení ČR. Od roku 2001 začala jeho práce stagnovat. Počet členů souboru značně klesl, v jeho řadách začali postupně převažovat dospělí tanečníci, vedle někdejších souborových dorostenců i nové taneční páry z řad veřejnosti. V říjnu 2003 se folklorní soubor Trnka zaregistroval jako samostatné občanské sdružení s novou uměleckou vedoucí. Stala se jí Jitka Plášková, někdejší absolventka textilního učiliště a řadová členka souboru. Dlouholetá vedoucí Zlata Hošková již od konce školního roku 2002/2003 se souborem dále nespolečně pracovala. Obnovený soubor měl asi 16 členů ve věku 15 až 55 let. Opět se začalo pravidelně zkoušet, také se postupně doplňovalo a nově pořizovalo krojové vybavení. Na všech významných akcích začala Trnka od téhož roku doprovázet Cimbálová muzika Rochus ze Zlatých Hor s primáškou Marií Kalendovou, s níž soubor navázal úzkou spoluprací. Po krátkém intermezzu v letech 2007–2011, kdy činnost Trnky ustala, byl soubor v květnu 2012 obnoven, a to opět pod vedením J. Pláškové.

V červnu 1983 se v Jeseníku uskutečnilo kulturní pásmo Na valašskou notečku k připomínce 30. výročí prvního veřejného vystoupení domácího Valašského krúžku. Za doprovodu zlínské Cimbálové muziky Máj se zde sešli všichni milovníci lidových písní a tanců Valaška, a to jak někdejší tanečníci Valašského krúžku, jichž mohlo být za celou dobu jeho existence více než 70, tak jejich následovníci, členové Paprsku (pozdější Trnky). Vedle folklorního dorostu se zde však již představili i ti nejmenší z kroužku Valášek při Domě pionýrů a mládeže (DPM) v Jeseníku.

Dětský folklorní soubor **Valášek** založila ve školním roce 1980/1981 Jiřina Štáňová, která se s manželem Milošem Štávou přestěhovala do České Vsi na konci roku 1978 z Karviné. Původně pracovala jako mistrová odborného výcviku na učilišti n. p. Potraviny Karviná, kde v rámci mimoškolní činnosti vedla kroužek moderního tance. Po svém příchodu na Jesenícko v této činnosti chtěla pokračovat. Nezabránily jí v tom ani vleklé zdravotní potíže, které jí značně znepříjemňovaly chůzi, natož tanec, a které jí záhy přivedly do invalidního důchodu. Když v březnu 1979 vznikl folklorní soubor Paprsek, začala J. Štáňová coby rodačka z valašského Fryštáku nedaleko Zlína úzce spolupracovat s jeho vedoucí Z. Hoškovou. Již koncem roku 1980 se však přihlásila do DPM v Jeseníku jako nová vedoucí se zájmem o svůj vlastní taneční kroužek. Záhy byli vybráni první malí tanečníci, žáci 1. až 3. ročníku ZŠ.

V repertoáru souboru byly hlavně písně a tance z valašského regionu Podřevnicko, vzhledem k dobové koncepci péče o mládež však nechyběly ani tance moderní. Valášek fungoval nejprve výhradně při DPM v Jeseníku. V roce 1984 získal další nové zřizovatele, Střediskové kulturní zařízení Jeseník a Závodní výbor ROH n. p. Rudné doly Jeseník. Ve školním r. 1983/1984 jej navštěvovalo již na 40 tanečnicků. Soubor se dělil na dvě sekce: mezi začátečníky byly děti z mateřských škol a 1. a 2. třídy ZŠ (ve věku 4 až 6,5 let), a Valášek II., kam chodili již pokročilí, žáci 2. až 5. třídy ZŠ.

Během své existence se Valášek zúčastnil mnoha soutěží. Každý rok postoupil z okresního kola v Šumperku (vždy s výsledkem do 4. místa), také v krajském kole pravidelně obsazoval přední pozice. Vystupoval při různých příležitostech a akcích pořádaných v Jeseníku i blízkém okolí. Za téměř 20 let svého působení soubor účinkoval na třístokrát. Valášek reprezentoval Jesenícko i za hranicemi. V letech 1983 a 1985 vystupoval ve východoněmeckém Rostocku a ve Warnemünde, v roce 1988 účinkoval také v Leningradu (dnešní Petrohrad). V té době měl soubor asi 65 tanečnicků. V letech 1987 a 1989 Valášek v Jeseníku uspořádal folklorní festivaly s hojnou domácí i mezinárodní účastí. Zatímco prvního ročníku se zúčastnila pětice tuzemských souborů, v červnu 1989 jich bylo už 12 s celkovým počtem 562 dětí a mládeže z Čech, Moravy, Slezska, Slovenska, Polska a někdejšího SSSR.

Hudecká muzika jeseníckého Valášku vznikla během roku 1984. Její primáškou se stala profesorka dějepisu Gymnázia Jeseník Ludmila Staňová, jejíž děti tehdy začaly v souboru tančit. L. Staňová, původem z Bylnice (dnes Brumov-Bylnice) na moravsko-slovenském pomezí, byla v letech 1967–1973 nejprve primáškou Cimbálové muziky Důbravěnka z Valašských Klobouk, v letech 1972–1976 pak hrála v cimbálových muzikách souborů Všacan a Kašava. Členy Hudecké muziky byli nejprve studenti jeseníckého gymnázia, ti však po maturitě ze souboru brzy odcházeli. Muzika se tak v průběhu několika let zúžila na čtyři členy: manžele Staňovy (housle a kontrabas) a houslistky Zdeňku Krpelíkovou z Jeseníku a Marii Kalendovou ze Zlatých Hor. Shodou okolností měli všichni děti přibližně stejného stáří, které hrály v LŠU Jeseník na housle a kontrabas ve třídě Z. Krpelíkové. Vznikla tak dětská hudecká muzika **Vrzníček**, která Valášek doprovázela do roku 1992. Po jejím rozpadu zůstaly základem muziky jen rodiny Kalendova a Staňova, odkud vzešel nový název souboru – **Família**. Jeho primáškou byla i nadále L. Staňová. V letech 1994–1997 byla Família významnou součástí jesenícké kulturní scény. Soubor navázal na dřívější kontakty a spolupracoval

Valašský krúžek Jeseník při svém prvním veřejném vystoupení v Jeseníku, 14. 6. 1953

Valašský krúžek Jeseník s tanečnicí – vojáky ze Vsetínska – kolem roku 1955, v popředí ležící tanečník valašského souboru písní a tanců Všacan Miroslav Mikulencák

Folklorní soubor Paprsek při předvolební agitaci na náměstí v Jeseníku, 1981

dále s Jarmilou Šulákovou a Josefem Lažou ze Vsetína, s Janem Rokytou, s Valašským souborem Kašava a s cimbálovými muzikami Kašava a Ondřejnica. Soubor se nebál také experimentovat a propojovat různé hudební žánry. V dubnu 1995 tak např. vzniklo netradiční spojení hudecké muziky s místní folkovou kapelou Nápad v pořadu Folk a folklor.

Od roku 1985 Valášek úzce spolupracoval také s Oškerovou dechovkou z České Vsi, která na Jesenícku reprezentuje hudební tradici Valaška již po celých 66 let. V únoru 1946 kapelu založil, resp. v novém domově obnovil Jindřich Oškera, který se

svou rodinou přišel do pohraničí z Neubuzi nedaleko Vizovic. Oba soubory účinkovaly nejen při koncertech a festivalech v Jeseníku a blízkém okolí. Nejvýznamnějším společným projektem měl být počátkem 90. let zájezd do Jihoafrické republiky, který se však nakonec neuskutečnil.

V roce 1991 začala Jiřině Štávové s vedením souboru pomáhat učitelka ZŠ Radka Burešová, roz. Sobotová. Na starost si vzala nejmenší děti v přípravném a malém oddělení. Již rok nato však J. Štávová ze souboru odešla. Odstěhovala se do Lipové lázní, kde také dožila (zemřela v roce 2005). Valášek zkoušel a vystupoval na veřejnosti i nadále. Zprvu jej stále doprovázela Famílija L. Staňové, jejich spolupráce však záhy nebyla prosta problémů. Od roku 1996 začal soubor stagnovat. Nejenže neměl vlastní muziku, důvodem byl především klesající zájem místních dětí i rodičů o folklor. Když nakonec zůstaly jen asi čtyři převážně dívčí taneční páry, práce v souboru však už ztratila smysl. Proto byla v roce 2000 činnost Valášku ukončena.

Od poloviny 90. let 20. století se folklorní tradice začala postupně přesouvat z Jeseníku do Zlatých Hor. Koncem roku 1996 zde vznikla **Cimbálová muzika Rochus**. Její název je odvozen od kaple sv. Rocha, která je jednou z dominant Zlatých Hor tyčící se na kopci nad městem. Vedoucí a primáškou muziky je Marie Kalendová, která se na Jesenícko přistěhovala z Ostravy. K folkloru ji coby houslistku přivedla profesorka hudební výchovy na gymnáziu, Naděžda Vahalíková, která své žáky ve sboru sice vedla k lásce ke staré hudbě, ale zároveň zpívala s Cimbálovou muzikou Technik. Během svých studií se M. Kalendová na pět let stala houslistkou známého ostravského Souboru lidových písní a tanců Hlubina. Po odchodu z Ostravy začala ve Zlatých Horách po vzoru českého flétnisty a pedagoga prof. Václava Žilky s hromadnou výukou hry na flétnu, k níž postupně přidala také barokní tanec. Nicméně folklor jí scházel. Začala proto spolupracovat s jeseníckým souborem Valášek. Spolu se svými dětmi, které hrály v dětské doprovodné muzice Vrzníček, prožila M. Kalendová několik dalších let v Hudecké muzice L. Staňové. Poté, co muzika Famílija zanikla, nezbyvalo, než aby si ve Zlatých Horách založila vlastní soubor.

Zakládajícími členy Cimbálové muziky Rochus byli Marie Kalendová (housle), František Kalenda (kontrabas) a Josef Kurek (cimbál). Na konci roku 1998 v ní začali hrát první malí muzikanti. Složení souboru se v průběhu let proměňovalo tak, jak hráči postupně přicházeli a odcházeli. Ti, kteří v něm zůstali, jsou dnes již dospělí. Muzika v současné době pracuje ve složení: Marie Kalendová (prim), Jiří Začal (terc), Jiří Kraus (obligát), Kateřina Bártová (obligát, flétna), Adéla Belešová (kontry), Mojmír Račanský (cimbál) a František Kalenda (kontrabas). Kromě samostatných vystoupení muzika od roku 1999 pravidelně doprovází tanečnický folklorní soubor Valášek při ZŠ ve Zlatých Horách.

Zlatohorský Valášek vznikl v roce 1998 nejprve jako malá skupina valašského tance (čtyři taneční páry) pod vedením Jarmily Ordáňové. Po roce 2000 převzala vedení souboru do svých rukou učitelka ZŠ Marie Račanská, spolu s ní vedou soubor také Jana Janíčková, někdejší členka jeseníckého folklorního souboru Trnka, a Eva Vidurová. Zlatohorský Valášek má v současné době téměř 40 členů ve věku 6 až 18 let. Jeho složení se však neustále proměňuje. Soubor je rozdělen na dvě sekce: máli a střední tanečníci, žáci 1. až 5. třídy ZŠ, a velké tanečnice od 6. třídy ZŠ až po studentky středních škol, které kdysi v souboru začínaly. Kroje "podědil" Valášek v roce 2001 po svém jeseníckém předchůdci. Repertoár souboru odráží tradice Valašska. Děti se učí a na vystoupeních předvádějí různé tance (např. řemeslnické - Dráteník, Švec, Kovař, Řezník apod.), lidové hry, prezentují dětské zábavy a zvyky, písničky a říkadla.

Valášek se společně s Cimbálovou muzikou Rochus účastní nejrůznějších akcí jak ve Zlatých Horách, tak v okolních městech a obcích, jakož i v polském příhraničí. K jejich největším úspěchům patří čtyři Zlatí jelinci, hlavní ocenění letního folklorního festivalu v polském Węgorzewu u Mazurských jezer, kde obě tělesa obstála v náročné konkurenci dalších souborů z Polska, Ruska, Litvy, Lotyšska a Běloruska. Jelínky získaly oba soubory dohromady za předávání folklorních tradic mladé generaci v letech 2001, 2003 a 2005. V srpnu 2009 Valášek vystoupil při Mistrovství světa v rýžování zlata v italském městě Biella při reprezentaci Zlatých Hor coby pořadatele tohoto mistrovství v roce následujícím. V rámci programu oslav zlatohorských Zlatých dnů je muzika spolu s tanečnický již tradičně pořadatelem folklorního odpoledne, při němž vystupují dětské soubory z různých koutů republiky. V nedaleké osadě Rejvíz se jim rovněž podařilo založit novou tradici folklorních plesů. Letos v pořadí již 2. folklorní ples proběhl opět v duchu nejen dobré zábavy, ale též výuky tradičních moravských tanců, a to za účasti tanečnicků a zpěváků ze spřátelených folklorních souborů z Ostravy (Hlubina), Frýdku-Místku (Ostravička) a Rožnova pod Radhoštěm (Soláň).

Folklorní soubor Trnka v dožínkovém průvodu v Bělé pod Pradědem, 3. 9. 2005

Dětský soubor Valášek a Cimbálová muzika Rochus ze Zlatých Hor na folklorním festivalu v polském Węgorzewu, 2005

Valášek ze Zlatých Hor a vynášení Moreny, jaro 2003

1 HRADILOVÁ, Jana, Na lidový notečku aneb Hudební a taneční folklor na Jeseníku po r. 1945. XII. svatováclavské mezinárodní setkání v Jeseníku. In: *Slezská lidová kultura a kultura lidu na Jeseníku*. VMJ, Jeseník 2012, s. 58-90.

Joža Ország Vranecký by se divil... aneb cesta cimbalu až k X. Mezinárodnímu festivalu cimbalu ve Valašském Meziříčí

Jaroslav Kneisl

Když v roce 1919 začal hrát mladší Joža Ország Vranecký z Nového Hrozenkova na velký cimbal maďarského typu, bylo mu šest let. Jeho otec, po kterém kromě jména zdědil také hudební a snad částečně i organizační nadání, koupil tento nástroj značky Schunda v Maďarsku, respektive tehdejších Uhrách. Jednalo se o jeden z prvních nástrojů tohoto typu na našem území. Předtím se zde využívali jeho menší předchůdci. Historie předchůdců těchto velkých nástrojů je více než 2 000 let dlouhá a v průběhu času se jejich ladění i velikost různě vyvíjely. Zásadní vývoj přišel právě díky počínání nástrojáře Václava Józsefa Schundy, který dosud malý stolový cimbal v roce 1874 přizpůsobil potřebám zvukově silnější a barevnější hudby romantismu. Zvětšil rozsah i ozvučnou skříň, a to nejpodstatněji, opatřil ho pedalizačním systémem, který se neobešel bez čtyř nohou, které dosud malé stolové cimbalky nepotřebovaly. A právě tento moderní nástroj zakoupil osvícený J. O. Vranecký starší do své nově vznikající cimbalové muziky, aby na něj mohl jeho syn hrát.

To byla léta konce první světové války a začátky demokratického zřízení naší vlasti. Za tu dobu bezmála sta let se mnohé změnilo. Velký cimbal se stal nedílnou součástí cimbalových muzik na celé Moravě, začal se vyučovat na konzervatořích a uměleckých školách, inspiroval mnohé autory soudobé hudby a v neposlední řadě se v dnešní době stal plnohodnotným nástrojem, který je pravidelně využíván v žánrech umělecké i lidové hudby. Za dobu od zdokonalení cimbalu se ve všech zemích, kde se tento typ cimbalu používá, vypracovala celá řada vynikajících muzikantů, kteří se svou technikou hry i hudebním melodicko-harmonicko-rytmickým citěním zapsali do vývoje cimbalové hry.

A nyní proč by se tedy J. O. Vranecký divil? Dávno je pryč doba, kdy byl cimbal zcela ojedinělý nástroj a hráči na velký typ nástroje se dali počítat na prstech jedné ruky. V dnešní době jsou hráčské schopnosti cimbalistů na velmi vysoké úrovni a systematická základní i středního uměleckého školství u nás vychovává nové cimbalisty jak do cimbalových muzik, tak na koncertní pódia. Dokonce, díky metodice zakladatelů cimbalové hry u nás (především profesora konzervatoře v Kroměříži Vojtěcha Brady), vznikla typická „česká škola“, která se v mnohém liší od směrů v dalších evropských státech. Velký podíl má na tomto vývoji také Občanské sdružení cimbalistů České republiky, které se formovalo a formuje kolem cimbalistky a pedagožky Růženy Děcké. Právě toto sdružení pořádá od roku 1995 v úzké spolupráci s městem Valašské Meziříčí prestižní festival, který je svým zaměřením a významem jediným v Evropě. Festival se koná každý druhý rok, takže v letošním květnu proběhl již X. ročník Mezinárodního festivalu cimbalu ve Valašském Meziříčí.

Tato akce je skutečným svátkem nejen pro cimbalisty, milovníky tohoto nástroje, ale snad také pro širokou veřejnost, která má po dobu pěti dnů možnost setkat se s tímto nástrojem ve všech jeho podobách a žánrových využitích. Letošní festival byl takovými „žánrovými přesahy“ přímo nabitý. Už samotný zahajovací koncert ve středu 22. května nesl název „Cimbal napříč žánry“. Jan Rokyta představil v průběhu večera současné nejvýznamnější hráče na cimbal z České republiky i zahraničí. Čtvrteční koncert patřil projektu původně valaškoklobouckého cimbalisty Eduarda Tomaštika, který se svým vokálním ensemble Societas incognitorum představil publiku zajímavé propojení staré hudby a současných populárních melodií. Hned po něm přišel na řadu hlavní zahraniční host festivalu, Holanďan rumunského původu Marius Preda s kapelou. Tento energický, až vášnivý hudebník předvedl návštěvníkům, jak se dají využít v hudbě jazzové, improvizací a lidové hudební postupy. Tato hudební hvězda vystoupila v České republice vůbec poprvé. Pátek patřil propojení hudebních legend. Společný projekt Hornácké cimbalové muziky Martina Hrbáče a kapely Čechomor naplnil valašskomeziříčský amfiteátr a nabídl zajímavé spojení zemitě hornácké muziky s rytmickým čechomorovským folkrockem.

Marius Preda v „akci“ (Foto Barbora Janečková, 2013)

Eduard Tomašík a Societas incognitorum (Foto Barbora Janečková, 2013)

Hornácká cimbalová muzika Martina Hrbáče (Foto Barbora Janečková, 2013)

V sobotu – hlavní festivalový den – měli návštěvníci možnost zhlédnout speciální projekt kantorky dramatického oboru Bohumily Plesníkové a hudební skladatelky Jany Vöröšové. Úžasné propojení zdramatizovaného slova se současnou hudbou doplnil křest nové Cimbálové školy pro děti, kterou představila její autorka Růžena Děcká. Sobotní večer patřil, jako již tradičně, Slavnostnímu galakonzertu, na kterém se představili vítězové interpretační soutěže ve hře na cimbál a cimbálových duet. Tato soutěž proslula vysokou uměleckou i technickou kvalitou a její účastníci díky náročným podmínkám s každým dalším ročníkem zdokonalují svou interpretaci. V letošním roce se soutěže zúčastnilo téměř 50 soutěžících z České republiky i dalších států Evropy (Slovenska, Maďarska, Moldávie, Běloruska).

Jedinou smutnou skutečností festivalu bylo to, že se ho letos již nemohl zúčastnit člověk, který velkou měrou přispěl k vývoji české cimbálové hry. Člověk, který stál u počátku soutěže i festivalu a po celou řadu let svými jasnými a vždy konkrétními mířenými podněty a radami formoval několik generací cimbalistů. Jan Rokyta starší letos opravdu všem citelně chyběl. Proto byl snad i takovou připomínkou poslední koncert X. Mezinárodního festivalu cimbálu ve Valašském Meziříčí, na kterém se představil Jan Rokyta mladší se svou ženou, flétnistkou Liselotte. Jednalo se o opravdovou sladkou a krásnou tečku, kdy se při nedělním matiné zaplnil meziříčský dřevěný Kostel Nejsvětější Trojice a všichni si jistě uvědomili krásu, barevnost a kouzlo onoho lichoběžníkového strunného nástroje, na který se hraje nejčastěji paličkami – cimbálu.

Ano, tu krásu ocenil už Joža Ország Vranecký starší, mnozí jiní a také snad návštěvníci letošního jubilejního festivalu, který oslavoval tento instrument, jehož možnosti ještě nejsou ani zdaleka vyčerpány.

Vzpomínka na Josefa Michalčáka, řezbáře z Nového Hrozenkova

Petr Lidák

Letos v březnu jsme si připomněli sto let od narození Josefa Michalčáka (17. 3. 1913 – 9. 4. 2005), lidového řezbáře z Nového Hrozenkova. Narodil se v rolnické rodině na okraji údolí Vranča. Práce se dřevem ho oslovila již jako malého chlapce. Ve volných chvílích si sám dovedl vyrobít dřevěné lyže, brusle či sáňky, později již jako dospělý se přidal k místním náturistům a pro překupníky vyřezával vozíky a dětské trakaře.

V roce 1942 stál v čele zvelebovacího úsilí a společně s prof. Karlem Langrem a odborným učitelem Františkem Šedým organizoval v Novém Hrozenkově domácí výrobu hraček, do které se zapojilo více než sto místních rolníků. Účastnil se všech výukových kursů, které vedl prof. Karel Langer a díky své zručnosti se stal jeho hlavním spolupracovníkem. Sám zkoumal různé technologické postupy opracování dřeva, jako tenkostěnné štípaní, kresebné vypalování a plošné opalování. Langrovy výtvarné návrhy na hračky a další suvenýry převáděl přímo do materiálu a prakticky vytvářel modely pro ostatní výrobce. Ve válečném období pracoval s tvrdými dřevy, figurky zdobil částečným nebo celkovým opalováním autogenem, ostatní drobné vzory a detaily vypaloval elektrickou jehlou. Konečnou úpravu prováděl

pomocí lněného oleje nebo fermeže, čímž dosáhl působivého lesku a oživení povrchu. Po válce pokračoval ve výrobě hraček pro družstvo Bezkyd, ale věnoval se více volné tvorbě. Zejména z lipového dřeva, které se velmi snadno opracovává, vyřezával postavy bačů, zbojníků a také celé reliéfy, pro které čerpal motivy z valašské krajiny. Podle Langrových návrhů vyráběl i kompletní betlémy. V tomto období začal také s výrobou pávů, kohoutů, krocanů a holubiček se štípanými křídly. Sortiment jeho výrobků je jak námětově, tak užitou technikou opracování velmi široký.

Po přechodu družstva Bezkyd na výrobu nábytku pracoval nejprve pro družstvo Lipta v Liptále, postupem času se zapojil i do činnosti ÚLUVu v Uherském Hradišti. Podle návrhů prof. Karla Langra, s nímž stále spolupracoval, vyráběl z lipového dřeva koníky, lišky, veverka a kohoutky. Přířezy již neopracovával pilníkem, ale řezbářským dlátem a pořizem. Konečnou úpravu prováděl

■ Josef Michalčák při výrobě upomínkových předmětů v roce 1977
(Foto B. Přikryl, Fotoarchiv VMP)

bezbarvým lakem. Dárkové suvenýry vyřezával také pro Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Dlouhá léta zhotovoval pro družstvo Zlatník v Opavě čelní stěny hodin, tzv. kukaček. Své práce předváděl na mnoha výstavách. Společně s Vladimírem Jochcem zhotovil podle návrhu Karla Langra betlém a kolekci valašských figurek, které reprezentovaly Valašsko na Světové výstavě v Bruselu v roce 1958. Několikrát vystavoval také přímo v Novém Hrozenkově. V roce 1973 u příležitosti svých 60. narozenin obdržel od ÚLUVu titul „Mistr lidové umělecké výroby“.

Josef Michalčák patřil k lidem, u nichž se zaměstnání stalo náplní a smyslem života. Jeho práce jsou nejvíce zastoupeny ve sbírkách Muzea regionu Valašsko a Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Nadání pro uměleckou tvorbu se dřevem zdědily po Josefu Michalčákově obě jeho dcery Anna (1948–1982) a Božena (nar. 1945), která se věnuje výrobě štípaných holubiček.

Vsacan slaví 70. výročí souboru

Rudolf Danajovič

Ogari, tak spustte! (Foto Martin Jasný)

Cimbálová muzika – předchůdce současného Souboru valašských písní a tanců Vsacan – byla založena v roce 1943. V letošním roce město Vsetín žije oslavami, které připomínají právě 70 let trvání vsetínského souboru. Lidová hudebnost, zvykosloví, písně a tance jsou kulturním dědictvím a pamětí každého národa. SVPT Vsacan na svých vystoupeních už po dlouhá léta zprostředkovává veřejnosti folklorní bohatství Valaška, a to s chutí, radostí, opravdovým nadšením. Nebylo tomu jinak ani během letošních akcí.

Oslavy s velkou „vsacanskou rodinou“ začaly slavnostním koncertem cimbálové muziky SVPT Vsacan se sólistkou Zdeňkou Straškrabovou, která současně oslavila 65 let svého působení v souboru. Koncert s názvem *Valašské legendy* se konal 12. října ve vsetínském zámku.

6. listopadu byla zahájena výstava *Už je nám 70 roků* ve výstavní síni Městského úřadu Vsetín (trvala do 27. 11.). Výstava zachycovala průřez činnosti SVPT Vsacan za uplynulých 70 let. Vystaveny byly nejen fotografie, ale i upomínkové předměty, kroje a ocenění získaná v České republice i v zahraničí.

Vyvrcholením oslav se stal galaprogram SVPT Vsacan, na němž vystoupily tři seniorské složky a dětský soubor Vsacánek. Na slavnostním programu s názvem *Kolik vrásek, tolik let, Valaško je krásný svět* byl představen tradiční lidový rok na Valašku – od jara do zimy – formou filmu, slova a především tancem, zpěvem a muzikou. Dům kultury ve Vsetíně ožil oslavami v galaprogramu 16. listopadu a veselilo se až do brzkých ranních hodin...

A komu by to ještě nestačilo, ať přijme pozvání na společné zpívání vánočních koled u vánočního stroměčku 23. prosince od 17.00 hodin na Dolním náměstí ve Vsetíně. Naladit se na vánoční atmosféru spolu s „vsacanskou rodinou“.

Nádherný zpěv Zdeňky Straškrabové zpestřil starodávný tanec (Foto Martin Jasný)

Děcka, kdo poslúchal? (Foto Jiří Janda)

Valašský zbojník se nikdy nedal! (Foto Jiří Janda)

Malovaná jizba

Jiřina Veselská

Národopisná a uměleckohistorická knihovna Moravského Valaška byla v loňském roce obohacena o nový titul. Pracovníci Valašského muzea v přírodě Jana Tichá a Petr Lidák spolu s dalšími autorkami připravili sborník nazvaný „*Malovaná jizba*“ s podtitulem „*Umělecké řemeslo a užité umění ve sbírkách Valašského muzea v přírodě (18.-1.pol.20.století)*“. Podnětem pro jeho vydání byla stejnojmenná výstava, která poprvé prezentovala ve větší šíři pozoruhodnou sbírku nábytku, kterou vytvářeli odborní pracovníci více jak 40 let. Publikace nebyla pouze katalogem výstavy, její významnou součástí byly tři etnografické studie věnované problematice, kterou výstava naznačila.

Autory výstavy byli oba odborní pracovníci Valašského muzea v přírodě, kteří stáli u vydání zmiňovaného sborníku. Její návštěvník byl jistě překvapen šíří námětu, který se pokusili zpracovat. Na první pohled byly v instalaci patrné dvě linie: první sledovala lidový malovaný nábytek z hlediska jeho funkce ve vesnickém a maloměstském prostředí, pozornosti se dostalo i nejvýraznějším truhlám zdobeným malbou na dřevě. Soubor toho nejlepšího z velmi obsáhlé sbírkové kolekce zahrnující region Valaška a Těšínska vybrala bývalá kurátorka sbírky, Emilie Haroková. Druhá linie se pak soustředila na prezentaci výjimečné počtem i rozmanitostí sbírky folklorismem ovlivněných nábytkových souborů, jejichž autory byli nejen významní představitelé tohoto trendu v užitém umění, ale také řemeslníci, kteří se snažili uspokojit představy zákazníků. Nábytkové soubory byly doplněny soudobým porcelánem z rožnovské malírny a drobnými doplňky, dotvářejícími instalované kolekce. Námět výstavy byl bezpochyby velmi šťastný, konfrontace dvou zcela odlišných pohledů na malovaný bytový inventář poskytla návštěvníkovi mnohé konotace, které by si při zběžné prohlídce expozic pravděpodobně neuvědomil.

Obdobně byla překvapením i náplň sborníku vydaného k výstavě. Jeho obsah byl opět rozdělen na dvě části: tu první, obsáhlejší, tvoří 4 studie, jejichž hlavním tématem je nábytek, ale vždy nahlížen z různého pohledu. První z nich, v názvu opakující titul publikace, přibližuje díky autorce Janě Tiché z rožnovského muzea obsáhlou muzejní kolekci předmětů, které reflektují období svérázu a folklorismu, jehož významní představitelé spojili svůj život i tvorbu právě s Rožnovem. Autorka soustředila svou pozornost na charakteristiku témat, kterým byla věnována stejnojmenná výstava otevřená v závěru roku 2011. Je škoda, že text se podrobněji nevěnoval historii vzniku a charakteristice obou nábytkových kolekcí muzea, které výjimečně komplexním způsobem dokumentují vlivy, které měly zásadní význam pro utváření zcela osobité, na region vázané ornamentiky výzdoby. Zvláště to platí o kolekci předmětů pocházejících z pozůstatosti Jaroňkových a jejich pokračovatelů, která by si svou mnohotvarostí zasloužila samostatnou expozici a katalog.

Následující studie z pera Aleny Křížové z brněnské Masarykovy univerzity právě na problematiku folklorismu v užitém umění nahlédla z pohledu celospolečenských změn v 19.století nejen na území monarchie, ale i v dalších zemích Evropy včetně Ruska. Zmiňuje také řadu umělců, kteří se snažili přispět k přežití lidové kultury prostřednictvím tvorby, čerpající z její podstaty. Mezi regiony a autory hrálo právě Moravské Valaško zcela výjimečnou roli. Proto je závěrečná část textu věnována

osobnostem spojeným s tímto hnutím na Valašku a zejména v Rožnově. Studie je významným krokem vpřed v odborném hodnocení tohoto, pro užité umění v regionu tak významného období.

Na hodnocení muzejní sbírky lidového nábytku z Valaška a Těšínska je zaměřena další studie – autorkou je její dlouholetá kurátorka Emilie Haroková, jejíž výzkumy věnované rožnovským stolařským dílnám, vývoji ornamentiky a funkci jednotlivých nábytkových kusů v interiéru vesnických i maloměstských domácností jsou dosud málo známy, i když pro další kompletaci muzejní kolekce mají zásadní význam. Text mimo jiné obsahuje první porovnání malovaného nábytku z Rožnovska a samotného Rožnova s dochovanými památkami z Těšínska, zejména z městečka Jablunkova. Autorka se nezabývala pouze truhlami, ale do rozboru zahrнула také ostatní položky nábytkového fundusu. Celý text, založený na podrobné znalosti sbírkového materiálu, je příkladem kvalitní materiálové studie, jaké bychom si přáli i u ostatních typů sbírkových souborů kteréhokoliv muzea.

Ze znalosti muzejních fondů, zejména Národopisného oddělení Národního muzea, vychází poslední studie, jejíž autorkou je Helena Mevaldová, která byla kurátorkou sbírky nábytku a po mnoho let se zabývá ornamentikou malovaného nábytku obecně. Tentokrát se zaměřila na techniky a motivy výzdoby specifické pro Moravské Valaško. Metodologicky velmi dobře zpracovaný text může sloužit dalším kurátorům sbírek lidového nábytku jako výborné vodítko pro katalogizaci a správné pojmenování jednotlivých prvků dekoru a techniky výzdoby. Všechny výzdobné motivy jsou uspořádány do skupin podle své povahy, charakterizovány a popsány. Zvláštní pozornost je věnována slohovým vlivům, z kterých výrobci nábytku čerpali mnohé vzory.

Druhou část obsahu tvoří biografická hesla osobností, které vybrali autoři jako reprezentanty lidovou ornamentikou ovlivněné produkce. Jednotlivé charakteristiky jsou doplněny početnými fotografiemi a popisy. Vedle dílen malířů porcelánu (Jaroňkovi, K. Solařík, F. Duša) jsou zastoupeni výrobci malovaného nábytku, architekt Dušan Jurkovič, řezbář Michal Žitník a rodina keramiků Hauserů.

Kniha obsahuje velký počet barevných snímků jednotlivých vystavených předmětů i záběrů z instalace. Jako již předcházející, muzeem vydaný titul věnovaný hračkám z Nového Hrozenkova, je mimořádně kvalitně graficky vypravena. Úsilím všech zúčastněných se tak dostává do rukou čtenářů knížka nejen užitečná a odborně fundovaná, ale také mimořádně graficky a tiskařsky zdařilá. Za takový výsledek je třeba autorům jen blahopřát.

Jana Tichá, Petr Lidák a kol.

Malovaná jizba. Umělecké řemeslo a užité umění ve sbírkách Valašského muzea v přírodě (18.-1.polovina 20.století).

Rožnov pod Radhoštěm, 2012, 143 str.

ISBN 978-80-87210-46-6

Architekt Josef Místecký

Kamila Valoušková – Ivana Martišková

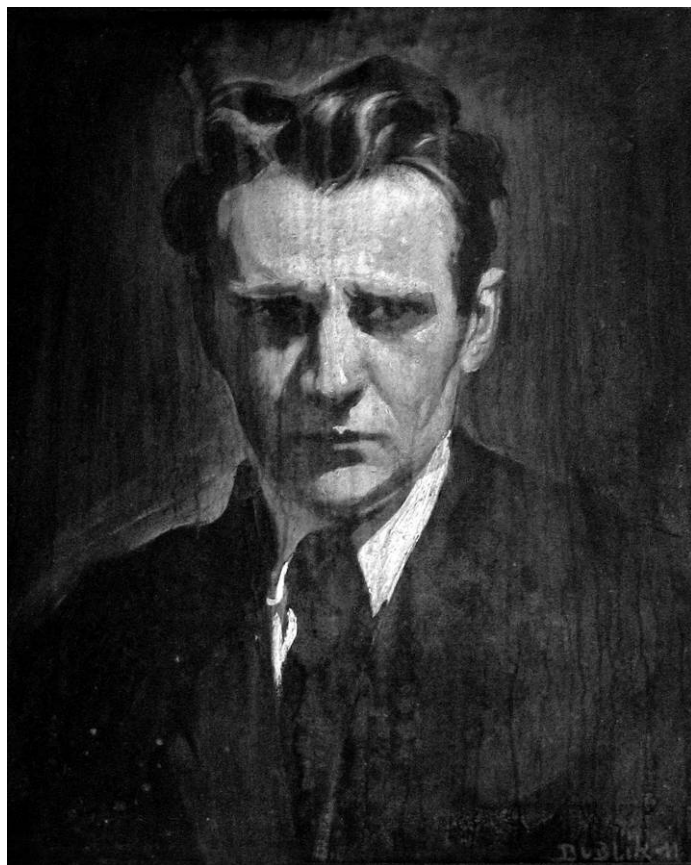
Valašské Meziříčí se v první polovině 20. století rozrůstá co do rozlohy i co do počtu nových staveb a zároveň získává díky nové architektuře vzhled moderního města. Přichází sem řada vynikajících architektů a naopak odsud na studia odchází nebývalé množství studentů právě proto, aby se vynikajícími architekty stali. Pojítkem mezi oběma jevy je Státní odborná škola pro zpracování dřeva a jedním z důvodů, proč škola za dobu svého asi osmdesátiletého trvání vyprodukovala nezvyklé množství kvalitních architektů, je mimo jiné i osobnost architekta Josefa Místeckého. Z jeho celoživotního díla jsou odbornou veřejností většinou vyzdvihovány pouze jednotlivé práce – nejčastěji oba jeho vlastní rodinné domy¹ či nábytkový soubor oceněný v roce 1925 v Paříži. Rozsah jeho práce je však mnohem širší, což potvrzuje i nově probádaná architektova pozůstalost.

Životní cesta Josefa Místeckého

Josef Místecký se narodil 6. července 1891 ve Valašském Meziříčí.² V letech 1902–1907 studoval na nižším gymnáziu a ve studiu pokračoval na Státní odborné škole pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí, která sídlila v téže budově. Tříletý truhlářský obor završil ve školním roce 1911–1912 absolutoriem jednoleté mistrovské školy truhlářské. Jeho výjimečného talentu si už tehdy všiml profesor odborného kreslení, architekt Emanuel Pelant (1871–1954), výrazná osobnost školy, která přinesla do vyučování nové pedagogické metody i tehdejší současné umění: secesi. Pelant spolu s dalším pedagogem-architektem, Janem Šachlem (oba profesori byli žáky Jana Kotěry), přináší do vyuky i snahu po výtvarném zpracování celých interiérů, nejen jednotlivých nábytkových kusů. Profesor Pelant si Místeckého talentu natolik cenil, že nechal jím navržené soubory nábytku v duchu geometrické secese otisknout v dobovém odborném periodiku.³

Po studiu dřevařské školy nastoupil Místecký nejprve jako praktikant u ředitele školy architekta Alberta Grubera, ale protože mu malé valašské město nenabízelo příliš možností k uplatnění, odešel za praxí a studiem do Prahy. Zde v letech 1915–1918 studoval u Josipa Plečnika na Uměleckoprůmyslové škole a v letech 1918–1921⁴ navázal studiem na Akademii výtvarných umění u Jana Kotěry, jehož tvorba jej velmi ovlivnila. Po ukončení studia přijal místo profesora odborného kreslení na Státní odborné škole pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí a vrátil se do rodného kraje. Už za dob svých studií se Místecký zapojoval do výtvarného a architektonického života – praktikoval v ateliéru Františka Vahaly (rodák z Hustopečí nad Bečvou a také absolvent dřevařské školy) a Ladislava Machoně, účastnil se architektonických soutěží a stal se členem výtvarné skupiny Koliba, se kterou také vystavoval.⁵

U svých studentů na dřevařské škole byl Místecký velmi oblíbený, což dokládají jejich vzpomínky na dobu studií.⁶ Vyučoval odborné a dekorativní kreslení, ve třicátých letech nauku o tvarech uměleckých, odbornou nauku pro malíře, stavitelství a byl i vedoucím truhlářských dílen. Dokázal u žáků probudit zájem o architekturu či bytovou tvorbu a nejen že své studenty svědomitě připravoval na talentové zkoušky na vysoké školy, ale pomáhal jim také získat praxi v některé z pražských projekčních kanceláří, praxe totiž byla jednou z podmínek úspěšného přijetí na studium architektury. Po celou dobu svého působení na dřevařské škole se Místecký staral o školní knihovnu, jejíž důmyslné nábytkové vybavení sám navrhl.

Miloš Bublík, Portrét Josefa Místeckého, 1925, tempera na překližce
(Z pozůstalosti J. Místeckého)

První měsíce okupace v roce 1939 znamenaly zatčení několika profesorů dřevařské školy včetně ředitele Augustina Puchty gestapem, Místecký byl proto v této době pověřen vedením školy. Na dřevařské škole působil poté až do roku 1951, kdy byla škola přemístěna do Bystřice pod Hostýnem a on musel ze stranických důvodů odejít na odpočinek.

Za dobu svého pedagogického působení vchoval celou řadu architektů a designérů, k jeho nejvýznamnějším žákům patří Václav Hlinský, Jaroslav Hlaváč, Antonín Tenzer, Karel Koželka, Zdeněk Plesník, Richard F. Podzemný, Jiří Lasovský a Ladislav Vrátník.

Architekt Josef Místecký zemřel 6. března 1957 ve své vile v Poličné.⁷

Josef Místecký – teoretik

Třicetiletá pedagogická praxe naskýtá velké pole pro teoretickou práci, i když nutno podotknout, že v tomto ohledu dával Místecký asi přednost praxi před publikační aktivitou. Přestože bychom tedy mohli konstatovat, že Místecký na rozdíl od svého kolegy Bohumíra Kupky⁸, který je spoluodpovědný za věhlas dřevařské školy, nebyl výrazným teoretikem, byly Místeckého díla a teoretická práce publikovány v časopisech *Náš byt*, *Český interieur*, *Drobné umění – výtvarné snahy*, *Stavitel*, *Architektura ČSR* či v regionálním tisku.

Studium architektovy pozůstalosti⁹ prokázalo, že Místecký byl jako architekt činný po celou dobu svého života, ale v jeho tvorbě převládá spíše práce interiérová, tedy obor, v němž byl také pedagogicky činný a se kterým přicházel častěji do styku. Právě proto se i jeho teoretická činnost obrací tímto směrem. Místecký se ve svých statích především kriticky vymezuje vůči oblibě slohového nábytku coby historického přežitku (autor má na mysli historizující „neo-slohy“). Byl přesvědčen, že právě odborné školy mají být nositelem nových (moderních) myšlenek, a sám z tohoto postulátu ve své tvorbě vycházel: moderní zařízení dle něj má být zbaveno „zbytečného přepychu a interiérového impresionismu“. Stejně jako velké historické slohy neznaly minulost, nemá se k ní obracet ani současná tvorba a moderní věk má zrodit odpovídající umění. Architekt zdůrazňoval spojitost nábytkového designu s moderní architekturou a v duchu funkcionalismu považoval nábytek za prostorotvorný element, který je schopen z původně trojrozměrného nábytku vytvořit prvek dvourozměrný, zdivo nahrazující. V této souvislosti např. doporučuje řešit otevírání skříní posuvnými dveřmi, čímž se stane dispozice interiéru ještě jasnější a prostší.¹⁰

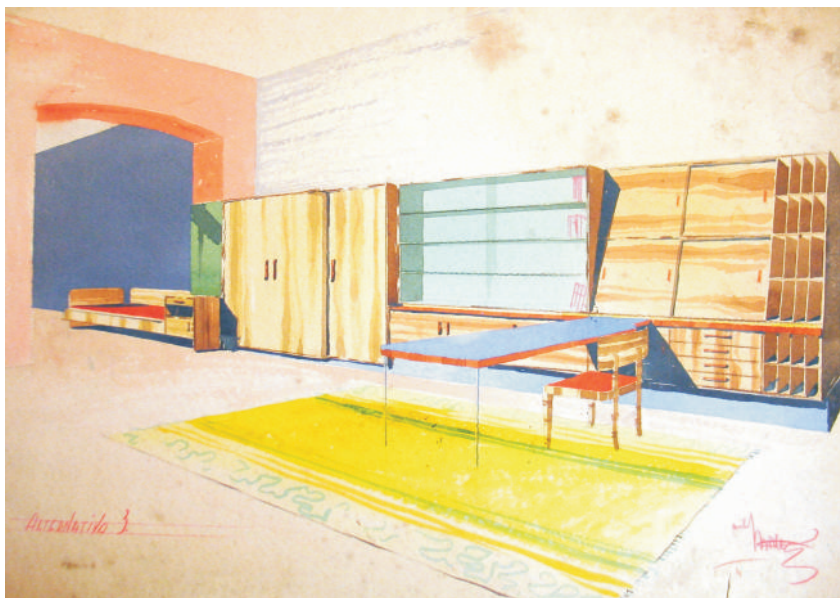
■ **Josef Místecký, Náčrt vlastní vily na Králově ulici ve Valašském Meziříčí, 1926, kolorovaná kresba tuší na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)**

Místeckého práce na poli teorie architektury se dále věnovala především otázkám nevyhovujícího městského nájemního bydlení v činžovních domech, kde shledával nedostatky v jejich prostorovém uspořádání. Zatímco nájemní domy z počátku 20. století plýtvají společnými prostorami, např. schodišti, meziválečná doba zrodila nový extrém, a sice ubírání podlahové plochy společných i obytných prostor na úkor kvality bydlení. Zde se opět dostává ke svému oblíbenému tématu, tedy nábytkovému vybavení: malá plocha místností nových bytů by nebyla sama o sobě až tak problematická, kdyby si lidé bydlení vybavili moderním nábytkem odpovídajícím trendům doby, a ne starým, velmi rozměrným a masivním nábytkem slohovým.¹¹

Josef Místecký – urbanista

Ve složitých prvních měsících druhé republiky proběhla na stránkách meziříčských novin *Lubina*¹² anketa, v níž architekti žijící na Valašsku vyslovili svůj názor k odtržení Sudet. Z Beskyd se totiž staly jediné hory, které zůstaly Česko-Slovenské republice, a dal se v nich proto předpokládat zvýšený turistický ruch. S rozvojem turismu však souvisela také potřeba dobudování veřejné infrastruktury. Místecký se zamýšlí nad krásou valašských měst ve vztahu ke středověkému urbanismu a v kontextu s dlouhodobým historickým vývojem měst hledá východiska pro řešení tehdejší nelehké situace, kdy se vnitrozemí muselo vyrovnávat s přílivem evakuovaných obyvatel Sudet. Do kontrastu s plynulým růstem měst ve středověku staví nekoordinovanou urbanizaci v době průmyslové revoluce a nabízí k nápravě této situace na základě pečlivě uvážených regulačních plánů jednotlivých obcí. Na regulačních plánech obcí v okolí Valašského Meziříčí se pak i sám ve spolupráci s kolegy z dřevařské školy podílel (regulační plány obcí Kladeruby, Kunovice, Zubří, Poličná).

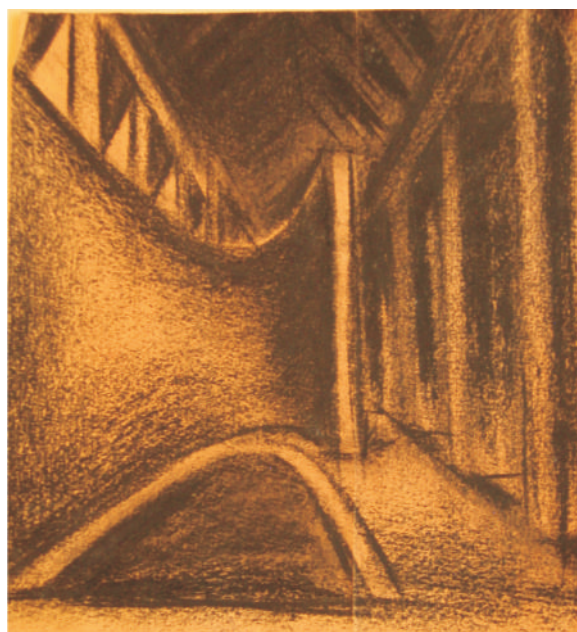
V roce 1939 začalo řešit první regulační plán i Místeckého rodné Valašské Meziříčí.¹³ Architekt se soutěže zúčastnil ve dvojici s Bohumírem Kupkou. Vítězí se nakonec stala jiná pracovní skupina, ale uskutečnění vybraného návrhu nakonec stejně zabránila válečné události. Místeckého a Kupkův návrh zaujme rozparcelováním okolí města téměř do podoby zahradního města.

■ **Josef Místecký, Návrh zařízení obývacího pokoje, 1941, akvarel na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)**

■ **Josef Místecký, Ložnice z citronového dřeva oceněná Čestnou cenou na Výstavě dekorativních umění v Paříži v roce 1925 (Z pozůstalosti J. Místeckého)**

■ **Josef Místecký, Architektonická kompozice, kolem 1920, kresba uhlím na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)**

O tři roky později vypsal město další soutěž, jejímž cílem bylo tentokrát řešení městského pohřebiště. Místecký na návrhu spolupracoval s architektem Bohumilem Píchou, avšak i v tomto případě se soutěžní návrhy během válečných let nepodařilo uskutečnit. Kromě zmíněných studií a plánů pro obce zpracoval Místecký i plán pro soukromého investora – továrníka P. Polácha z Frenštátu pod Radhoštěm, pro nějž řešil turistickou lokalitu Horečky, včetně návrhů vybraných staveb.

Celkově tedy Místeckého urbanistickou tvorbu můžeme datovat do konce třicátých a počátku čtyřicátých let, tedy do období druhé světové války, což je dáno faktem, že v době válečné byla výstavba omezena a architekti se více věnovali teoretické práci.

Architektonická tvorba

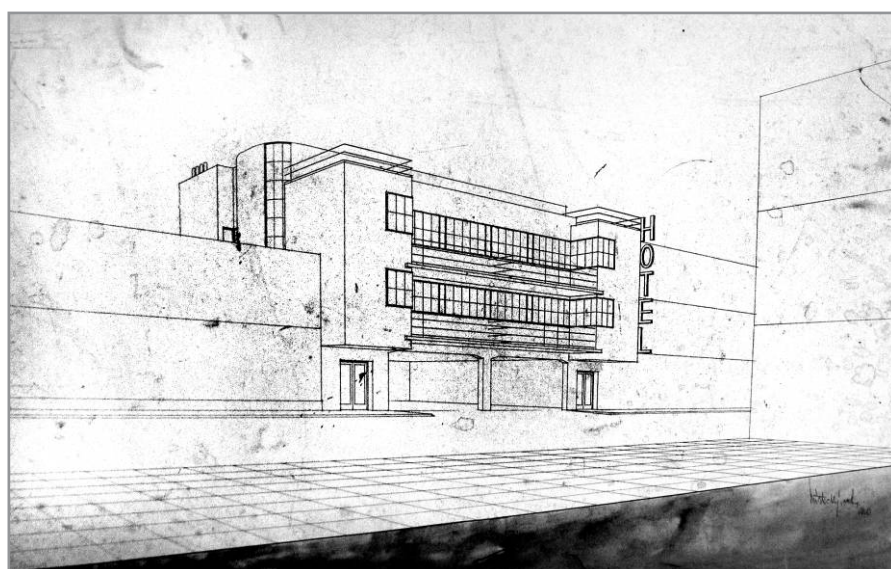
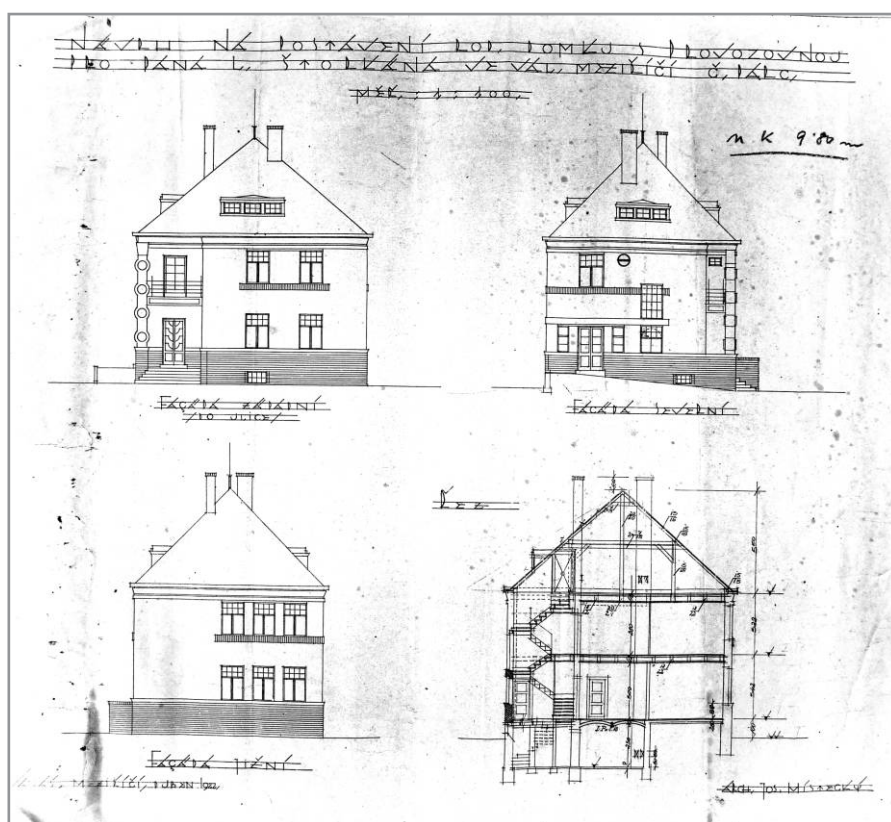
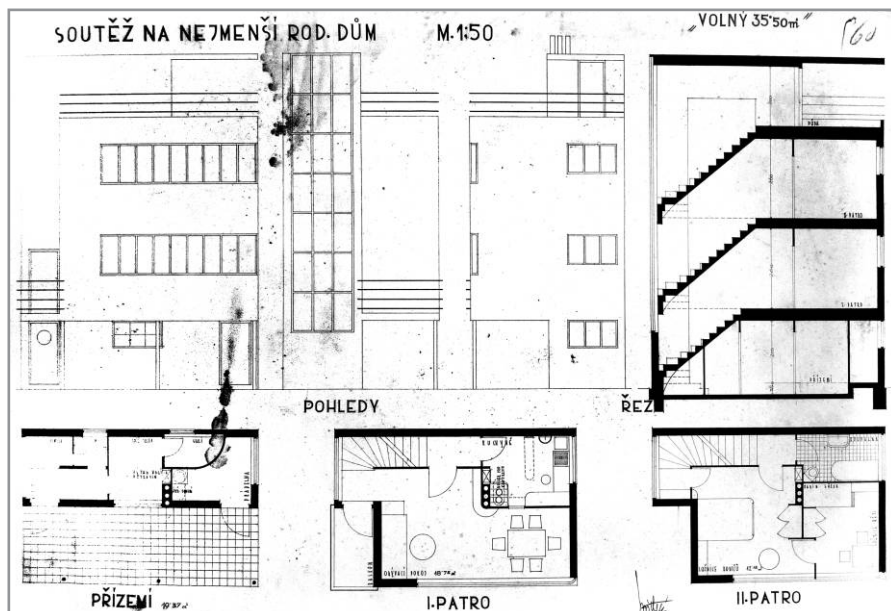
První architektonické práce můžeme u Místeckého nalézt už za dob jeho studií v Kotěrově ateliéru. V roce 1918 se coby čerstvý student akademie účastnil soutěže na stavbu pardubického krematoria. Soutěž vyhrál architekt Pavel Janák a jeho realizace se stala jednou z nejvýznamnějších staveb rondokubismu. Zajímavé je, že i Místeckého návrh je ovlivněn tímto slohem, který právě krystalizoval v prostředí mladé republiky a nesl s sebou výrazné národní poselství (odtud další z pojmenování tohoto „obloučkového“ stylu – „národní sloh“). Tvarosloví rondokubismu pak provází i další Místeckého tvorbu až do poloviny dvacátých let, ať už architektonickou (např. návrh na Lidové lázně na Štvanici, akademický dům v Praze-Výtoni¹⁴), tak interiérovou. Bohužel žádná ze zmíněných staveb nebyla realizována. První Místeckého architektonická realizace vzniká až po architektově návratu do Valašského Meziříčí. V roce 1922 si nechal podle Místeckého návrhu postavit vilu s provozovnou na rohu Kraicovy a Královny ulice L. Štorkán. Stavba má výrazný rondokubistický pilíř, terasu nad vstupem a je završena jehlanovou střechou s vikýřem. Z rondokubistického tvarosloví se na domu do dnešních dnů uchovaly jen vstupní dveře, vše ostatní překryly pozdější přestavby.¹⁵ O rok později byla realizována další vila s rondokubistickým tvaroslovím v dekoru. Investorem byl Antonín Basler a najdeme ji na rohu Husovy a Fügnerovy ulice. Prvky rondokubismu bychom našli ještě na vile pro A. Blahutovou z roku 1926, která stojí na Sokolské ulici¹⁶, ale nová brizolitová omítka setřela původně dekorativní charakter fasády.

Rodinné vily v architektově realizacích ve 20. letech dominují. Všechny jsou situovány na západní svah Štínadel, do roku 1926 jich zde vyrostlo celkem šest. Místecký u nich vychází z odkazu svého učitele Jana Kotěry, budovy mají hmotově kompaktní charakter a bývají završené jehlanovou střechou. Ze všech těchto staveb realizovaných

■ **Josef Místecký, Soutěžní návrh na nejmenší rodinný dům,** 1935, tuš a akvarel na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)

■ ■ **Josef Místecký, Návrh na dům s provozovnou pro L. Štorkána,** 1922, kresba tuší na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)

■ ■ ■ **Josef Místecký, Návrh hotelu v městské zástavbě,** 1940, tuš na papíře (výřez) (Z pozůstalosti J. Místeckého)

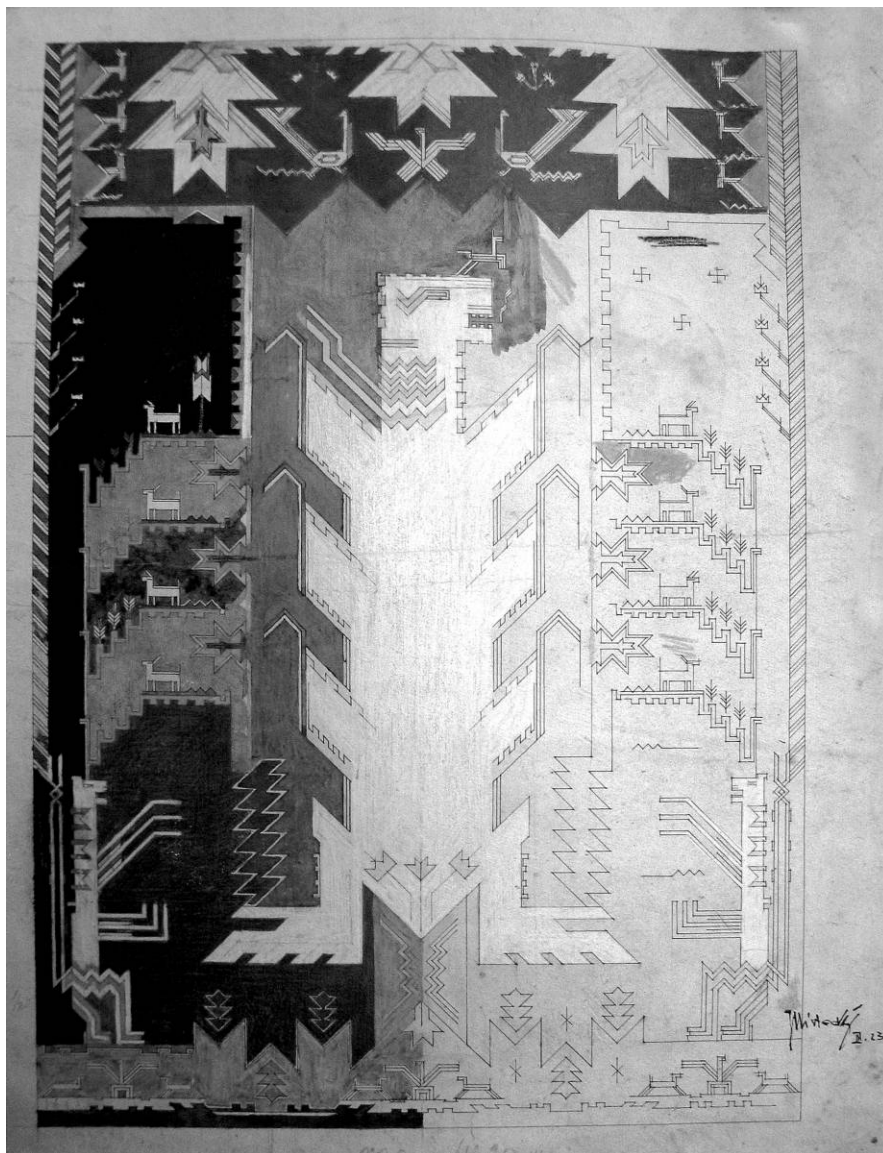
v katastru města Valašské Meziříčí je třeba vyzdvihnout především architektův vlastní rodinný dům na Králově ulici, který zaujme půlkruhově vykrojeným závětrím vstupem s loubím v průčelí a terasou po obvodu horního patra domu.¹⁷ V době vzniku této výjimečné stavby tvořily její okolí louky a pastviny a výhled z terasy směřoval na protější Bražiska, dnes panorama valašských kopců nahradilo panelové sídliště Vyhlička II.

Místeckého modernistická architektura let dvacátých se počátkem dalšího desetiletí začala přiklánět směrem k funkcionalismu. Tento postupný přerod můžeme krásně sledovat na návrhu novostavby učitelského ústavu ve Valašském Meziříčí. Zatímco ve studii dochované v architektově pozůstalosti sledujeme ještě méně odvážné členění hmoty stavby drobnými okny, na návrhu, kterým pod heslem Pestalozzi Místecký v roce 1929 vyhrál architektonickou soutěž, už se okenní osy slily do pásů a celá stavba se přiklání k funkcionalistickému tvarosloví. Místeckého návrh však nebyl realizován a nová budova (dnešní ZŠ Šafaříkova) byla postavena dle projektu brněnského architekta M. Lamla, autora sousední novostavby dřevařské školy, dnešní Střední průmyslové školy stavební.

Funkcionalismus ve své čisté „bílé“, Le Corbusierem inspirované podobě pak graduje v architektově vlastním rodinném domě v Poličné u Valašského Meziříčí, postaveném v roce 1936. Co do počtu čtverečních metrů, které stíhlá budova zaujímá na poměrně rozsáhlém pozemku situovaném na periferii obce v blízkosti lesa, je to stavba velice drobná. Místecký při projektování vycházel ze svého soutěžního návrhu na nejmenší dům – soutěž v roce 1935 pořádala ve Zlíně firma Baťa.¹⁸ Autor si na stavbě svého druhého vlastního domu ověřil v té době propagované myšlenky moderního a cenově dostupného bydlení. Dům získal nedávno nového majitele a v roce 2011 byl zdařile rekonstruován Ing. arch. Z. Třelíem.

K funkcionalismu se pak Místecký přiklání i v dalších návrzích ze závěru 30. a počátku 40. let 20. století, jako je např. soutěžní návrh kulturního domu v Jaroměři, návrh na budovu nového kostela ve Valašském Meziříčí (1939, spolu s B. Kupkou a B. Píchou), návrh na chudobinec ve Val. Meziříčí (1939, spolu s B. Kupkou) a v dalších návrzích na stavby v městské zástavbě či rodinné domy, které se dochovaly v architektově pozůstalosti. Bohužel žádná z těchto staveb navržených v období 2. světové války nebyla realizována. Přesto se Místecký dočkal několika architektonických realizací i v této nelehké době. Dle jeho návrhů byly postaveny např. budovy základní a mateřské školy v Poličné (první návrh v roce 1939) nebo kaplička Panny Marie na Kotlině tamtéž (návrh 1940).

S ukončením války se pro Místeckého i další architektky otevírají možnosti při realizaci památníků obětem obou světových válek. Rokem 1945 je datováno několik návrhů na památník pro Zubří, hned dva pomníky nechala realizovat obec Poličná a vůbec nejzajímavější realizací co se tohoto druhu architektonické tvorby týče, je Místeckého památník obětem 1. a 2. světové války na vrchu Helštýn nad Valašským Meziříčím, na němž roku 1948 spolupracoval s architektem Jaroslavem Hlaváčem. Spolupráci se svým někdejší žákem, nyní kolegou z dřevařské školy J. Hlaváčem si Místecký vyzkoušel už o rok dříve a i tehdy to byla spolupráce úspěšná.

■ Josef Místecký, Návrh na koberce pro MGM Valašské Meziříčí, 1923, kolorovaná kresba tuší na papíře (Z pozůstalosti J. Místeckého)

V roce 1947 spolu vytvořili soutěžní návrh na budovu národního shromáždění, za který v konkurenci s dalšími asi devadesáti architektky obdrželi 3. cenu. V témže roce navrhovali i budovy pro učňovské obory, které se oddělovaly od Státní odborné školy pro zpracování dřeva, ani ty se však nedočkaly realizace.¹⁹ V roce 1948 se Místecký zúčastnil soutěže na turistickou noclehárnu v Rožnově pod Radhoštěm, ve které se svým puristicky pojatým návrhem s půlkruhově uzavřeným rizalitem u vstupu uspěl. Z větších projektů je pak ještě nutné zmínit Místeckého návrhy pro železárny v Bohumině z roku 1951, jinak však architekt v padesátých letech pracoval především na návrzích rodinných domů.

Interiérová tvorba a design

Ač je Josef Místecký znám především jako architekt, dochovalo se v jeho pozůstalosti pozoruhodné množství návrhů nábytku a interiérového vybavení, návrhů na koberce, intarzie, porcelán, osvětlovadla, návrhy na šperky, ale i volné malby a kresby, kromě architektonických kompozic z dob studií to jsou většinou krajiny a zátiší.

Josef Místecký studoval nejprve truhlářský obor a ten i později vyučoval, a tak není divu, že v jeho díle převládá nábytková tvorba. Dokladem toho, že nábytek dokázal nejen navrhnout, ale i vyrobit, je jeho studentský pokoj, který si zhotovil z tmavě mořeného smrkového dřeva, dekorovaného lineárními řezbami.²⁰

Jeho další nábytková tvorba je doložena až po ukončení studií a to už jeho práce prokazují příklon k rondokubismu. Krásným dokladem může být soubor nábytku do jídelny, který Místecký navrhl v roce 1921. Byl zhotoven žáky dřevařské školy, publikován v odborném tisku a nakonec jím autor vybavil interiéry vlastního domu na Králově ulici. Vůbec celý interiér jeho valašskomeziříčské vily byl tvořen jedinečnými soubory, které si architekt sám navrhl a jejichž realizaci, včetně rozkreslení jednotlivých kusů, Místecký zadal svým studentům.²¹ Zatímco jídelna je obloučkovému kubismu poplatná spíše prací s hmotou, na nábytku obývacího pokoje přešlo rondokubistické tvarosloví do formy dvourozměrné, do intarzií. Na počátku 20. let navrhl Místecký ještě několik souborů nábytku, celé toto stylové období pak vrcholí ložnicí z citronového dřeva, zhotovenou podle

Místeckého návrhu, již se škola prezentovala na Výstavě dekorativních umění v Paříži v roce 1925. Místecký za celý soubor získal Čestnou cenu a nábytek si po výstavě odkoupila bankéřská rodina Rottschildů. Další Místeckého nábytková tvorba se pomalu od dekorativního stylu odklání, jde vstříc jednoduchosti a praktičnosti funkcionalistické, která do Místeckého tvorby pomalu proniká. Ještě tři vzorové interiéry vystavené na Výstavě soudobé kultury v Brně roku 1928, které Místecký navrhl a s žáky ve školních dílnách realizoval, demonstrují tento postupný přerod. Zatímco kuchyně se už odklání od zbytečných dekorací a svou jednoduchostí působí až stroze, u nábytku pro ředitelnu ještě zaznamenáme zdobnost art deco, což je ovšem dáno i jinou funkcí vystavených interiérů. V podobném dekorativním duchu ještě architekt navrhuje zařízení ředitelny pro nově stavěnou budovu dřevařské školy, o jejíž zápis do seznamu nemovitých kulturních památek v současné době usiluje památkový ústav. Část nábytku zhotoveného v roce 1926 se dodnes nachází v interiéru stavební školy.

Ve dvacátých letech Místecký spolupracoval s gobelínovou manufakturou ve Valašském Meziříčí. Zhotovil pro ni asi tři desítky návrhů na koberce, z nichž mnohé byly realizovány a vystavovány i v letech třicátých. Tyto návrhy se vyznačují geometrickou strukturou, často se uplatňuje motiv kroky nebo vzájemně se překrývající obdélníky. Koberce navržené J. Místeckým se dochovaly v soukromých sbírkách, jejich návrhy nalezneme v architektově pozůstalosti nebo v Zemském archivu v Opavě – podle těchto návrhů byly v nedávné době nově utkány v Moravské gobelínové manufaktuře.

V letech 1930–1931 Místecký pracuje na kolekci svítidel, kdy kombinuje geometricky čistá skleněná stínidla (tvar koule, nízké válce, kužely) s kovovými pruty o obdélném průřezu. Výsledkem jsou jednoduchá závěsná svítidla i lampy, vhodné pro moderní interiéry.

Třicátá léta se v Místeckého interiérové tvorbě projevují sklonem k větší funkcčnosti nábytku, což autor podkládá i svými texty, o kterých byla zmínka výše. Příkladem může být učitelská knihovna, provedená ve školních dílnách v letech 1933–1934. Ve snaze o co nejúspěšnější řešení prostoru se však architekt dostal až na samou hranici funkce (skříňe jsou uzavřené, což na jednu stranu prospívá knihám, ale zároveň stěžuje orientaci v knihovním fondu, do úzkých ochozů knihovny se vystupuje po jediném přenosném žebříku). Návrhům školních interiérů se Místecký se svými žáky věnoval celou první polovinu třicátých let; vybavovali nejen Lamlovu novostavbu dřevařské školy, školní dílny zhotovovaly i vnitřní vybavení Městského reálného gymnázia ve Vsetíně, Státní průmyslové školy strojnické v Přerově či Státní odborné školy pro ženskou povolání v Hranicích.²²

Roku 1935 se ve Valašském Meziříčí konala dlouho připravovaná Výstava práce a kultury k oslavě 550. výročí založení města, jejíž expozice se nacházela ve školních prostorách tří sousedících škol (Zemského ústavu pro hluchoněmou mládež, učitelského ústavu a dřevařské školy) a v přilehlém okolí. Dřevařská škola se zásluhou Místeckého úspěšně prezentovala expozici Oddělení bytové kultury.

V období druhé světové války je produkce školních dílen utlumena, a tak nábytkových realizací není mnoho. Dochované návrhy interiérových souborů pracují s prostorem, dominují nízké servírovací skříňe, u nichž architekt kombinuje prosklenou plochu s dekorativními intarziemi s téměř surrealistickou kompozicí. Autor rád kombinuje různé druhy dřeva a staví je do kontrastu se sklem a červenou barvou.

Počátkem padesátých let se Místecký věnuje návrhům dekorativní keramiky a užitkového porcelánu. Zatímco na keramice zaujmou pastelové barvy a decentní rostlinný dekor, jeho jídelní a nápojové soupravy si vystačí s červenou linkou a vyznačují se měkkými oblémi tvary.

Místeckého poslední designérskou prací jsou návrhy šperků s motivy českých památek, které jsou datovány rokem 1957.

Dílo Josefa Místeckého se rozepíná mezi činnost architektonickou, designérskou, pedagogickou a teoretickou. Stylově pak obsáhne pozdní geometrickou secesi, tzv. kotěrovskou modernu, tvarosloví rondokubismu i funkcionalismus v několika formách intenzity. Architektonické práce celé jeho dílo zaštiťují, ale nejvíce autorových realizací bychom našli v interiérové tvorbě a v nábytkovém designu, který většinou zhotovily školní dílny na výše zmíněné tzv. dřevařské škole. Stavby Josefa Místeckého ovlivnily natrvalo vzhled Valašského Meziříčí, do kterého spolu Bohumírem Kupkou, Ferdinandem Sedláčkem a dalšími architekty přinesl moderní architekturu.

1 Např. STRAKOŠ, Martin. Vlastní dům Josefa Místeckého. In: *Slavné vily Zlínského kraje*, ŠLAPETA, Vladimír (Ed.), Praha 2008, s. 38–40 a tamtéž s. 97–99.

2 Až doposud bylo v odborné literatuře o Josefu Místeckém uváděno, že se narodil v Poličné. Ve skutečnosti je však rodákem z Valašského Meziříčí, kde měl jeho otec Josef (zemřel 1919) kožešnickou živnost a rodina bydlela v domě na Králově ulici. Josef Místecký st. patřil k zakladatelům Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí, pracoval také jako pokladník v Občanské záložně JUDr. Aloise Mlýsky. Samotný rod Místeckých přišel do Valašského Meziříčí z Místku (odtud Místecký), neboť rodina byla protestantského vyznání a meziříčští páni ze Žerotína byli také evangelíky. Informace od Jiřího Místeckého ze dne 24. 11. 2012.

3 Místeckého kresby tvořily obrazovou přílohu celého čísla časopisu *Český interieur*, 1912, s. 202–213.

4 ŠLAPETA, Vladimír a kol., *Jan Kotěra 1871–1923, zakladatel české moderní architektury*. Praha 2001, s. 403.

5 Jeho architektonická kompozice byla otištěna v prvním almanachu skupiny *Kněhyně*, který vyšel v roce 1918.

6 Např. VRÁTNÍK, Ladislav. Vzpomínky. In: *Výroční zpráva Střední průmyslové školy stavební ve Valašském Meziříčí*, Valašské Meziříčí 1992, nebo HILSKÝ, Václav. Moje vzpomínka na státní odbornou školu dřevařskou ve Valašském Meziříčí. In: *Almanach u příležitosti 120. výročí vzniku odborného školství na Valašsku*, Valašské Meziříčí 1994, s. 30–31; TENZER, Antonín. Výňatek z paměti, tamtéž, s. 32–33.

7 Více o něm viz ŠTASTNÁ, Marie. *Žáci Státní odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí architekti Josef Místecký a Bohumír Kupka*. Ostrava, 2003, bakalářská práce, Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, s. 19–21.

8 B. Kupka působil na dřevařské škole od roku 1929 až do své předčasné smrti v roce 1942. Více k osobnosti Bohumíra Kupky např.: PODZEMNÁ, Alena. Architekt Bohumír Kupka. In: *Zpravodaj okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně*, Vsetín 1996, s. 65–72.

9 Za laskavé zpřístupnění architektonické pozůstalosti autorky děkují Jiřímu Místeckému, vnuku Josefa Místeckého.

10 MÍSTECKÝ, Josef. Škola, tradice a vývoj. In: *50 let Státní odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí*, Valašské Meziříčí 1924, s. 16–19.

11 MÍSTECKÝ, Josef. Budujeme nové Valašsko. In: *Lubina*, 1938, roč. XXVI, číslo 51, s. 9–10. 12 Tamtéž.

13 K regulačním plánům podrobněji FLEKAČOVÁ, Martina. *Architektura a urbanismus Valašského Meziříčí ve dvacátém století*. Olomouc, 2011, diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, s. 75–79.

14 Oba návrhy pocházejí z roku 1921 a jsou uloženy v architektonické pozůstalosti, stejně jako návrh na pardubické krematorium a další stavby vycházející z rondokubistického tvarosloví.

15 Králova ul. čp. 370/37, dnes zde sídlí Dětský diagnostický ústav. Datovaný a podepsaný náčrt stavby je dochován v architektonické pozůstalosti.

16 Dům čp. 563, dnes se v přízemí domu nachází restaurace Fontána.

17 Podrobněji o domu HELEŠICOVÁ, Zuzana. Vlastní vila Josefa Místeckého ve Valašském Meziříčí. Brno, 2009, bakalářská práce, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

18 Místeckého návrh stavby v Poličné v souvislosti se soutěží zmiňuje PODZEMNÝ, Milan. Co neviděl Le Corbusier. In: *Šipinky*, 1994, č. 11, s. 3–4. Naopak M. Strakoš (cit. v pozn. 1, s. 97) tato tvrzení zpochybňuje. Nicméně v architektonické pozůstalosti se podepsaný nedatovaný soutěžní návrh na nejmenší rodinný dům, velmi podobný realizaci v Poličné, dochoval.

19 Blíže o návrzích M. Flekačová (cit. v pozn. 13), s. 85–86.

20 Nábytek se nachází v domě architekta vnuka Jiřího Místeckého, zhotoven byl v době Místeckého pražských studií, tj. po roce 1915.

21 Náčrt Místeckého dělené vitríny zdobené dřevěnými kruhovými výsečemi se dochoval ve sbírkách MRV v zámku Kinských. Autorem kresby je Místeckého žák Jindřich Jelínek, po němž nese jméno dodnes fungující valašskomeziříčská firma Jelínek – výroba nábytku s. r. o.

22 Podrobný výčet realizovaných interiérů je součástí výročních zpráv dřevařské školy, které jsou uloženy v MRV v zámku Kinských nebo ve Státním okresním archivu Vsetín.

Moderní architektura Valašského Meziříčí podruhé

Ivana Martišková – Zdeněk Trefil

V neděli 6. října 2013 proběhl ve Valašském Meziříčí v pořadí již druhý ročník festivalu Den architektury. Následující řádky at jsou připomenutím navštívených lokalit a objektů i pozvánkou na příští rok. Letos jsme totiž zcela opomenuli stavební činnost v sousedním městečku Krásno nad Bečvou, které se však stane cílem našeho příštího putování.

Průnik moderní architektury na Valaško byl dostatečně objasněn v článku navazujícím na loňský Den architektury¹, včetně vyzdvižení vlivu, který na tento proces měla tehdejší Odborná škola pro zpracování dřeva.

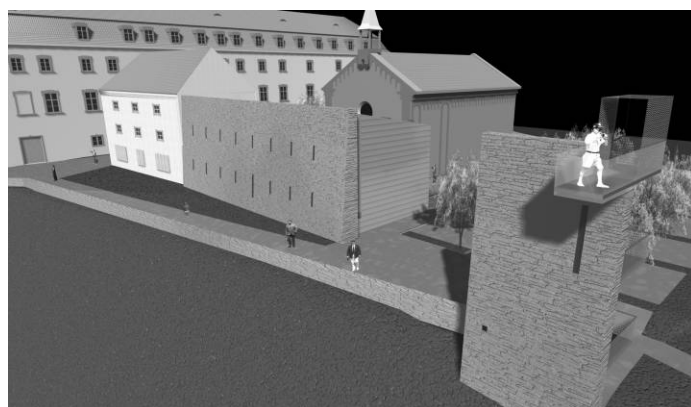
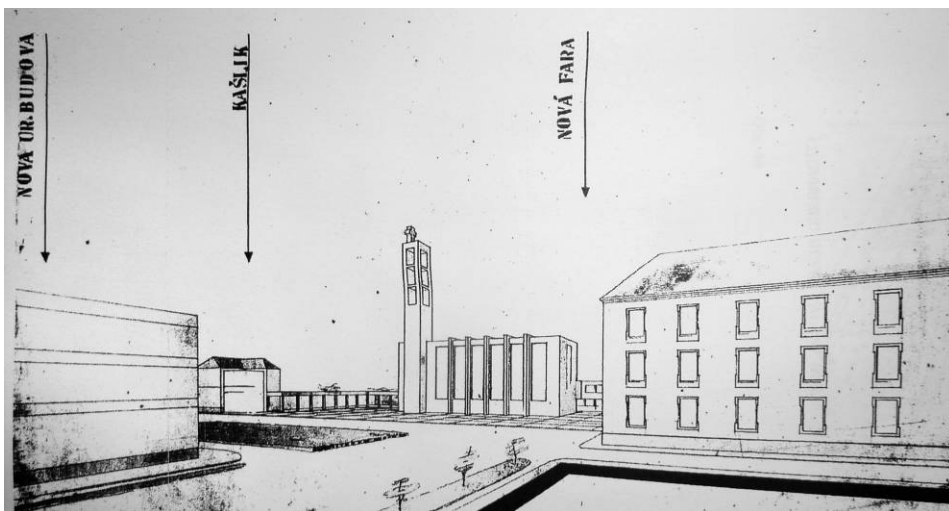
Letošní putování po stopách meziříčské moderny jsme zahájili trochu nezvykle v prostorách II. nádvoří zámku Žerotínů, vymezeném západním křídlem renesanční zámecké budovy, barokní sýpkou a novorománskou budovou bývalé věžeňské kaple. S návrhem řešení neutěšeného stavu této lokality, která dlouhá desetiletí chátrala ve stínu zámeckého objektu, přišli již prvorepublikoví architekti koncem 30. let 20. století, konkrétně Josef Místecký, Bohumír Kupka a Bohumil Pícha.² Ti do prostoru nového náměstí na místě objektu kaple umístili funkcionalistickou budovu kostela, poukávající pozornost horizontálně pojatou hmotou lodi v kontrastu k vertikalitě kostelní věže ukončené mohutným křížem. Komunikaci veřejného prostranství s okolím zprostředkuje otevřená kolonáda (obr. 1). Současná podoba II. nádvoří zámku je výsledkem vyzvané architektonické soutěže, které se zúčastnila také kancelář Ing. arch. Zdeňka Trefila. Jím navržené řešení mělo z pohledu přes řeku Bečvu vytvořit z lokality nové panorama města (obr. 2).

Prostor přilehlé Sokolské ulice utrpěl necitlivou asanací v 60. letech 20. století, již padl za obět také bývalý dům Dr. Kraicze, přítele T. G. Masaryka, který dnes připomíná pouze pamětní deska. Výraznou pohledovou dominantou, částečně skrytou za necitlivou přístavbou tělocvičny a učeben v 90. letech 20. století, je novorenesanční budova gymnázia. V prostoru bývalé barokní francouzské zahrady, vybudované vrchností na místě usedlosti zpustlých po třicetileté válce, vznikla ve 2. polovině 19. století v souvislosti s adaptací zámku Žerotínů na ženskou trestnici zahrada zelinářská. Její plocha byla roku 1929 využita ke stavbě objektu okresního úřadu dle návrhu architekta Jaroslava Stockara von Bernkopfa. Vysoká podezdívka objektu zdařile vyrovnává sklon terénu, ve fasádě se objevují pozdní projevy rondokubismu, který svého vrcholu došel v 1. polovině 20. let 20. století, nad vstupem byl původně umístěn znak Československa.

S II. nádvořím zámku bezprostředně sousedí jedna z četných místních realizací arch. Josefa Místeckého, a sice dům čp. 563 pro Apolonii Blahutovou, postavený roku 1926 meziříčským stavitelům Václavem Brdou.³ Přízemí sloužilo provozování živnosti majitelky, první patro a podkroví jako obytné prostory s reprezentativním pokojem nad zaobleným přízemím, které obíhá balkon.

Již o dva roky dříve, roku 1924, se začal stavět na sousedící parcele dle projektu arch. Místeckého dům čp. 540 pro Josefa Hofmana. Přízemí domu také sloužilo provozování majitelovy živnosti (malířství a lakýrnickví), první patro a podkroví opět jako byt. Dům se může pyšnit poměrně zachovalou původní fasádou členěnou svislými pásy, vstup kryje balkon se zděným zábradlím, korunovaným soškou sedícího chlapce od Miloše Bublíka, žáka a pozdějšího profesora zdejší dřevařské školy.

V domě manželů Peluhových na Sokolské ulici řešil arch. Z. Trefil projekt na rekonstrukci podkroví prvorepublikové vily za účelem vytvoření samostatné bytové jednotky s velkorysou střešní terasou. Kombinace použitých materiálů (pohledový beton, ocel a sklo) odkazuje k inspiraci švýcarskou architekturou (obr. 3).

1 Prvorepublikový návrh řešení II. nádvoří zámku Žerotínů z pera architektů J. Místeckého, B. Kupky a B. Píchy (Originál uložen v SOA Vsetín.)

2 Soutěžní návrh architektonické kanceláře arch. Z. Trefila ve vyzvané architektonické soutěži na řešení lokality II. nádvoří zámku Žerotínů (Foto Ing. arch. Zdeněk Trefil)

3 Terasa domu manželů Peluhových na Sokolské ulici (Foto M. Ošťádal) MRV

Podél někdejší ulice K Nádraží (dnešní Husova) bylo roku 1892 započato s výsadbou parku Botanika coby názorné učební pomůcky pro studenty gymnázia a odborné školy pro zpracování dřeva. Desítky zdejších i vzácných cizokrajných dřevin z celého světa, vysázených podél Husovy ulice, ze zdejší lokality učinily jednu z nejprestižnějších adres ve městě. Obě školy v té době sídlily v novorenesanční budově gymnázia, která byla postavena roku 1875 dle návrhu arch. Antonína Grušky. Vzhledem k narůstajícímu počtu studentů přestaly především odborné školy stávající prostory dostačovat a roku 1889 se dočkala přístavby dle projektu Viléma rytíře z Dodererů (obr. 4). Přízemní prostory gymnázia a přístavbu dílen škola využívala až do roku 1929, kdy se přestěhovala do novostavby dle projektu arch. M. Lamlu na Máchově ulici. V téže roce byla odstraněna chodba spojující budovu gymnázia a dílen, kam se nově přestěhovala gobelínová a kobercová manufaktura, sídlící v objektu do dnešních dní. Budova gymnázia byla ve své době po zámku Žerotínů největší profánní stavbou ve městě a tvořila reprezentativní vstup do tehdy proslulé rezidenční vilové čtvrti, táhnoucí se až k budově tehdejšího meziříčského nádraží. I přesto, že na sklonku 2. světové války školu, stejně jako řadu dalších budov v této oblasti, poškodilo bombardování a necitlivá rekonstrukce v 60. letech vedla k odstranění řady hodnotných architektonických detailů a stavebních prvků, jedná se v budově gymnázia o cenný doklad historizující architektury a výraznou architektonickou dominantu celé lokality. Druhá ze zmíněných budov, někdejší dílny odborné školy, doznala největších stavebních úprav na přelomu 20. a 30. let 20. století dle projektu arch. V. Kozíška. Západní a severní křídlo budovy pocházejí až ze 60., respektive 70. let 20. století.

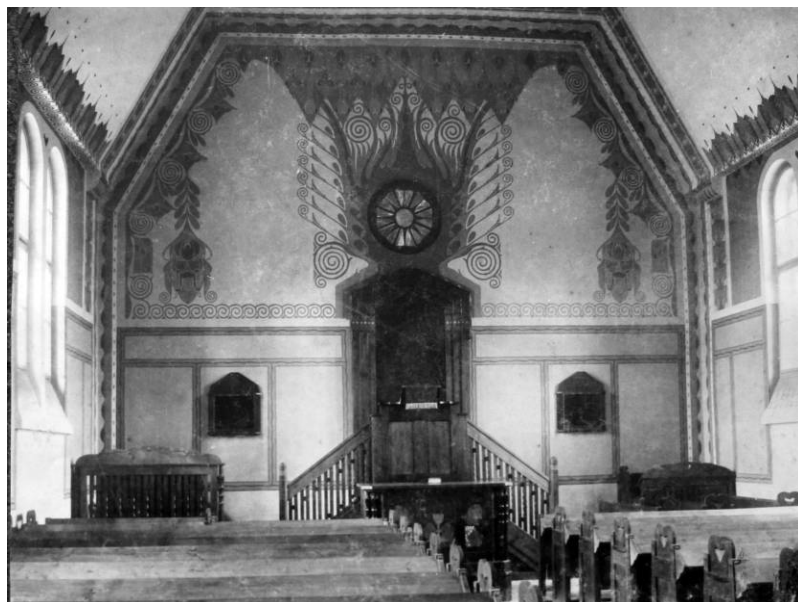
Pro meziříčský park Botanika navrhl Josef Místecký roku 1925 pomník prezidenta Masaryka. Sokl původně zdobila moravská a slezská orlice a znaky Slovenska a Podkarpatské Rusi, na soklu stála Masarykova busta z bílého carrarského mramoru. Znak Čech nebyl na soklu zastoupen, neboť jej ztělesňoval lev po pravé straně busty od M. Bublíka. Pomník byl zničen roku 1939, poté několikrát obnoven a znovu odstraněn, nakonec obnoven v nepůvodní podobě znovu až po roce 1989.

Na rohu Havlíčkovy ulice a parku Botanika najdeme jeden z řady smutných příkladů destrukce architektonické hodnoty prvorepublikové vily. Dům čp. 484 si původně postavil meziříčský stavitel Jan Demel jako vlastní rodinný dům ve 20. letech 20. století⁴, adaptací na kancelářské prostory na přelomu 70. a 80. let 20. století však byl zcela znehodnocen.

Totéž nastěští nelze říct o domě čp. 542, tzv. Tomanově vile. Tu vystavěl v letech 1925–1926 stavitel J. Demel dle projektu již zmíněného Jaroslava Stockara z Bernkopffů. Ten za první republiky působil jako architekt v Brně, kde zároveň přednášel na Vysoké škole zemědělské. Zde se nejspíš seznámil s lesním inženýrem Tomanem⁵, pro nějž v Botanice navrhl reprezentativní rodinné sídlo. Vysoká kamenná podezdívka a centrální schodišťová hala nezaprou inspiraci anglickým hnutím Arts and Crafts, zatímco fasádu zdobí dochovaný rondokubistický dekor.

Kostel Českobratrské církve evangelické a jeho fara byly postaveny během roku 1909 místním stavitelem Janem Demlem dle projektu architekta Leoše Kaldy. Původně byla budova koncipována i jako alumnium, čili kněžský výchovný ústav, kde nalezli přístřeší studenti zdejšího gymnázia i dřevařské školy. Nejdříve se alumnát včetně modlitebny nacházel v nevyhovujících prostorách historického domu na ulici Křížkovského, na jehož kamenném vstupním ostění nalezneme nápis, že zde v 17. století bydlel kameník Jan Foncun. Finančními prostředky na stavbu nového svatostánku přispěly mimo řadu jiných zdejší šlechtické rody Žerotínů či Kinských, velkokarlovické Reichovy sklárny zase dodaly sklo. Místnosti v patře byly pronajímány dívčímu gymnáziu.⁶ O výzdobu modlitebny a hlavně výrobu jejího vnitřního vybavení se ve svých dílnách postaral stolař Josef Volek, zakladatel slavné prvorepublikové meziříčské dřevařské firmy. Přípravu návrhů dostali na starost profesori dřevařské školy, a sice architekti Emanuel Pelant (1871–1954) a Jan Šachl (1880–1935), kteří na nich pracovali spolu se svými žáky (obr. 5). Patrně dle Pelantova návrhu vznikla i ornamentální malba stěny za oltářem. Do dnešních dnů se z původního vybavení vyráběného dle návrhů těchto osobností dochovaly jen dřevěné vyřezávané lavice a stůl Páně s kazatelnou.

Emanuel Pelant (1871–1954), žák Jana Kotěry, působil na meziříčské dřevařské škole jako profesor, mimo to pracoval i na četných nábytkářských zakázkách. Kromě odborného kreslení na škole participoval v mistrovském kurzu truhlářském a hračkářském kurzu, školil učitele obecných a měšťanských škol a jezdil na kočovné vyučování po Moravě učit výtvarné výchově. Pelant byl výjimečný ornamentalista a svou profesní kariéru spojil především se zdejší gobelínovou manufakturou, z jeho architektonické tvorby je přitom známo jediné dílo, a sice dům čp. 437 na Blahoslavově ulici. Původní návrh z roku 1910 reflektoval jak anglickou, tak soudobou moderní architekturu, současný malebný romantický vzhled je ale až dílem pozdějších stavebních úprav z let 1913 a 1924.⁷

4 Budova dílen Odborné školy pro zpracování dřeva v parku Botanika (dnes Moravská gobelínová manufaktura) dle návrhu Viléma rytíře z Dodererů (Fotoarchiv MRV)

5 Interiér evangelického kostela dle návrhu J. Šachla a E. Pelanta (Fotoarchiv MRV)

6 Interiér Gruberovy vily počátkem 20. let 20. století (Fotoarchiv MRV)

Mezi vesměs historizující zástavbou zdobenou secesními ornamenty na první pohled zaujme svou střízlivostí a dokonalým řemeslným detailem jedna z prvních vlastovek moderní architektury v našem městě, tzv. Gruberova vila (obr. 6). Její stavitel Albert Gruber, v letech 1909–1916 ředitel a profesor zdejší Odborné školy pro zpracování dřeva, si ji pro sebe a svou rodinu vystavěl roku 1910 v duchu architektonické moderny inspirované jak valašskou architekturou, tak především anglickým hnutím *Arts and Crafts* (Umění a řemesla). Tento myšlenkový směr vykristalizoval koncem 19. století a jako protiklad k průmyslové revoluci, která prosazovala tovární výrobu, oslavoval poctivou řemeslnou práci, která na rozdíl od strojů dokázala výrobkům vdechnout život. Na něj coby Gruberův inspirační zdroj odkazuje jak kamenný reliéf s motivy řemesel na fasádě domu, tak uspořádání vnitřní dispozice kolem dřevěného schodiště. Kabřincová stříška v průčelí domu či zvonička na střeše nezapřou naopak vliv tradičního valašského lidového stavitelství, tolik oblíbeného právě na přelomu století coby dozvuk Národopisné výstavy československé v roce 1895. Sám architekt Gruber si svého nového domu moc neužil, neboť padl na frontě za I. světové války. Ve 20. letech vilu však zakoupil berní ředitel Jaroslav Orel a jeho potomci zde žijí do dnešních dní.⁸

Ze staveb na protější straně Husovy ulice zaujme především budova bývalého chirurgického sanatoria Area medica. Původní novorenesanční objekt byl postaven roku 1901 dle návrhu krásenského stavitele Arnošta Klosse jako rodinná vila p. Čenka Arnošta.⁹ Od počátku 60. let využíván coby mateřská školka, k největší degradaci však došlo počátkem 90. let 20. století v souvislosti s adaptací na chirurgické sanatorium.

Podobný osud má za sebou i bývalá rodinná vila čp. 402 na Husově ulici. Tato historizující novorenesanční budova z počátku 20. století, inspirovaná severskou cihelnou architekturou, utrpěla řadou nevhodných úprav a dostaveb. Po 2. světové válce byla v mnoha stavebních fázích rozšiřována pro potřeby dětského domova a kojeňeckého ústavu, stavební dokumentace se však nedochovala.¹⁰

Vilka čp. 404 na Husově ulici byla postavena po roce 1902 stavitelem Arnoštem Klossem pro novohrozenkovského faráře Jana Štěpána¹¹, po 2. světové válce začala sloužit potřebám dětského domova.

Vůbec první realizací architekta Josefa Místeckého je dům Antonína Baslera na Fügnerově ulici čp. 492 z roku 1923. Dekorativní členění hladké fasády pomocí režného zdíva nezapře vliv kotěrovské moderny a art deco, pozdějšími stavebními úpravami dům bohužel o své architektonické kvality z velké části přišel.

Na adrese Blahoslavova čp. 437 nalezneme jednu z četných realizací architekta Vladimíra Kalivody st. (1927–2005). Ač rodákem z Frýdku-Místku, většinu svého života strávil ve Valašském Meziříčí, kde v letech 1962–1990 učil na zdejší Střední průmyslové škole stavební. Na Valašsku zanechal rozsáhlé dílo, jen namátkou zmiňme areál meziříčského koupaliště a sauny, letní kino, interiéry hotelu Panáček, vinárnu Orel nebo M-klub v téže městě, jeho horský ateliér na Malé Lhotě, či smuteční síň v Jablůnce. Ve svém díle navazuje na předválečný funkcionalismus, doplněný rustikálními prvky, přírodními materiály i reminiscencemi valašské lidové architektury.

Poválečnou architekturu nejen našeho města signifikantně poznamenala na řadu dalších desetiletí sídlištní výstavba, od 60. do 80. let 20. století už výhradně panelová. Počátek stavby panelových sídlišť však vůbec nemá původ v zemích východního bloku, jak by se mohlo zdát, ale v USA na konci 19. století. Smyslem prefabrikace a stavby z velkoplošných panelů namísto cihel se stalo především zrychlení výstavby, zjednodušení výrobních procesů a ulehčení práce. Omezujícím faktorem však logicky byla velikost cihly; než německý architekt Walter Gropius přišel s myšlenkou domů z betonových dílců. V Německu se panelové domy stavěly až do nástupu A. Hitlera k moci. Za 2. světové války se podobné experimenty zastavily i v SSSR, ale avantgardní architekti se jim alespoň v myšlenkách věnovali dál. Jejich čas potom přišel po válce, v souvislosti s potřebou rychlé obnovy zničeného bytového fondu. Zatímco v západní Evropě se časem od jejich budování upustilo, v zemích komunistického bloku sídlištní panelová výstavba pokračovala až do pádu totality. Prvenství ve vývoji i uplatnění panelové konstrukce u nás získal Gottwaldov, neboť už před znárodněním se zde z podnětu Jana Antonína Bati experimentovalo s výrobou panelů. Zatímco však západní Evropa navázala na tradice funkcionalismu, u nás převzaly vůdčí roli ideové záměry a ekonomičnost výstavby v rámci centrálně řízeného stavebnictví, přestože krátce po válce se objevila snaha navázat na avantgardu 30. let.¹² Obnova zničeného bytového fondu a stavebního průmyslu patřila k prioritám první hospodářské dvouletky 1947–1948. Typizace se v tomto období uplatnila především ve výrobě stavebních doplňků; pro nedostatek železa se totiž zatím stále stavělo hlavně z cihel, nástup industrializace podpořilo až znárodnění průmyslu po roce 1948.¹³ Následkem politické orientace na Sovětský svaz do české architektury pronikl eklektický a v historických slozích inspiraci hledající socialistický realismus, který načas odsunul stranou i důsledné snahy o ekonomičnost výstavby. Odklon od „sorely“ přinesla destalinizace a projev Nikity Chruščova, odsuzující architektonický historismus a zbytečné výtvarné prvky v architektuře, novou prioritou bytové výstavby se tak staly montované železobetonové konstrukce,

respektive s mezistupněm v podobě konstrukce z cihel v kombinaci s montovaným skeletem. Později se také prosadila výstavba celomontovaných panelových domů. Výhodiskem se stal úspěch československého pavilonu EXPO na Světové výstavě 1958 v Bruselu, po němž byla umožněna českým architektům realizace pokusných projektů. Nástup nových tendencí v architektuře však zastavil rok 1968 a s ním související normalizace, která přinesla zpět požadavek ekonomičnosti, zatímco umělecká hodnota opět ustoupila do pozadí. Počátek 90. let byl přelomový co se týče vnímání psychologie panelových sídlišť veřejností; ať už tou, která zde žije, tak tou, která si život na sídlišti ani nedokáže představit. Václav Havel se ve stejné době vyjádřil o sídlištních jako o králikárnách a ztotožnil paneláky se socialismem bez uvědomění si skutečnosti, že sídliště vznikala už po 2. světové válce v celé Evropě a navíc u nás v nich žije značná část obyvatelstva.¹⁴ Přitom většina sídlišť naplňuje představy avantgardních architektů 20. let o bydlení v zeleni, na rozdíl od historických center měst, nejstarší sídliště jsou dnes už lemována vzrostlou zelení a evokují tak bydlení blízko přírodě.

Ve Valašském Meziříčí patří k nejstarším sídliště Českomoravských skláren na Sklářské ulici z let 1947–1950 dle návrhu architektů A. Tenzera a R. F. Podzemného, v letech 1947–1957 se buduje také sídliště stará Křižná dle návrhu arch. J. Hasala s patrnými prvky socialistického realismu. Následkem znárodnění průmyslu po roce 1948 vznikly ze stavebních podniků jednotné Čs. stavební závody. Správa pro okresy Vsetín a Valašské Meziříčí sídlila v budově spojitelná a hlavním stavbyvedoucím se stal Alois Sedlář, bývalý majitel znárodněné prvorepublikové stavební firmy. Nový územní plán města z konce 50. let ještě počítal v obytných čtvrtích především s výstavbou rodinných domů a výšková zástavba neměla přesáhnout pět podlaží. Počátkem 60. let mizí nenávratně panorama Valašského Meziříčí za hradbou panelových sídlišť¹⁵, v roce 1960 přešlo totiž Valašské Meziříčí pod správu olomouckého Stavoprojektu. Se zavedením panelové výstavby zde byla vybudována betonárna zaměřená na stavební panely, kdežto drobné stavební prvky, např. kanalizační potrubí, vyráběla panelárna vseťtínská. V roce 1988 bylo dokončeno poslední sídliště, Vyhlička II, kde svůj nový domov našlo na dva tisíce domácností.¹⁶

Jako v jiném světě si však návštěvník připadá, pokud se ze sídliště Vyhlička II vrátí o pár kroků zpět k městu. Na ulici Králova se totiž ocitne v parčíku, dnes už ničím nepřipomínajícím bývalý městský hřbitov. Ten se stal místem posledního odpočinku nejen občanům našeho města, ale i padlým vojákům, býval zde původně i hřbitov turecký. Ve složitých letech 2. světové války už město řešilo regulační plán města, který mimo jiné počítal se situováním centrálního pohřebiště do prostoru tehdejšího krásenského hřbitova. Hřbitov na Králově ulici již totiž nevyhovoval kapacitně a navíc byl obklopen zástavbou, kdežto krásenský hřbitov skýtal dost plochy k rozšíření.

Na samém konci Královy ulice nalezneme však jinou zajímavost, a sice nejcněnější architektonickou realizaci arch. Místeckého z 20. let 20. století, jeho rodinnou vilu. V této stavbě z let 1926–1927 je dodnes viditelný vliv jeho učitele Jana Kotěry. Dům obdélného půdorysu s jehlanovou střechou se do ulice obrací plochostropým loubím, na němž v patře spočívá terasa. Z ní býval dříve výhled do údolí Bečvy (zničen výstavbou panelového sídliště v 80. letech 20. století).¹⁷ O necelých deset let později si vybudoval druhý dům v nedaleké Poličné, tentokrát zcela v intencích funkcionalismu (obr. 7). Na stejné ulici najdeme ještě jinou Místeckého realizaci, dům čp. 512, který

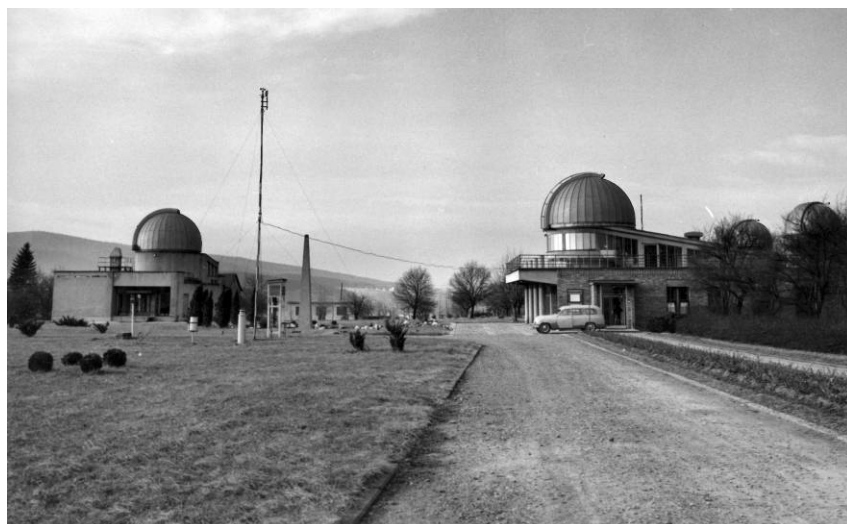
Funktionalistická vila arch. Josefa Místeckého v Poličné; autorem rekonstrukce Ing. arch. Zdeněk Trefil (Foto M. Ošťádal)

8

**Areál hvězdárny na Stínadlech
dle projektu Z. Plesníka a J. Hlaváče**
(Fotoarchiv MRV)

9

Brigáda na stavbě nemocnice na Stínadlech v roce 1958
(Fotoarchiv MRV)

však po provedené rekonstrukci zcela pozbyl původních hodnot, a kvalitní dílo známého prvorepublikového architekta bychom v něm našli jen stěží.

Na kopci Stínadla nad Valašským Meziříčím vyrostlo v letech 1950–1956 jedno z nejkvalitnějších děl poválečné meziříčské architektury, a sice budova hvězdárny, navržená arch. Zdeňkem Plesníkem (obr. 8). Tento žák místní Odborné školy pro zpracování dřeva proslul především svými projekty z dob, kdy pracoval ve zlínském Centroprojektu. První hvězdárna na Stínadlech vyrostla již roku 1929 díky Antonínu Balnerovi, nadšenému propagátorovi astronomie na Valašsku, který poté dlouhá léta toužil po stavbě velké hvězdárny. Roku 1944 byla při meziříčské Musejní společnosti ustavena Astronomická sekce, která se o stavbu nové hvězdárny aktivně přičinila. Přestože projekt vypracoval i arch. Jaroslav Hlaváč, byl vybrán návrh Plesníkův, jedním z důvodů byl nejspíš také fakt, že jej hvězdářům věnoval bez nároku na honorář. Z Hlaváčova pera pochází návrh mladšího, Plesníkově budově přizpůsobeného pavilonu z počátku 60. let, v 70. letech mělo obě budovy propojit ještě planetárium, to se však nakonec nerealizovalo.

Návratem k tradici předválečné moderny, kterou jen potvrdil úspěch Československého výstavního pavilonu na Světové výstavě v Bruselu roku 1958, je i areál nemocnice (obr. 9), postavený v letech 1958–1965 dle projektu arch. Miroslava Spurného. Ten v půdoryse hlavní budovy ve tvaru písmene Y a v celkovém řešení areálu vědomě následoval realizace nemocničních budov svého učitele, arch. Bedřicha Rozehnal. Město o stavbu nemocnice usilovalo již v dobách starostování Aloise Mikyšky, přičemž absence nemocničního zařízení se nejvíce projevila za obou světových válek, kdy byla pro potřeby vojenských lazaretů zabrána řada veřejných budov ve městě.

Naproti nemocničním budovám bychom našli jednu z mála realizací arch. Aloise Balána v našem městě. Ten se, ač zdejší rodák a pozdější učitel Odborné školy pro zpracování dřeva, proslavil v řadě ceněných realizací především na sousedním Slovensku a Podkarpatské Rusi. Domy pro lékaře čp. 863 a čp. 864 jsou nejspíše torzem původního Balánova projektu nemocnice z roku 1947, který se však nerealizoval.¹⁹

Předposledním zastavením na trase naší procházky se stala rekonstrukce domu na Dvořákově ulici dle projektu arch. Z. Trefila, resp. jen severní části dvojdomku, řešící vytvoření samostatné bytové jednotky pro čtyřčlennou rodinu. Poslední kroky nás pak zavedly ke stylové restauraci Valašská koliba. Autor projektu, arch. Z. Trefil, adaptoval bývalý objekt Výzkumného ústavu zemědělství na stylovou restauraci, ve svém tvarosloví fasád i interiéru soudobě interpretující typické prvky valašské lidové architektury.

1 MARTIŠKOVÁ, I.; TREFIL, Z., Moderní architektura Valašského Meziříčí. In: *Valaško – vlastivědná revue* 29, 2012/2, str. 17–21.

2 SOA Vsetín, fond Archiv města Valašské Meziříčí, inv. č. 1611.

3 ŠTĀSTNÁ, Marie. *Žáci Státní odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí architekti Josef Místecký a Bohumír Kupka*. Bakalářská práce. Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Katedra české literatury, literární vědy a dějin umění, 2003, str. 28.

4 GAVENDOVÁ, Marcela. *Vilová čtvrť u parku Botanika. Stavebně-historický průzkum ochranného pásma bývalého filiálního kostela Svaté Trojice*. Ostrava, 1996, str. 17.

5 více viz: ŠLAPETA, Vladimír (ed.) a kol. *Slavné vily Zlínského kraje*, str. 41–43.

6 *1909–2009 Jubilejní almanach. 100. výročí kostela Českobratrské církve evangelické*. Valašské Meziříčí: Farní sbor Českobratrské církve evangelické, 2009, str. 3–9.

7 GAVENDOVÁ, Marcela. *Vilová čtvrť u parku Botanika. Stavebně-historický průzkum ochranného pásma bývalého filiálního kostela Svaté Trojice*. Ostrava, 1996, str. 102–104.

8 MARTIŠKOVÁ, Ivana. *Doteky Anglie v parku Botanika*. In: *Echo Valaška. Valašské noviny*. XV. ročník, č. 7, str. 12.

9 GAVENDOVÁ, Marcela. *Vilová čtvrť u parku Botanika. Stavebně-historický průzkum ochranného pásma bývalého filiálního kostela Svaté Trojice*. Ostrava, 1996, str. 34.

10 Tamtéž, str. 65.

11 Tamtéž, str. 71.

12 Více viz: ŠVÁCHA, Rostislav. *Panelová sídliště mohou mít i výhody, miní Švácha*. www.archiweb.cz, cit. 4. 10. 2013.

13 VOLF, Petr. *Panelák je panelák je panelák*. In: *Hospodářské noviny*, 22. 10. 2010.

14 Tamtéž.

15 Více k tématu např. MARTIŠKOVÁ, Ivana, VALOUŠKOVÁ, Kamila. *Proměny Valašského Meziříčí*. Vsetín: Muzeum regionu Valaško, 2013.

16 Zpracováno na základě osobních vzpomínek p. Radka Sekerky, dlouholetého pracovníka meziříčské betonárny.

17 ŠLAPETA, Vladimír (ed.) a kol. *Slavné vily Zlínského kraje*, str. 38–40.

18 STRAKOŠ, Martin. *Architektura v letech 1850–2000*. In: *Okres Vsetín*, str. 527.

19 FLEKAČOVÁ, Martina. *Architektura a urbanismus Valašského Meziříčí ve 20. století*. Diplomová práce. FF Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra dějin umění, Olomouc, 2011, str. 88.

Prvorepublikové pomníky a památníky od valašských umělců a architektů

Se vznikem samostatného Československa 28. října 1918 se stalo nepsaným pravidlem z úcty k našemu prvnímu prezidentovi pojmenovávat jeho jménem ulice, náměstí, školy či jiné veřejné budovy. Někde samotné jméno prezidenta „nestačilo“ a začaly se objevovat také jeho pomníky, které bývaly symbolicky chápány zároveň jako uctění památky obětí 1. světové války.¹ Během prvních dvou desetiletí trvání republiky tak vyrostly pomníky T. G. M. v mnoha městech a obcích, významnými roky jejich odhalování bylo především 10. výročí vzniku republiky, 80. narozeniny prezidenta v roce 1930 a nakonec 20. výročí vzniku republiky. Rok 1938 však zároveň vztyčování prvorepublikových pomníků ukončil; vznik tzv. druhé republiky a následná éra Protektorátu Čechy a Morava jakékoliv oslavy spjaté s Československem vylučovaly. Odhalení mnohých pomníků v říjnu roku 1938 proto proběhlo jen v tichosti, na některých místech republiky již dokonce byly pomníky násilně odstraňovány, za války se až na výjimky zbylé ničily, v lepším případě tajně ukřývaly. Nová éra výstavby, případně znovuoďhalování pomníků, nastala po roce 1945. Nástup komunistického režimu po únoru 1948 přinesl opětovnou likvidaci především Masarykových pomníků, které se na své místo, doufejme, že již navrátily až po roce 1989. Osudy pomníků Prezidenta Osvoboditele tak mimoděk odrážejí kulturu české společnosti 20. století. Na Valašsku se za první republiky budovaly pomníky a památníky také, ať už v podobě prostých kamenných desek na fasádách veřejných budov, či náročnějších architektonických kompozic coby výrazných pohledových dominant dané lokality. Právě pod druhou skupinou návrhů jsou jako autoři často podepsáni významní místní umělci a architekti.

Ivana Martišková

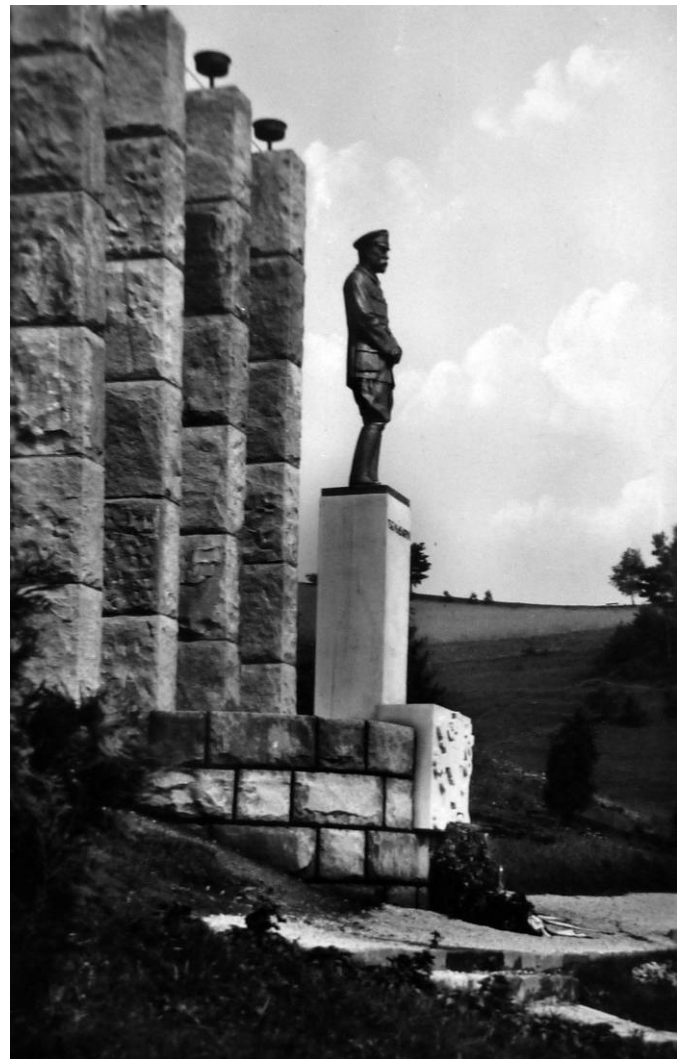
Pomník T. G. Masaryka ve valašskomeziříčském **parku Botanika** je první pomníkovou realizací architekta **Josefa Místeckého**. Odhalen byl roku 1925, poté několikrát zrušen a znovu obnoven. Sokl původně zdobila moravská a slezská orlice, znak Slovenska a Podkarpatské Rusi a busta prezidenta Masaryka od sochaře Františka Hlavici. Ta byla roku 1939 zničena a když byl pomník po válce obnoven, nahradila ji současná busta od Milošlava Bublíka, který je také autorem sošky českého lva na pravé straně busty. Za minulého režimu Masaryka na pomníku nahradila busta F. Palackého. V pozůstalosti arch. Místeckého se dochovaly i další návrhy pomníků T. G. M., např. pro město Příbor. Na fotografii je zachyceno slavnostní odhalení pomníku v roce 1925. (Fotoarchiv MRV)

Pomník prvního československého prezidenta vytvořil i další významný prvorepublikový architekt, **Bohumír Kupka**, a sice na **Horečkách** u Trojanovic. Autorem Masarykovy sochy byl M. Bublík. Slavnostní odhalení se pomník dočkal v roce 1938, socha T. G. M. na něm však nestála dlouho: v roce 1940 byla odvezena při příležitosti sběru barevných kovů pro Říši. Po válce se jí podařilo nalézt v kovošrotu a po opravách vztyčit na jejím původním místě. Definitivní likvidace čekala sochu až roku 1953 „díky“ akci místního SNB. Dnes je pomník i celá lokalita Horečky péčí obce Trojanovice postupně uváděna do původního stavu.

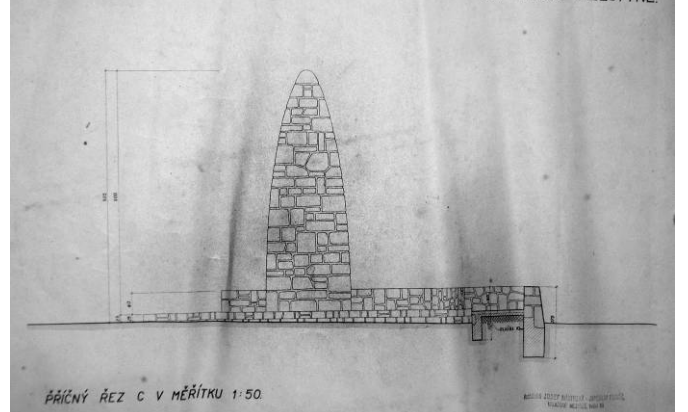
(Foto z pozůstalosti arch. B. Kupky v soukromém vlastnictví rodiny)

Jednou z posledních velkých pomníkových realizací je **památník obětím světových válek na vrchu Helštýn nad Valašským Meziříčím**. Roku 1948 zde vyrostl mohutný kamenný obelisk dle návrhu arch. J. Místeckého a J. Hlaváče. Na fotografii návrh památníku od arch. Místeckého.

(Foto z pozůstalosti arch. J. Místeckého v soukromém vlastnictví rodiny)

NÁVRH PAMÁTNÍKU OSVOBOZENÍ VE VAL. MEZIŘÍČÍ NA VRCHU HELŠTÝNĚ

V témže roce projektuje **J. Místecký** v **Poličné** u **Valašského Meziříčí** **pomník** v podobě tří nahrubo otesaných kvádrů spojených černou nápisovou páskou, na památku tří zde **popravených mladých partyzánů**.
(Foto *Spolek pro vojenská pietní místa*)

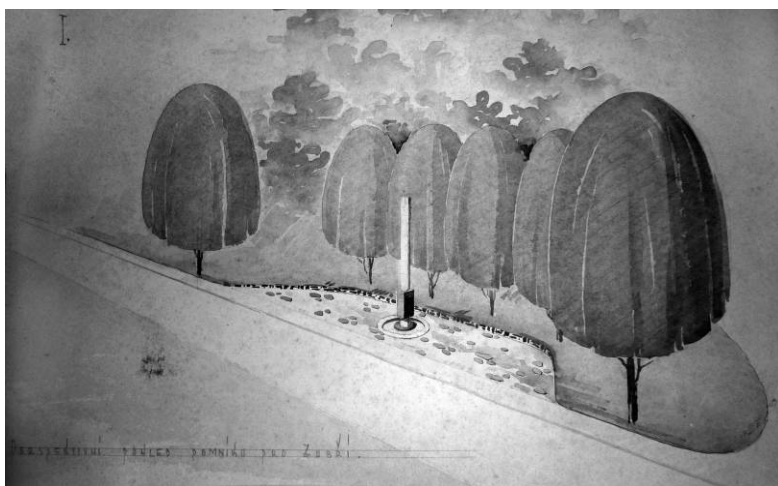
Obec **Poličná** realizovala dle **Místeckého** návrhu již dříve, v roce 1945, **památník padlým v 1. a 2. světové válce**.
(Foto z pozůstalosti arch. *J. Místeckého* v soukromém vlastnictví rodiny)

Z let 1946–1947 se hned několik návrhů **pomníku padlých** od **J. Místeckého** dochovalo pro obec (dnes město) **Zubří**. Na fotografii jedna z plánovaných variant.
(Foto z pozůstalosti arch. *J. Místeckého* v soukromém vlastnictví rodiny)

Již zmiňovaný arch. **B. Kupka** v letech 1931–1932 pracoval na návrhu později realizovaného **pomníku T. G. Masaryka a generála M. R. Štefánika ve Valašských Kloboukách**. Na fotografii jeho slavnostní odhalení 29. června 1933.
(Foto z pozůstalosti arch. *B. Kupky* v soukromém vlastnictví rodiny)

Bohumír Kupka je také autorem valašskomeziříčského **památníku legionářů**, dnes stojícího na **Masarykově ulici**. Původně byl přitom umístěn (v roce 1937) na dnešní Šafaříkově ulici před bývalým učitelským ústavem. Před budovou Základní školy Masarykova stojí památník od svého znovu-odhalení v roce 1947, kdy se v našem městě konaly oslavy 30. výročí bitvy u Zborova. Na pomníku s Kupkou spolupracoval sochař **M. Bublík**, pomník kromě vzpomínky na oběti 1. světové války připomíná místa nejdůležitějších bitev čs. legionářů na frontách 1. světové války: Zborov (východní fronta, dnešní Ukrajina), Doss Alto (italská fronta, Itálie) a Terron (západní fronta, Francie). Na fotografii je zachyceno znovuodhalení památníku čs. legionářům na Masarykově ulici.
(Foto *archiv MRV*)

1 SÝKOROVÁ, Hana. Osudy pomníků TGM. In: *Muzejní občasník Masarykova muzea v Hodoníně*. 2006, str. 5–6.

O skle a světle s Karlem Volfem

Karel Volf (*1932) je nestorem českého sklářství. Celý svůj profesní život věnoval navrhování osvětlovacího skla a jeho práce byla mnohokrát ohodnocena, ať už medailemi na veletrzích, nebo oceněním Czechoslovak industrial design (CID), které získávalo některé z jím navržených světel skoro každý rok. Od roku 1978 je jeho tvorba pravidelně dokumentována Muzeem skla v Corningu v USA (největším a nejprestižnějším muzeem skla na světě). Dílo Karla Volfa prostoupilo do téměř všech českých domácností a svou (doslova) zářivou přítomností ovlivňuje náš vkus, aniž si to možná uvědomujeme. Díky jedinečnému zaměření skláren ve Valašském Meziříčí, kde Karel Volf pracoval, jsou jeho vzpomínky zároveň historií výroby osvětlovacího skla v České republice.

Letos otevřelo muzeum ve Valašském Meziříčí expozici, která zpřístupňuje značnou část unikátní sbírky osvětlovacího skla. Za rozsah této sbírky vděčíme i Vám. Byl jste to Vy, kdo přiměl muzeum kontaktovat správkyni konkurzní podstaty upadajících skláren a vyjednat rozsáhlý dar, díky němuž zůstává část produkce krásenských skláren zachována v Muzeu regionu Valašsko. Co Vás k tomu vedlo?

Přimělo mě k tomu sklo – je to velice pěkný materiál. A třicet let práce ve sklárnách, to se nedá hodit za hlavu bez jakýchkoli ztrát. Sklářny ve Valašském Meziříčí byly jednou z největších společností, která v Evropě vyráběla opálové sklo (ještě něco vyráběly sklárny ve Francii a ve švédském Göteborgu) a když se to tady u nás chýlilo ke konci, tak jsem si říkal, že by bylo velice špatné, kdyby to nebylo zachováno, spojil jsem se proto s muzeem a podařilo se to.

To se psal rok 2003 a muzeum pak převzalo ze skláren do svých sbírek na tisíc kusů skla a stovky dokumentů. Byla to Vaše první spolupráce s muzeem?

Ne, už když se zakládala expozice skla v zámku Kinských (1988 pozn. aut.), účastnil jsem se příprav. Snažil jsem se vnést do vystaveného skla časovou posloupnost, aby celek dával nějakou logiku a návaznost. Při té příležitosti se tenkrát předělal i zámek, pro který jsem navrhoval osvětlení. Sklo bylo pro mě vždycky určující jako životní program, kterému jsem věnoval svoji dosavadní činnost.

Ted' je to přesně 10 let, co sklárny ve Valašském Meziříčí ukončily svou téměř 150letou historii. Jak na tu dlouhou sklářskou tradici nahlížíte Vy? Myslíte, že byla nějaká šance sklárny ve Valašském Meziříčí zachovat?

Myslím, že na vině byla ekonomická situace v republice. Určujícím momentem pro ekonomiku se stala auta, a tak sklo, i když předtím to byl jeden z nejúspěšnějších exportních sortimentů, se tím pádem dostalo na okraj. Dopadlo to tak, že nejenom Valašské Meziříčí, ale celý obor skla se prakticky přiblížil k nule. Zůstaly jen malé dílny, sklárničky udržované těmi, kteří přišli ve fabrikách o práci a vytvářeli už ne průmyslové sklo, ale tzv. ateliérovou tvorbu.

Ve Valašském Meziříčí (a potažmo i v celém valašském regionu) ve sklářské tradici ted' pokračuje vlastně jen sklářská škola. Ta si Vaší práci velmi cení, v loňském roce jako výraz ocenění Vašeho celoživotního díla a přínosu českému sklářství odliili otisk Vašich rukou do skla. Jak Vy školu hodnotíte?

Sklářská škola tady dřív v této formě nebyla, byl jen učňák. Tehd' jsem tam taky externě trochu pomáhal, učil jsem kreslení. Rozšiřováním kapacit ve sklárně se tehdy zjistilo, že je potřeba, aby lidé přišli připraveni přímo do výroby s nějakým jasným profilem, co dělat. Založilo se malířské oddělení, které bylo dominantní, protože po ekonomické stránce je ručně malované sklo velice efektivní. Učil tady kolega Petr Tichánek, který má velkou zásluhu na tom, že se škola dostala do určité úrovně. Bohužel se rozpadl sklářský průmysl, zůstala jenom ta škola. Vede si velice dobře a vypadá to, že je velkou konkurencí sklářských škol na severu Čech.

Jaké je podle Vás české sklářství, čím se liší a v čem je výjimečné?

Ve výtvarné invenci. Ta v zahraničí nebyla, tam se vždycky koukalo jenom na to, aby se splnily limity skla pro určité formy – pro svítidla, lustry atd. Kdežto u nás byla ze skla vždy cítit tvůrčí invence. Myslím, že to dalo českému sklu jeho osobitý punc.

■ Karel Volf v říjnu 2013, v pozadí jedna z jeho oblíbených lamp
(Foto K. Valoušková)

■ Karel Volf se sklářem Ondřejem Strnadelem a „Krásenskou stopou“ – oceněním, které Volf získal od SUPŠ sklářské ve Valašském Meziříčí za svůj přínos českému sklářství. (Foto K. Valoušková)

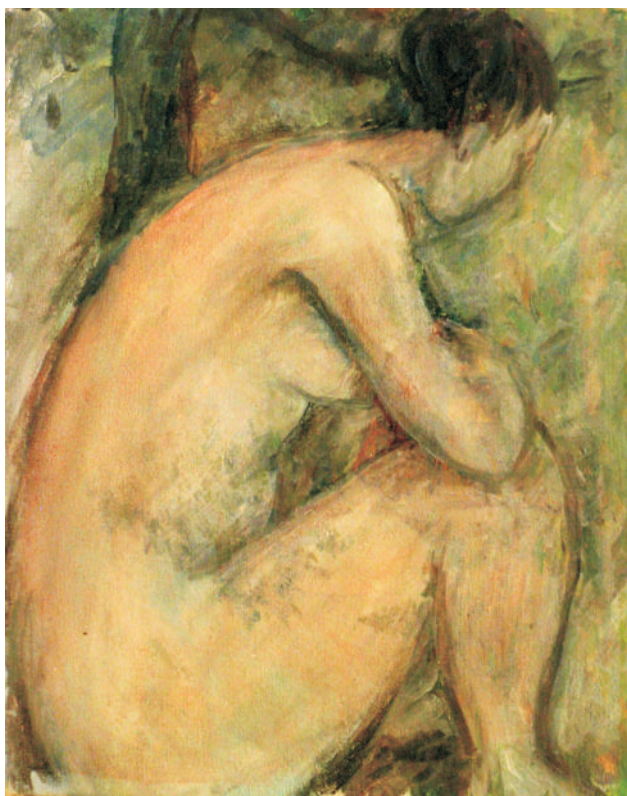
■ Karel Volf, Interiérová lampa, hutně zdobené sklo, 1982
(Foto O. Galia)

■ Karel Volf, Závěsné stínidlo z matovaného trojvrstvého opálového skla, malovaného červenou linkou, 1966 (Foto O. Galia)

■ Karel Volf, Závěsné svítidlo kombinující červené a vrstvené opálové sklo, vyráběno ve sklárnách v Košťanech, 80. léta 20. století (Foto O. Galia)

■ Karel Volf, Akt, olej na plátně, 1954–1955
(Foto K. Valoušková)

■ Za studií jezdíval Karel Volf pravidelně na plenér a malba byla součástí jeho výtvarného projevu. Krajina, olej na kartonu, 1954 (Foto K. Valoušková)

■ Karel Volf, Závěsné stínidlo kombinující trojvrstvé opálové sklo a černý hyalit, 1966 (Foto O. Galia)

A nemyslíte, že ty naše meziříčské sklárny mohly „dojet“ i na to, že zrušily výtvarný ateliér a vyráběly pak sklo bez invence?

No, nedá se to tak úplně říct, ale určitý svůj podíl na tom byl. Dřív byly taky problémy, protože než se začala vyrábět svítidla pro prodej, musela být schválena výtvarnou radou, schválena po elektrické stránce, hygienické stránce...

Do jaké míry tedy omezuje funkce svítidla výtvarný názor designéra? Provádějí jste nějaká fyzikální měření, nebo jste funkci světla v kombinaci se sklem prostě měli v oku? Ve čtyřicátých letech si Ing. M. Prokop přivezl s sebou z teplického Inwaldu do meziříčských Českomoravských skláren světelně-technickou laboratoř. Navázali jste pak na Prokopovu práci?

Ano, navázali. Každé svítidlo muselo získat značku Elektrotechnického zkušebního ústavu a její schvalování si vynutilo, aby vznikla vedle výtvarného ateliéru i světelně-technická laboratoř. Takže když jsme se usídlili v panském domě (Reichova vila), tak tam sídlila i tato laboratoř. V ní pracoval Jan Truneček a po něm ing. Zetek. Po dvou třech letech jsme byli schopni si sami udělat atesty na elektriku i na oslnění a celý proces schvalování svítidel do oběhu se urychlil.

Takže jste museli projít přísnou vědeckou cestou a všechno odzkoušet. Na začátku byl výtvarný návrh, a potom?

Potom se musela udělat technická dokumentace, pak šlo stínidlo do výroby, z výroby do světelně-technické laboratoře, kde se vše odzkoušelo, a pak přišlo na řadu kontraktační oddělení: sjeli se obchodní zástupci z jednotlivých krajů a z vytvořených kolekce si vybírali svítidla, o kterých mysleli, že budou úspěšná.

A stalo se, že by se vrátilo nějaké světlo ze světelně technické laboratoře a museli jste ho předělat? Že mělo nějaké nedostatky?

Minimálně – od toho se dělaly světelné křivky. Vždycky byl trochu rozdíl mezi svítidlem do bytu pro spotřebitele a technickým svítidlem – to mělo náročnější světelně-technické požadavky.

Nelitoval jste někdy, že jste se dal na cestu skla a světla? Není to pro výtvarníka technicky příliš svazující?

Já jsem v roce 1948 šel na sklářskou školu do Nového Boru, tam se zřídily tehdy zrovna maturitní třídy. A po maturitě (celkem nějak jsem prošel) jsem požádal komisi, že bych chtěl jít na VŠUP, a ta maturitní komise řekla, že bych mohl, tak jsem v roce 1952 udělal zkoušky do ateliéru prof. Josefa Kaplického na obor užitá malba a sklo. Po škole někdo zůstal v Praze a šel tzv. na volnou nohu a já jsem si řekl: studuješ sklářskou školu, tak jdi do skláren. Do Valašského Meziříčí jsem přišel v roce 1959, v roce 1960 se tady zakládalo výtvarně-technické středisko, tak jsem nastoupil a vydržel do roku 1990.

Studoval jste u špiček českého sklářství – u Josefa Hospodky, Stanislava Libenského a Josefa Kaplického. Od které z těchto legend jste si nejvíce odnesl?

To byli lidé, kteří se sklu obětovali. Ti byli tak zažraní do toho skla, a měli výsledky nejen po pedagogické stránce, ale i ve své tvorbě. Nejvíce jsem přilnul k Josefu Hospodkovi, protože když jsem byl právě po škole, umístěnku jsme nedostávali, a tak jsem se přihlásil do Chřibské, kde jsem učil na škole a při tom jsem spolupracoval s Hospodkou přímo na peci. Tam se experimentovalo při tvarování skla nejenom do forem, ale i z volné ruky. Hospodka měl takové dlouhé barevné lahvovité tvary, což bylo velice zajímavé. A pak se objevila možnost jít sem, do Valašského Meziříčí. Utvořil se tady

podnik, ten měl sklárnu Janštejn, Košťany, Rapotín, pak se přifařil i Vsetín. Kapacita výroby byla ohromně veliká, bylo nutné dát dohromady nějakou koncepci, aby se vše naplnilo a mělo to svůj smysl. Proto sem pak mimo mě přišel Ivan Jakeš, Jirka Boháč, Franta Slavík, Honza Votava – absolventi kamenickošenovské nebo novoborské sklářské školy. A když se rozjížděl obor svítidel, tak do závodu přišel Jan Dědek, který se věnoval elektrické stránce svítidla a připravoval výrobky pro laboratoř a ke schválení EZU.

Když jste přišel do n. p. Osvětlovací sklo ve Valašském Meziříčí, tak to jste se tu ještě musel setkat s Františkem Zemkem nebo s Jaroslavem Antonínem Junkem, kteří pro zdejší sklárny pracovali, ne?

S Františkem Zemkem velice krátce. On se spíš držel toho lisovaného skla, drobný sortiment, stínidla ani nedělal. Junek sem dojížděl externě. Byl perfektní kreslíř. Zúčastňovali jsme se spolu různých veletrhů v Paříži, v Göteborgu ve Švédsku, v Hannoveru...

Vaše světla mají takový kompaktní sochařský charakter, nelákala Vás volná plastika?

No, tak tenkrát jsme neměli moc volnosti, byl takový názor, že volná tvorba je pro někoho jiného, než pro nás. My jsme museli plnit plán na skla, na export, na tuzemsko, takže pro jakékoli experimenty pochopení na závodě nebylo. Ale sem tam jsem spolupracoval s architektem ze Zlína Jardou Šindlerem.

Takže máte nějakou realizaci v architektuře. Kde ji najdeme?

Jestli to ještě existuje, tak v obřadní síni v Zubří, pak v kině ve Valašském Meziříčí – osvětloval jsem tam schodiště a u vstupu jsem dělal takovou složenou stěnu. Využil jsem k tomuto účelu sériově vyráběných skel. A pak ještě ve Zlíně; tam byla vinárna U Slunce, tak se tam dělal takový zajímavý objekt, skutečně jako Slunce, púlený, v kombinaci křišťál-opál. Těch realizací bylo víc...

Jaký byl podíl osvětlovacího skla, které jste si mohli navrhnout svobodně sami, a co přišlo se zákazníkem?

Co se týkalo tuzemska, to jsme všechno ovládali. Přišlo se na to, že prodávat jen sklo je dost málo efektivní. Tak se začala dělat kompletní svítidla, začala spolupráce s Kamenickým Šenovem, kde byl Pepík Hejčman. Ve spolupráci s nimi se vyráběla závěsná svítidla. Lustry – to jsme začali spolupracovat s družstvy Druků Brno a Napako Praha, což byli největší dodavatelé a výrobci montážních prvků pro naše světla.

V roce 1978 se staly sklárny ve Valašském Meziříčí koncernovým podnikem většího seskupení skláren. Jak jste se vyrovnávali s Teplicemi, když začalo Sklo Union?

S nimi byly dost problémy, jako výrobci vyloženě technického skla neměli pro některé věci pochopení. Teplice byla tzv. VĚJ – výrobní hospodářská jednotka, mezi stupeň mezi Ministerstvem průmyslu a výrobou. Ale zase jsme to celkem zvládali v pohodě. Oni svého výtvarníka neměli a všechno jsme jim navrhovali my.

Kromě toho, že jste sám světla navrhoval, k navrhování jste motivoval i své kolegy, výtvarníky v jednotlivých sklářských závodech. Jak to bylo s historií Zlaté sklářské píšťaly?

V rámci 130. výročí Reichových skláren jsme zorganizovali soutěž jednotlivých závodů našeho podniku O zlatou sklářskou píšťalu. Pak se nám to podařilo ještě několikrát opakovat. Vedlo to k takové iniciativě výtvarníků na závodě přijít s něčím novým a předvést se. Víteže vybrala externí komise, hodnotila náročnost sklářské práce, výtvarný efekt a tyhle ty věci. Plaketu pak dostal celý závod, který vlastně umožnil experimenty na peci.

Vy jste věnoval designu osvětlovacího skla vlastně celý svůj profesní život, třicet let, navrhl jste na 3000 svítidel. Jak se za tu dobu vyvíjel Váš vztah k osvětlovacím tělům?

Já mám dojem, že jsme si rozuměli. Bylo to takové pokračování a celkem to pokračování bylo úspěšné.

Byl jste špičkou ve svém oboru.

Já bych neřekl špičkou, snažil jsem se, abych nedělal ostudu.

A naše muzeum se bude i nadále snažit, aby Vaše dílo svítilo na cestu dalším generacím. Pane Volfe, moc Vám děkuji za rozhovor a přeji Vám pevné zdraví a hodně radosti.

Kamila Valoušková

Poutníkům krajiny dobré pozdavení

Tomáš Mikulaščík

V letošním roce slaví svá (samozřejmě nestejná) životní jubilea dva zlíňští malíři, pro které je příroda dominantním tématem a krajina blízká i vzdálená je základním inspiračním zdrojem jejich tvorby. V červnu oslavil pětasedmdesáté narozeniny malíř a grafik Josef Ruszelák, výtvarník, který symbolicky i skutečně strávil polovinu svého života ve zlínském divadle. Po více než tři desetiletí se staral o podobu divadelních tiskovin – plakátů, programů, pozvánek, propagačních a programových letáků i dalších vydávaných publikací. Dnes však je vnímán především jako malíř, jenž obdivuje stromy a je fascinován živly.

Rozsáhlou retrospektivou svého díla připomenul blízcí se šedesátiny téměř o generaci mladší malíř František Květoň. Výstava se jmenovala věcně *Inventura* a konala se od 3. do 28. září 2013 v Kulturním institutu Alternativa ve Zlíně.

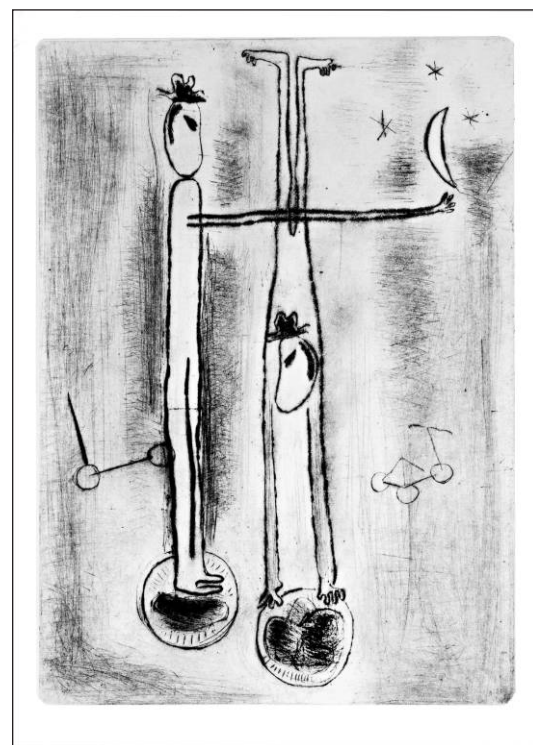
Oba malíři jsou si blízcí i geograficky – jejich ateliéry v Příluku odděluje Dřevnice. Na pravém břehu kousek od mostu maluje František Květoň, Jožka Ruszelák má ateliér na stráni nad levým břehem. Putování krajiny tak získává svorný počátek, i když cesty jsou rozmanité.

Josef Ruszelák se narodil 16. června 1938 v Nětčicích. Dětství prožíval v nedalekých Těšnovicích u Kroměříže, ale už od roku 1946 žije ve Zlíně, kam se jeho rodiče tehdy přestěhovali. Výtvarné vzdělání získal na Střední uměleckoprůmyslové škole v Uherském Hradišti, na které studoval v letech 1953 až 1957 obor užitá a dekorativní malba v architektuře. Rád vzpomíná na své učitele a z nich zejména na malíře Vladimíra Hrocha, který mu byl otcovským přítelem. Po absolvování školy nastoupil ještě téhož roku do Divadla pracujících v Gottwaldově (nyní Městské divadlo ve Zlíně) jako malíř dekorací. Musel se však vyrovnávat i s jinými úlohami, které divadelní život přinášel, a vcelku přirozeně postupně převzal péči o grafický design divadla. Po následujících pětácti letech žil v divadle a s divadlem, určoval tvářnost jeho tiskovin, dával výraz divadelním plakátům i programům. Uplatnil svou hravou vynalézavost, vytvářel ediční řady programů i náborových tisků k předplatnému a sjednocoval výtvarnou podobu jednotlivých divadelních sezón. Ve spolupráci s divadelním fotografem Janem Regalem (a samozřejmě i s jistým nátlakem na typografy) připravoval tištěné programy tak, aby byly k dispozici už při premiéře a obsahovaly fotografie z této inscenace. Zlínské divadlo tehdy bylo jedním z mála (ne-li jediným) u nás, které se něčím takovým mohlo pochlubit v čase, kdy dodací lhůty v tiskárnách byly dlouhé a grafické postupy zdoluhavé (navíc musely všechny tiskoviny projít předběžnou cenzurou). Na programových brožurkách si také vyzkoušel práci ilustrátora. Vytvářel kresby a koláže, kombinoval fotografie s kresbou, podlehl i pokušení grafického lisu. Podílel se rovněž na řešení jevištního prostoru. Realizované scénické návrhy lze počítat na desítky.

Nebylo to však jen zlínské divadlo, užitému umění – dnes se říká grafickému designu – věnoval velký díl své tvůrčí dráhy. V letech 1960–1990 zodpovídal za grafickou úpravu Kulturního zpravodaje města Gottwaldova (Zlína), s tvůrčím zanícením vytvářel také plakáty pro hudební produkce i muzejní akce, pracoval v komerční sféře, v reklamě a propagaci. Spolupracoval s několika nakladatelskými domy – např. Odeon Praha, Blok Brno, Československý spisovatel; spolupráce stále pokračuje, často je sám i editorem. Za připomínku stojí bibliofilie k osmdesátinám Ludvíka Kundery *Šálek čaje s Ludvíkem* (2000) – jedná se o dárek členů brněnského Sdružení Q svému významnému představiteli.

V užití grafice vytvořil Ruszelák nepřehlédnutelnou, ale vnitřně souvislou řadu uměleckých děl – grafických úprav knih, ilustrací i výtvarných komentářů literárních, hudebních i dramatických prací v překvapivě širí záběru a tematické pestrosti, navíc s dnes už nesamozřejmým, ale stále přítomným důrazem na řemeslnou preciznost a bezchybnost.

Ve volné tvorbě vycházel zpočátku ze svého relativně konvenčního uměleckého školení na hradištské umělecké průmyslovce, která se hlásila k odkazu zlínské Školy umění. Ten byl sice v tehdejší době poněkud zamlčován, některé původní principy však měly ve výuce své trvalé místo. Zejména to byl příklon k praktičnosti, k sepětí s výrobou a snaha o řemeslnou poctivost, kterou se mnozí původní učitelé snažili vštípit i svým žákům. Josef Ruszelák začal jako figuralista, postupně však ve své malbě stále častěji uplatňoval vegetativní motivy, jejichž původní, reálná podoba mu byla jen základem k rozvinutí motivu, nebo paradoxně jeho střídavému zjednodušení.

Josef Ruszelák: Talentinum – logo pro mezinárodní hudební festival, 1972

Josef Ruszelák: Obálka divadelního programu, 60. léta 20. století

Josef Ruszelák: Klauni s měsícem, suchá Jehla, 1967

■ Josef Ruszelák: Fotoautoportrét, 2012

■ Josef Ruszelák: Bílé kmeny, pastel, 1986

■ František Květoň: Souvislosti, olej, 1996 (Fotoarchiv F. Květoň)

■ František Květoň: Konfigurace, olej, 113x70 cm, 2006 (Fotoarchiv F. Květoň)

■ František Květoň: Reminiscence, olej, 70x70 cm, 2012 (Fotoarchiv F. Květoň)

Na konci šedesátých let velmi zklidnil svou barevnost, dospěl k výrazové čistotě pomocí světlých barevných tónů a ve svých téměř monochromních obrazech využíval více strukturu pastóznější malby a stínohru na jejím povrchu. V grafice a kresbě se však stále držel figurálních námětů a s oblibou zpracovával literární či divadelní témata (klauni a klauniády, Ikaros).

Od počátku osmdesátých let nastoupilo v Ruszelákově tvorbě nové dominantní téma, které zpracovával s nevšedním zaujetím, takže s ním bývá často ztotožňován. Jsou to lesy, později i jednotlivé stromy, jejich detaily, jejich proměny ve skutečnosti i v malířově fantazii. Motivy inspirované přírodou se mu staly oporou v nelehké životní situaci, poskytly mu však i inspirativní pramen k rozvíjení vlastní malířské cesty.

Značně abstrahované skladby vystřídaly v 80. letech obrazy lesa. Právě v něm, pod klenbou větví, v šeru stromů Ruszelák hledal rovnováhu po smrti syna. Do svých obrazů přenášel pocity úzkosti, tíhy i melancholie. Křehkou, pastelově zbarvenou čarou nebo razantní, drsnou linií načrtává složité katedrály temných korun stromů, navzdory jejich majestátnosti proteplených paprsky světla. Reálný podnět se mění v příležitost uplatňovat vlastní představy a formální postupy blízké imaginativnímu malířství. (GABRIELOVÁ: Výtvarné skladby Josefa Ruszeláka, ZVUK, podzim – zima 2001, s. 56–57).

Ruszelákovy ztichlé a zamyšlené, ukázněně barevné krajiny jsou převážně bez lidí a zpravidla i bez náznaku figury, bez stop lidské činnosti. V „jeho“ krajině je skryta bolest i radost, těžkosti lidského údělu i úcta k přírodě, k dimenzi, jež člověka přesahuje – jeho dílo lze označit za malířské vyjádření filosofického pantheismu.

V jistém kontrastu k lesům a stromům jsou personifikace: „Stromáci“ a „Vrbice“, do nichž malíř vložil lidské pocity i vlastnosti – často jsou osamělí, zdají se být někdy agresivní, jindy naplnění úzkostmi a obavami, či naopak radostí ze života i vztahů. Někdy mohou vyjadřovat ironii a sarkasmus, jindy téměř ztrácejí tvar, odcházejí a zanikají. Jsou theatrem mundi (a také programovým návratem k divadelním motivům a klauniádám). Nalezeme v nich jemné barevné struktury vytvořené pastelem živelně směřující k abstrakci i dynamiku černých čar na bílém pozadí, které jakoby autora přemohly, byly silnější než jeho vůle.

Živly Ruszeláka vždy přitahovaly. V devadesátých letech vstoupil do království ohně a vytvořil cyklus magických fotografií hořících plamenů. Tyto fotozáznamy nevěřejné akce dostaly název „Pyromachie“ a jsou poněkud nezvyklým odbočením z relativně stabilní malířské tvorby, současně však pro ni poskytly i nový inspirační zdroj. Oheň jako estetická kategorie mimo dobro a zlo nejprve jen překvapí a zaujme, poté – spojen v představách se skutečností – znovu fascinuje. Obrazy, které volně navazují na cyklus „Pyromachie“, jsou syté, avšak střídavě barevné, mají jasně definované tvary, zapominají na původní inspiraci ohněm a zdá se, že jejich důležitějším vzorem byla tajemství východoasijské mytologie.

Ke všem motivům přibyla i témata takřka pohádková z putování na posvátnou horu Hostýn. Obrazy prosté a hravé, plné písniček, příběhů a významů, které děti tak rády objevují už od dob Alšových či Kašparových.

Šíře záběru – motivická i technologická – řadí Josefa Ruszeláka k nejuniverzálnějším výtvarníkům. Realizace v architektuře – na rozdíl od jeho prací pro efemérní svět divadla – zanechaly trvalou stopu v regionu, přesto nejvýznamnějším umělcovým přínosem jsou jeho práce grafické, zejména ty, které byly určeny ke službě umění literárnímu, dramatickému, hudebnímu i výtvarnému.

Malíř František Květoň (Foto Veronika Zahradnická, 2009) ■

František Květoň se narodil ve Zlíně 30. listopadu 1953. Středoškolská studia zahájil nejprve na gymnáziu ve Zlíně, ale po roce byl přijat na SUPŠ v Uherském Hradišti, kde vystudoval obor propagační grafika a výtvarnictví, jehož vedoucím profesorem byl malíř František Nikl.

Svůj talent a hluboký zájem o malířství chtěl František Květoň rozvinout ještě dalším studiem. Po absolvování hradištské „umprumky“ v roce 1974 byl skutečně přijat na Akademii výtvarných umění v Praze, ale z politických důvodů mu bylo studium znemožněno. Přibližně rok pracoval jako noční hlídač, poté dva roky v aranžovně podniku Restaurace a jídelny. V roce 1977 se stal samostatným výtvarníkem v letecké továrně MORAVAN v Otrokovicích, kde pracuje doposud, v posledních letech jako vedoucí propagačního a tiskového oddělení.

Vraťme se však do poloviny sedmdesátých let. Když se nemohl vzdělávat v instituci k tomu určené, pracoval František Květoň na svém tvůrčím růstu sám. Vyhledával potřebné informace a ve vlastní tvorbě vsadil, jistě i po vzoru svého učitele malíře Františka Nikla, především na řemeslnou kvalitu. Ta bývá mnohdy, zejména v mladším věku, opovržlivě přehlížena ve jménu jakéhosi vyššího uměleckého poslání, ale znalost základních postupů, pracovitost a tvůrčí poctivost jsou nejlepší výbavou do počátku umělecké dráhy. Malířské začátky Františka Květoň nebyly z mnoha příčin snadné ani jednoduché. Vzdělávání i samotné malování si žádalo čas, kterého nebyl při pravidelném zaměstnání nikdy nadbytek. Tím více je nutno obdivovat tvůrčí zaujetí i výsledky, k nimž umělec dospěl. To se ostatně zřetelně projevilo na v úvodu zmiňované výstavě, kde mnozí z návštěvníků s překvapením obdivovali malířova díla z desetiletí mezi roky 1975–1985.

V počáteční fázi své tvorby se František Květoň zabýval hlavně kompozicí a výstavbou obrazového prostoru. Orientoval se především na figurální motivy a témata civilistního charakteru, často ve velmi expresivním výrazu. Postupně ho však stále více oslovovala krajina, blízká krajina ve skutečném i přeneseném slova smyslu, krajina zabydlená a obdělaná, krajina jako lidský svět, jako svět pro život. Malířova paleta se poznenáhlu prosvětlovala a získávala i na sytosti. Došlo ke zklidnění a ztišení obrazového prostoru, oproštění výrazu a zjednodušení tvarů. Nyní malíř čerpá z hlubin tradice české i evropské krajinomalby, a poučen vývojem moderního umění, vsazuje ji do nových souvislostí.

Květoňova tvorba z posledních let je založena na krajinomalbě a abstraktních kompozicích, které z ní vycházejí, lépe řečeno ji malířsky interpretují a umožňují svým pohledem nový vstup do důvěrně známého světa. Malíř se nejraději vyjadřuje velkorysími kompozicemi větších formátů, avšak i drobné obrázky čistých krajin působí překvapivě monumentálním dojmem. Zjednodušením tvarů a zvýrazněním barevnosti vyjadřuje tvůrce svůj postoj k všehomíru, své pozitivní naladění a přitákaní obyčejnému světu, prosté každodennosti i pracovité sounáležitosti s předchozími generacemi, kterou si chodíme ověřovat do muzejních zařízení.

Není to však povrchní postoj, založený jen na jednoduchém kontrastu organických a geometrických tvarů, ostrých i plynulých, dotvořených ještě výraznou barevností. Malíř se chce tímto postupem dobrat podstaty, proto zjednodušuje až k archetypálním tvarům a liniím. Kámen či vejce, motiv země a barva oblohy, to vše a mnohé jiné dotváří jeho svět jako vzpomínku na krajinu, z níž pocházíme, kde jsme zanechali své kořeny, v níž jsme zakusili bezpečí domova a vlídnou starostlivost rodičů a prarodičů. Květoňova krajina je lidská, ale bez lidí. Jakoby ji ti, kteří ji pro nás utvářeli, opustili a my si je tam sami dosazujeme. Jejich symbolem jsou stromy, jejich části, kořeny i náznaky tvarů, z nichž čteme stopu člověka, stopy generací.

Tvorba Františka Květoň je plna klidu, pohody a naděje. V nejlepší slova smyslu naplňuje požadavek francouzského fauvisty Henriho Matisse, který požadoval, aby obraz byl pro oko lenoškou, na níž zálibně spočine. Snad naše oči naleznou v obrazech Františka Květoň zklidnění a spočinutí, naše duše pak inspiraci a posílení na cestu do současného hekticky zmateného světa.

Odešel akademický malíř Luděk Majer

Karel Bogar

Ve středu 16. října 2013 jsme se rozloučili v Rožnově pod Radhoštěm s akademickým malířem Ludvíkem Majerem. Stromy a stráně kolem se rozzářily svou nádhernou podzimní paletou jakoby na počest malíře, déšť však sdílel smutek těch, kteří byli přítomni, i těch, kteří se o jeho odchodu dozvěděli o něco později. Stejně jako další valašští umělci získal si přízeň svého okolí tvorbou, která byla ve své většině věnována milovanému kraji. Vzpomenu-li jeho kresebné dílo, kterým se dobral srdce valašské krajiny, nenalézám i po létech jiná výstižnější slova rozloučení, než ta spisovatelky Jarmily Glazarové: „*Na Beskydech, tak jako v každé pohádce, krása a chudoba jedno jsou. Prostíčká krajina, skromná a líbezná, choulí se v náručí horstva s toutéž přesladkou bázní, jako plachá přadlena v dutině stromu z pohádky. V podvečer, když se zvon slunce ve slavném letu přenesse za Radhošť, zavládne ztišení nad hlubinou lesů. Večer přichází, a ztajená vášnivost horských vrcholů vyznačuje červenou zář, která nad lesy schvívá lehký a tajuplný slář. A když zvonky ovčích stád a krav opustily hladiny spících trav, v nejhlubším tichu před východem měsíce, je slyšet líbezný bzukot přeslice. Je to tichoucká píseň, a okouzlený sluch se do ní musí zaposlouchat za večera a za třpytu hvězd. Soustředěn, pozorný a bdělý, naslouchá vroucně a vděčně, aby se žádný z prostíčkých veršů skrytého kolovratu nerozplynul, jako stříbrný dech, pod kapradinu a mech. Nekonečně přadeno se odvíjí a vlní prameny bystřin, potoků a řek. A je v něm všechno, co jenom poznat lze o životě kraje za všech ročních dob. O životě jeho lidí za všech jejich svátečních i všedních dnů. Než mine jaro, léto a podzim, než mine v polosnu a v hlubokých úkrytech sněhu zima, doví se posluchač všechno o strastech a žalu, všechno o veselí a slávě, všechno o zmaru i konci horalů vysoko v Beskydech. O začarovaném kruhu jejich práce, která nikde nezačíná a nikde nekončí, a z kterého nelze vykročit. O chudobě, s kterou je marno se potýkat, když samo určení se postavilo do cesty snaze...“ (Chudá přadlena, 1940).*

Když jsem se při přípravě každé další výstavy v ateliéru Ludvíka Majera na Hutisku probíral jeho krajinářskými kresbami, měl jsem vždy intenzivní pocit, že jsou ilustrací této nádherné básně v próze o Valašsku. Jak jsem za další léta poznával více jeho tvorbu se všemi peripetemiemi, odbočkami, v dobovém kontextu, cítím, že jsou i jakýmsi duchovním pokračováním její výpovědi, na kterou pak navazuje jeho další tvorba.

Ludvík Majer: neustále usměvavý, vstřícný, přátelský a srdečný umělec, který by se rozdál, vždy elegantní a upravený jako ze škatulky, tak jsme jej znali. Uvnitř však zůstal svým životem a srdcem neustále zvidavým a dychtivým chlapcem toužícím po životě, chlapcem z hor. Vždyť pro nás všechny byl stále „Ludkem“. Pod po-vrchem se však skrývaly jeho touhy, které naznačil ve svém díle, touhy po umění absolutním, po dobrání se vesmírných výšin, touhy po uznání a poctách velkého světa. Ale i obavy o budoucnost přírody a krajiny, bolest z ničení přírody a původního prostředí i smutek ze samoty, na který byl velice citlivý od svých mladých let. Na tu byl zvláště citlivý seismograf jeho srdce od raného období, jak vyznívalo i z geneze jeho obrazů, které rád interpretoval.

V jeho kresbách i pozdějším malířském díle, hlavně v závěru života, seznámoval s tím, co postupně z Valaška Jarmily Glazarové zůstávalo. Neskutečná krása krajiny vytvořená staletími krušné a často nevděčné práce, ale i pokračující chudoba. Byla to však trochu jiná chudoba, než o které mluvila Glazarová. Tu naopak vystředalo relativní bohatství horalů, kteří utíkali za prací do města, do chalup se stěhovali chataři a vytvářeli v nich někdy uzavřenou pevnost soukromí a „přepychu“. Byla to však duchovní chudoba, ztráta

■ Akademický malíř Luděk Majer při instalaci vlastní výstavy ve valašskomeziříčském muzeu v roce 2005 (Foto O. Mehešová, 2005)

tradice, vztahu ke krajině živitelce, estetické prožívání přes zkušenost každodenní práce. Od-cizení a samota.

V malém epitafu bych chtěl připomenout, že jde o autora, který ve svých nejlepších dílech proniká hluboko pod povrch reality, řečeno s Heideggerem nesetrvává ve svých dílech v *bytí u světa*, založeném na obstarávání a praktickém jednání, ale noří se do *bytí ve světě*, které se vztahuje k člověku a jeho existenci. To je klíč i k chápání jeho tvorby.

■ Luděk Majer: Chudý kraj (Fotoarchiv, MRV, Vsetín)

Městečko pod Radhoštěm – putování dějinami Rožnovska

Daniel Drápala

Na sklonku roku 2010 se rozšířila nabídka stálých expozic Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm o zcela nový výstavní počín – expozici Městečko pod Radhoštěm. Nachází se v přízemí výstavní budovy Sušák a návštěvníkům nabízí nahlédnutí do tajů a specifik rožnovské historie. Cesta k její realizaci však nebyla nijak lehká. S přípravou se započalo již v roce 2003, k vlastní realizaci došlo až v letech 2007–2010. Na základě úzké spolupráce odborných pracovníků Valašského muzea v přírodě i externích specialistů vznikla expozice, která se snaží svěbytným způsobem přiblížit život Rožnova a jeho obyvatel v průběhu několika staletí. Autorský tým se při její přípravě musel potýkat s četnými nástrahami. I ty sebezletnější záměry byly posléze v reálu determinovány sbírkovým fondem Valašského muzea v přírodě, případně dostupností potřebných předmětů v jiných muzejních institucích. Druhým omezujícím faktorem se stala malá míra odborného zpracování rožnovských dějin. Intenzivní archivní studium a zpracování sbírek však nakonec v mnoha ohledech přinesly své ovoce a expozice přináší mnohá doposud nepublikovaná a neznámá fakta. Využití došel také obsáhlý obrazový materiál (například některé historické ikonografické doklady, mapové a plánové materiály, realizované i nerealizované stavební projekty aj.), který se stal zajímavým doplněním trojrozměrných předmětů.

Městečko pod Radhoštěm bylo již na počátku komponováno tak, aby nebylo nezávaznou výstavou, prezentující posloupnost dějinných událostí obrazně řečeno „od trilobity k mikročipu“. Autorský tým byl naopak veden snahou o vytvoření prostředí, které by návštěvníkovi spíše nabízelo – v duchu lázeňské tradice Rožnova – pomyslnou procházku po různých tématech a zajímavostech z historie města Rožnova, případně mikroregionu Rožnovska. Již v přípravných fázích bylo proto rezignováno na nutnost zastoupení všech možných témat vycházejících z lineárního popisu dějinných procesů. Volba padla spíše na výběr několika modelových kulturně-historicky koncipovaných tematických celků, které byly z různých hledisek klíčové pro život Rožnovanů a jejich města, které je však muzeem zároveň schopno prezentovat prostřednictvím sbírkových předmětů, obrazového i dalšího doprovodného materiálu. Populárně-naučný charakter expozice je založen na střídání dioramat a zákoutí s náznakem reálného prostředí a panelovými systémy či vitrínami doplněnými o audiovizuální techniku.

Specifičnost expozice vychází z využití tří imaginárních průvodců, prostřednictvím jejich výroků, postřehů a názorů je návštěvník seznamován se základními informacemi i širším dobovým kontextem. Za průvodce byly vybrány tři výrazné osobnosti z dějin města a regionu – písmák Josef Lucian Ondřej Kramoliš, učitel a historik František Bayer a výtvarník Alois Jaroněk.

S první osobností se návštěvník seznámí hned v úvodu expozice, který je poněkud netypicky zasazen do roku 1853. Šestadvacetiletý Kramoliš tehdy dokončil svoji kroniku *Paběrky z dějů městečka Rožnova*. Přichází jej zastihnou v jizbě rodného domu v Horní ulici pracujícího na svém rukopisném dílku. Návštěvník se posléze vydá proti proudu času již v doprovodu mladého kronikáře – zprvu do dob středověkého založení města, kdy jej strážil hrad na ostrohu nad Bečvou, poté do éry baroka umožňující prezentovat řadu sakrálních památek, a posléze až na přelom 18. a 19. věku a do prvních desetiletí století devatenáctého. Spolu s Kramolišem lze poznat atmosféru rožnovského trhu, seznámit se se zdejšími řemeslníky či organizací veřejného života.

A protože městečko bylo dřevěné, stranou nemohla zůstat ani protipožární opatření, včetně pískovcové plastiky sv. Floriána – ochránce před zničujícími požáry.

V roce 1857 Josef Lucian Ondřej Kramoliš předčasně umírá a průvodcovskou roli přebírá František Bayer. V Rožnově strávil dětství a mládí, v dospělosti pak působil na různých místech, nejdéle v Přerově. Zpět do rodiště jej ovšem přiváděly nejen rodinné vazby. Otec Josef byl znamenitým barvířským mistrem a po nějaký čas i rožnovským starostou, který se nemalou měrou podílel na rozvoji města v 70. letech 19. století. Syn František nepokračoval v řemeslnické tradici rodiny. Stal se učitelem a redaktorem pedagogických tiskovin. Bayerovo vlastenecké cítění i aktivní zapojení do společenského a kulturního života nabízelo jedinečnou šanci přiblížit prostřednictvím jeho osobnosti dění vlastenecky smýšlejícího městečka ve druhé polovině 19. století.

Bylo to ovšem i období, kdy v Rožnově zaznamenáváme rozvoj raně průmyslové výroby. Zatímco doposud se většina technických zařízení soustřeďovala kolem vodního náhonu protékajícího středem města – tzv. Struhy (mlýn, papírna, pivovar), nové technologické možnosti stály u rozrůstání zpočátku drobných pletařských dílen do podoby průmyslového závodu vídeňského podnikatele Leo Brilla. Další se ovšem i rodině Kantorkově a jejich koželužně na Horních Pasekách. Po odkoupení Sušáku frýdeckým podnikatelem Herliczkou se rozvíjel i tento provoz u frenštátské silnice.

Jestliže lázeňství v době Josefa Luciana Ondřeje Kramoliše prožívalo první léta rozmachu, skloněk 19. a první třetina 20. století byly ve znamení modernizace a inovace léčebných procedur – především zásluhou pokrokového lékárníka Hynka Seichertera. Připomínka této kapitoly pochopitelně ani v expozici o dějinách městečka Rožnova nemůže chybět – ať již prostřednictvím instalace lékárny, nebo připomínkou pověstného Radhoštského thé.

Roku 1880 obdrželo městečko Rožnov statut města. Nová éra a především snaha o modernizaci a hospodářské i sociální pozvednutí kraje vedly vedení města k snahám o zřízení hospodářské školy a košíkářské školy, z nichž zvláště ta první zanechala i díky osobnosti ředitele Emanuela Vencla nesmazatelnou stopu. Desítky a stovky absolventů napomáhaly v dalších letech k rozvíjení moderních zemědělských technologií a inovací. Přejichod do nové éry 20. století však v expozici Městečko pod Radhoštěm nereprezentují jen tyto tematické celky, ale i Polášková klempířská dílna, která by měla dokladovat modernější řemeslný provoz vycházející z aktuálních potřeb rožnovské komunity.

Vleklá choroba ztrpčovala již na počátku 20. století Františku Bayerovi jeho pedagogické i veřejné působení, v roce 1916 byl penzionován a o devět let později umírá. Proto se s ním návštěvník již v roce 1909 loučí a role průvodce se ujímá mladší ze sourozenecké dvojice Jaroňků – Alois. Stál poněkud v pozadí svého agilnějšího bratra Bohumíra. Byl to však paradoxně on, kdo v roce 1909 navštívil první muzeum v přírodě v Evropě, švédský Skansen. V jeho doprovodu lze nahlédnout nejen do soukromí Bohumíra, Aloise a Julie Jaroňkových, ale i činnosti jejich umělecko-řemeslných dílen. S počátky Valašského musejního a národopisného spolku jsou spjaty spíše nahodilé sběry, jejichž pestrost přibližuje také jedno z dioramat této sekce expozice. Připomenut je pochopitelně i Valašský rok 1925, v jehož rámci bylo Valašské muzeum v přírodě zpřístupněno veřejnosti. Poněkud netradiční pohled na činnost muzejního spolku nabízí tzv. Klauduv kabinet. PhMr. František Klauza náležel mezi rožnovské

■ Z expozice Městečko pod Radhoštěm ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Fotoarchiv VMP)

rodáky, který se sem po úspěšné kariéře navrátí a sklonek života prožil opět v kraji pod Radhoštěm. Dobré hmotné zajištění i uvážené investice do cenných papírů Kloudovi umožnily budovat zajímavou sbírku uměleckých děl a umělecko-řemeslné produkce. Z mnoha předmětů vystavených z Kloudovy pozůstalosti stojí za povšimnutí např. kolekce orientálních zbraní, cínové nádoby, porcelán nebo tzv. chebský sekretář.

S Jaroňkovými a muzeem jsou do značné míry spjaty i další tematické celky závěrečné třetiny expozice – městská spořitelna napomohla s financováním přesunu roubené rožnovské radnice z náměstí do parku Hájnice, jednoho z žáků a spolupracovníků Aloise Jaroňka – Karla Solařika – zase

připomene výklad jeho dílny a obchodu s malovaným porcelánem a dalšími upomínkovými předměty.

Moderní doba 20. století začala nenávratně smazávat četná rožnovská specifika. Snad k nejvýraznějším zásahům došlo ve 40. letech 20. století. Během 42 hodin trvajících osvobozovacích bojů na počátku května 1945 vyhořela řada roubených staveb v okolí náměstí, navždy tak vymizel zvláštní *genius loci* Horní ulice. Rozhodnutí o zprůmyslnění Valaška vedlo k budování nových továrních provozů, což spolu s některými dalšími činiteli vedlo i ke ztrátě statutu lázeňského města. Onen starý Rožnov a jeho svěbytná atmosféra pomalu mizely v nenávratnu. Z tohoto důvodu končí expozice Městečko pod Radhoštěm právě polovinou 20. století, kdy vliv masové kultury a kulturní unifikace smazávaly mnohé lokální a regionální odlišnosti. Posledním dioramatem, které je pro návštěvníka připraveno, je kuchyně z přelomu 40. a 50. let 20. století dokladující výrazný posun v kultuře bydlení Rožnovanů. Uzavírá se tím mimochodem i pomyslný kruh – na počátku se příchozí seznamují s rožnovskými reáliemi v prostředí obytné jizby rodiny Kramolišovy v jejich roubeném domě nedaleko náměstí, a je to opět prostor obdobné funkce, u nějž se příběhy města pod Radhoštěm uzavírají.

Rozsah expozice, hutnost a především množství prezentovaných informací pochopitelně vyžadují v průběhu prohlídky od návštěvníka soustředění a pozornost. Proto jsou do expozice zakomponovány tzv. odpočinkové zóny. První příležitost k odpočinku se nabízí na lavičkách v zákoutí lázeňského parku u pomníku arcivévodky Františka Karla Habsburského a hudebního pavilonu. Druhé odpočinkové místo nalezneme v příjemném prostředí lázeňské kavárny a konečně třetí odpočinková zóna je umístěna až na samý závěr expozice ve videoroomu.

I přes nemalý rozsah nabízených informací i expoziční plochy se návštěvník nemusí obávat pomyslného utonutí v pouze regionálních tématech. Aby si mohl zasadit rožnovské události do širšího historického a geografického kontextu, je u klíčových témat a letopočtů užito „nahlédnutí za rožnovská humna“. Na vybraném místě expozice jsou tak prezentovány klíčové události z rožnovských dějin, k nimž jsou přiřazeny zprávy o dění z jiných míst habsburské monarchie, Evropy či světa. Ke standardům moderní stálé expozice patří pochopitelně technologické vymoženosti. Návštěvníku je nabízena možnost využít guideporty (včetně vícejazyčné nabídky průvodcovského textu) s mluveným slovem zmíněné trojice průvodců, které je doplněno rozličnými ruchy a hudebním doprovodem navozujícím patřičnou atmosféru jednotlivých sekcí expozice.

Valašské muzeum v přírodě zpřístupněním expozice Městečko pod Radhoštěm po mnoha letech splatilo pomyslný dluh vůči Rožnovu a Rožnovanům, kteří stáli u počátku jeho budování. Je to ale zároveň příležitost pro prezentaci mnoha jedinečných sbírkových předmětů, které byly v uplynulých téměř devíti desetiletích do vlastnictví muzea získány, doposud však chyběla příležitost k jejich zpřístupnění veřejnosti. Návštěvníci tak mohou shlédnout unikát v podobě barokního Božího hrobu z druhé třetiny 18. století, dílnu modrotiskaře, repliku základního kamene pro Národní divadlo, celistvé vybavení lékárny z první poloviny 20. století, kolekci vzorníků košíkářské školy, obraz sv. Anny učitelky, určený původně pro muzejní kostel aj. Příprava expozice se stala zároveň šancí pro náročné restaurování sbírkových předmětů. Vedle již zmíněného Božího hrobu je to například socha sv. Floriána z rožnovského náměstí, textilní vzorník modrotiskových motivů barvíře Janíka nebo pomník arcivévodky Františka Karla Habsburského, který díky náročnému restaurování získal svoji původní podobu z konce 50. let 19. století.

Autorský tým byl při přípravě expozice Městečko pod Radhoštěm veden snahou, aby její návštěva přispěla nejen k obohacení o nové informace a poznatky, ale aby byla také prožitkem z důvěrného seznámení se s městem, o němž Metoděj Jahn napsal: *...nikde jinde nežije se, jak pod horama v Rožnově!*

Výtvarné umění na Valašsku II. Pozvánka do expozice v rožnovském muzeu

Karel Bogar

Po ukončení sezony ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm v roce 2014 bude uzavřena také další část dlouhodobé výstavy **Výtvarné umění na Valašsku II.**, na kterou je naše stručná pozvánka. Jedná se o dlouhodobý projekt, který navazuje na analýzu výtvarných sbírkových fondů Valašského muzea v přírodě. První etapa zahrnuje přehled výtvarného umění do roku 1920, současná druhá část zahrnuje pohled na výtvarný život vymezený zhruba léty 1920–1945. Cílem přehledu bylo nejen zveřejnit bohaté sbírky muzea, které byly prezentovány jen výjimečně a nesoustavně, ale pokusit se zmapovat, jak pokrývají výše uvedené období z hlediska zastoupení autorů jako podklad pro sbírkovou činnost této instituce. Výstava tedy vychází především z fondů Valašského muzea v přírodě, které jsou doplněny ze sbírek Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně a Valašském Meziříčí, Galerie výtvarného umění v Ostravě i sbírek soukromých. K výstavě byly využity nové prostory získané rekonstrukcí tzv. Sušáku.

Ve struktuře vlastní sbírky doznívá bohatá sběratelská a organizační činnost bratří Jaroňků a pozdější, nesoustavná sbírková činnost muzea od jejich úmrtí až do současnosti. Dalším prvkem je fakt, že řada děl je výrazem dárcovské činnosti a ukazuje spíše než galerijní hlediska vkus běžného konzumenta umění, což se odráží i v topografickém výběru prezentovaných umělců.

Sourozenci Jaroňkovi zůstali významnými představiteli regionu i po vzniku samostatného Československa. Bohumír Jaroňek svými kontakty na SVUM přilákal četné umělce na Valašsko, které bylo i oblíbeným místem malířů z jiných regionů. To se promítlo na návštěvě letního plenéru na Horní Bečvě v roce 1929, který navštívili Roman Havelka, Janko Alexy, Josef Jambor, Cyril Jančálek, Joža Koudelka, Augustin Mervart, Petr Pištěla či Jaroslav Votruba, jejichž díla jsou zastoupena ve sbírkách muzea, prostorové možnosti je však nedovolují všechna prezentovat. Celá tato léta působila na Valašsku řada umělců, např. František Charvát, na Frenštátsku sochař a malíř Josef Knebl, svá díla nám na Radhošti zanechal i Čechoameričan Albín Polášek.

Další část výstavy představují autoři, kteří v regionu Valašsko trvale nežili, ale narodili se zde, měli k němu vřelý duchovní vztah nebo sem pravidelně zajižděli a jsou chápáni jako autoři regionu. Většinou to byli umělci z okruhu hodonínského SVUM, nebo jemu blízcí, např. bratři Hlavicovi či Augustin Mervart. Podobně se rozprchl i členové poválečné Koliby vzniklé v Brně, kteří šli umělecky vlastní cestou většinou mimo region, jako Ferdiš Duša nebo Joža Baruch. Jen Jan Kobzán setrval většinou na Valašsku a svým návratem na Soláň byl jedním z inspirátorů „valašského Barbizonu“. K novým jménům přibývají postupně další autoři, jako karlovický rodák Viktor Kutzer nebo Vsetíňák Jaroslav Veris-Zamazal, později výrazně ovlivněný modernou. Trvale se také neutilizoval v regionu ani další sochař Josef Antek, ale ani i další umělci.

Ve třetím bloku jsme podtrhli výrazný střet tradičního, realisticky (někdy až akademicky) vnímaného Valaška a nových avantgardních uměleckých proudů. I zde si však musíme uvědomit, že je to jen schéma, proporce v reálném terénu byly zcela jiné a převažovalo akademizující umění. Klíčové je především dílo trojanovického rodáka Antonína Strnadla, především skvělého ilustrátora, ve sbírkách zastoupené řadou vynikajících kreseb. Protějškem mu je Alois Schneiderka, který si, poučen svými cestami po Evropě, vytvořil originální styl a je jedním z dalších vrcholů tvorby na Valašsku. Od neoklasicismu dospěl k osobitému projevu také František Podešva a oba spolu s Kobzánem vytvořili legendární pojem „valašského Barbizonu“, který dodnes reprezentuje osobitý přínos Valaška ve výtvarném umění. Tento obraz doplnili postupně Karel Hofman, Josef Brož i tradici ctící Ludvík Schneiderka. Výraznou avantgardní notu přináší dílo Miloše Borií, který zakotvil ke konci života na Vsetíně. Příslibem byly rané práce Karla Solaříka ml. i nastupující Jaroslavy Hýžové, které předjímají nástup silné generace dalších umělců, zpožděných ve svém vystoupení válečnými událostmi.

Keramická dílna a výroba gobelinů sourozenců Jaroňkových těžily z dobové vlny folklorismu. Její činnost vyvrcholila ve dvacátých letech, pokračovala s pálením malovaného porcelánu až do smrti Aloise Jaroňka (1944) v době války. Jejich následovníci, Karel Solařík st. a Leo Matějka, působili v Rožnově až do poválečných let. Ojedinelé ohlasy našel folklorismus i v nábytkové tvorbě, např. Josefa Nývltu, jak vidíme na současně další výstavě před expozicí, nazvané *Malovaná jizba*, která na projev folklorismu reaguje zevrubněji. Také poválečná činnost valašskomeziříčské gobe-

■ Z expozice **Výtvarné umění na Valašsku II.** ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Fotoarchiv VMP)

líny, kam nastoupil na dlouhá léta jako vedoucí Jaro Kučera, byla poplatná tomuto trendu, i když se zde realizovaly i avantgardní projekty, ve sbírkách regionálních nedochované. Výstava je doplněna malou ukázkou skla z řady skláren v regionu (Valašského Meziříčí, Velkých Karlovic, Vsetína, Karolinky), které většinou nejsou unikátními výrobky, ale ve své době představovaly charakteristický doplněk domácností.

Alespoň malou exkurzi, pomocí několika vystavených fotografií, podnikneme v poslední kóji za civilní architekturou. Po vzniku republiky doznívá vliv secese, ale zároveň se prosazuje velmi silně moderna, hlavně funkcionalismus, ovlivněný radikální přestavbou baťovského Zlína. Stavby jsou kontrastem k běžné nevýrazné výstavbě na venkově i ve městech, kde se objevuje jednoduchý „zednický“ styl, nemající kouzlo tradiční dřevěné architektury. Pro její záchranu vzniká v Rožnově pod Radhoštěm základ dnešního Valašského muzea v přírodě, který byl realizován díky vizionářskému dílu bratřů Jaroňků a otevřen Valašským rokem 1925.

Realizace projektu vyvolala již při první etapě na odborném kolokviu řadu diskusních připomínek a názorů. Proto však byl také realizován. Měl podnitit zájem o situaci umění na Valašsku, tedy regionu, jehož interpretace je na vlastním území zúžená na několik osobností; práce z celonárodních pozic si regionu příliš nevěšmají. Z muzeologického hlediska dokumentujícího region bychom měli jak v minulosti, tak v současnosti ukázat realitu v její skutečné podobě, ne v umělém modelu. Některé monografické nebo tematické výstavy ve Vsetíně, Valašském Meziříčí, Novém Jičíně nám to ostatně naznačily.

Husákovo aneb život za normalizace

Pavel Mašláš

Muzeum regionu Valašsko zahájilo vernisáží v neděli 22. září 2013 ve vsetínském zámku výstavu *Husákovo aneb život za normalizace*. Výstava pojednává o době nedávné, kterou mají mnozí ještě v živé paměti. Je díky tomu svým způsobem jedinečná, neboť muzejní výstavy bývají zaměřeny spíše na starší dějiny. Unikátní je také původ vystavených předmětů, ty totiž pochází hlavně z domácností lidí, kteří zareagovali na naši výzvu a muzeu věnovali věci vážící se k normalizaci, za což jim patří velké poděkování.

Vybrané téma může být poněkud kontroverzní vzhledem k tomu, že značná část české společnosti není ještě smířena s minulostí ani po 24 letech od pádu totalitního režimu... Jeden ze způsobů, jak se s vlastní minulostí vyrovnat, je období komunistické diktatury připomínat a vést o něm diskuzi. Muzeum, které uchovává a mapuje paměť národa, by mělo vzpomínky na minulost, i když jsou často nepřijemné, oživovat. Další důvod k připomenutí normalizace je, že mladá generace je zvyklá žít v demokracii a svobodě, a tak si ani neuvědomuje, jaká úskalí přinášel život v diktatuře.

Sama výstava samozřejmě nemožňuje vzhledem k prostoru poskytnout náhled na život v normalizaci v plné šíři, a proto je rozdělena do dvou částí, které představují dva rozdílné pohledy na onu dobu. V první výstavní místnosti jsou vystaveny předměty propagační a ideologické, vážící se ke komunistické straně a na panelech připomínajících dobové nástěnky jsou zároveň zmiňována negativa života v totalitním režimu.

Úchvatný svět loutek

Jitka Slezáková

■ Z výstavy Husákovo... (Fotoarchiv MRV, Vsetín)

V druhé místnosti je zařízený byt z období normalizace s volně přístupným vybavením, vyvolávající hlavně nostalgii a vzpomínky na rodinný život. Kterou část výstavy bude návštěvník preferovat, záleží pouze na něm. Možnost prohlédnout si *Husákovo...* trvá do 9. února 2014.

Vydejte se na „Expedici středověk“

Ivana Martišková

Po loňském fenomenálním úspěchu hravé a interaktivní výstavy *Pojďte s námi do pravěku*, kde si mohli návštěvníci vyzkoušet každodenní život pračlověka, si Muzeum regionu Valašsko, sídlící v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí, připravilo ve spolupráci s Moravským zemským muzeem – Dětským muzeem v Brně na letošní zimu podobnou „lahůdku“. Ve výstavě *Expedice středověk* se s námi přenesete do hlubin temného středověku, kde si vyzkoušíte na vlastní kůži, jak se žilo na hradě, v klášteře či na bitevním poli. Pro malé i velké návštěvníky jsou k dispozici dobové oděvy, klášterní skriptorium, mučírna s pomůckami práva útrpného, zemědělské nářadí a mnoho a mnoho dalších exponátů. Ale pozor! Exponátů v zasklených vitrínách moc nečekejte, naopak, na téměř vše si můžete sáhnout, vše můžete vyzkoušet. Na malé bojovníky čeká osedlaný turnajový kůň pro turnajového rytíře, repliky zbroje a zbraní či fragment husitské vozové hradby. Pokud vás zajímá, jak vypadala středověká kuchyně nebo jaké slasti a strasti stýkal řeholní život v klášteře, určitě si nenechtejte výstavu ujít. Pro školní kolektivy i zájemce o danou problematiku z řad široké veřejnosti je k výstavě připraven atraktivní lektorský program, kterým vás provede přímo muzejní historik a postará se o aktivní prožití celého času, který výstavě věnujete. Hravá vernisáž výstavy v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí se uskutečnila 16. listopadu a výstava zde bude k vidění až do 2. března 2014.

■ Z hravé výstavy *Expedice středověk* (Fotoarchiv Moravského zemského muzea v Brně)

Letošní hlavní sezóna na zámku Lešná u Valašského Meziříčí patřila loutkám (1. 5. – 20. 9. 2013). Výběr 250 historických loutek a osmnácti loutkových divadel včetně kulis zapůjčili ze své sbírky manželé Marie a Pavel Jiráskovi z Brna (autoři nové expozice v Muzeu loutkářských kultur v Chrudimi). Loutky začali sbírat v polovině 80. let, kdy jejich jediným divadlem bylo dědictví po dědečkovi – Štápfrovo divadlo s loutkami od Antonína Můnzberga. Po dvaceti letech je sbírka ucelená. Soubor prezentovaný v Lešně představil století největšího rozkvětu českého loutkářství od poloviny 19. do poloviny 20. století.

„*Koncem dvacátých let dvacátého století pravidelně hrálo na našem území přes dva a půl tisíce evidovaných souborů loutkových divadel spolkových a školních, a kdyby každá ze scén měla pouhých dvacet loutek, pak nám počet loutek vychází nejméně na padesát tisíc, nemluvě o počtu kulis a jiných částí výpravy. To už vyžadovalo poměrně rozsáhlý a kvalitní umělecký loutkářský průmysl*“, upozornil na zajímavá data sběratel Pavel Jirásek.

■ Rytíř, řezba J. Chochol, Praha, po roce 1920 (Foto Pavel Jirásek)

V klenutém sále zámku Lešná se zabydly nejstarší loutky – velké marionety lidového divadla tradičních kočovných loutkářů – a spolu s nimi speciální trikové loutky kabaretní. Všechny bohatě kostýmované, určené pro dospělého diváka. Dlouhý sál zámku byl ve znamení pohádkových loutek divadla rodinného, školního a spolkového. Své zastoupení měly loutky vyřezávané, sériově vyráběné specializovanými firmami i modelované originály pro konkrétní divadla. Nechyběla ani postava Kašpárka, a to v patnácti různých provedeních, reprezentujících postupnou proměnu jeho charakteru.

Výstavy v zámku Lešná jsou připravovány jako interaktivní a výjimkou nebyly ani loutky. Návštěvníci si mohli sami zahrát divadlo s různými typy loutek a videozáznam svého představení přihlásit do soutěže. Jejím vítězem se stal sedmiletý Pavel ze Vsetína s pohádkou „O pejskovi a kočičce“. Hravě-naučné programy pro školy a zábavné akce pro veřejnost přivedly za loutkami téměř šest tisíc návštěvníků. Mezi nejúspěšnější patřily kostýmované pohádkové prohlídky zámku, představení loutkového divadla Valašská studna a Den s loutkami v zámeckém parku. Z výtvarných dílen si děti odnášely vlastnoručně vyrobenou loutku. Magnetem výstavy byly velké marionety komiksových postav Čtyřlístku, zapůjčené ze soukromé sbírky jejich tvůrce, pana Němečka.

Ačkoli množství souborů loutkových divadel dnes nedosahuje počtu v době jejich největší slávy, zájem o výstavu ukázal, že loutky jsou stále fenoménem a jsou považovány za součást české národní tradice.

Tradiční výroba vánočních baněk ve sklářské škole

Ivana Martišková – Kamila Valoušková

Pro většinu lidí symbolizují vánoční svátky nejkrásnější období celého kalendářního roku, které na všechny působí svou zvláštní magickou mocí, jež je obestírá již po staletí. Pod rozsvíceným vánočním stroměčkem se v jediný večer v roce vracíme na chvíli zpět do dětství a vnímáme jejich tajemné kouzlo podtržené zpěvem naivních textů koled, pověrami a věštbami o lásce a budoucnosti stejně jako různými zvykoslovnými předměty. Symbolem dnešních Vánoc je ve většině českých domácností vánoční stroměček, zatímco dříve to bývaly lidové jesličky. Živá zelená ratolest v období nejkratších dnů v roce přitom odjakživa symbolizovala světlo a příchod nového života, samotný slunovrat se dříve vítal zelenými věnci. Vánoční stroměček lze tedy vnímat jako přenesenou symboliku těchto podobenství. U nás se zvyk zdobení stroměčku ujal až počátkem 19. století, a to jen v měšťanských domácnostech, venkované zůstávaly ještě dlouho věrní jesličkám. Původně býval stroměček ozdoben perníčky, domácím cukrovím, ořechy, jablíčky nebo papírovými ozdobami. V severních oblastech s rozvinutou sklářskou produkcí k těm tradičním přibýly ozdoby skleněné, z foukaných perel, skleněných vláken a v neposlední řadě dodnes oblíbené barevné baňky. Pro ty z Vás, kteří se nespokojí s lacinými plastovými napodobeninami, bude jistě zajímavé nahlédnout pod ruce mistrům sklářům, kteří tradici jejich výroby udrželi živou až do dnešních dnů.

Základem pro výrobu baněk jsou skleněné trubice, z nichž se nad plamenem plynového hořáku nejdříve vyfoukne polotovár, tzv. tělíčko baňky s krčkem. Ten se potom vyfukuje buď do podoby skleněných koulí, nebo do forem rozmanitých tvarů – domečků, srdíček, zvonečků, andělíčků atd. Do vyfouknuté baňky se posléze nalije v přesném poměru stříbridlo, což je roztok dusičnanu stříbrného s dalšími chemikáliemi a redukčního činidla. Baňka se poté namáčí do vodní lázně teplé 80° C, čímž dojde k chemické reakci, vyredukování stříbra a tím i jejímu žádanému postříbření. Kdyby se skleněná ozdoba nevystříbřila, barva na jejím povrchu by zůstala průsvitná. Postříbřená ozdoba se vymyje, osuší a poté smáčí v barvě, dnes již takřka libovolného odstínu. Po zaschnutí barvy putují baňky krukám zkušených malířek, které je ozdobí malbou, posypy nebo třpytkami. Nakonec se baňce uřízne krček, nasadí korunka s očkem a tím je připravená zdobit na vánočním stroměčku Vaše domácnosti po dobu nejkrásnějších svátků v roce...

Koncem listopadu loňského roku vyráběli pro vánoční výstavu v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí tradiční foukané skleněné vánoční ozdoby studenti a pedagogové Střední uměleckopřemyslové školy sklářské ve Valašském Meziříčí. Za zasvěcení do tajů tohoto krásného řemesla a příjemné povídání srdečně děkujeme mistru skláři, panu Janovi Bechnému z Veselé.

- 1 Prvním krokem u výroby skleněné baňky je nahlátí skleněné trubice nad plynovým kahanem.
- 2 Tělíčko nahláté nad kahanem se vyfoukne buď volně do tvaru tradiční koule nebo do různých forem.
- 3 Do chladných baněk se nalije ve správném poměru stříbridlo a redukční roztok a baňky se smáčí ve vodě teplé 80° C, čímž dojde k chemické reakci roztoku uvnitř baňky a ta se postříbí.
- 4 Postříbřené baňky se vypláchnou, osuší a barví. (Fotoarchiv MRV)

Song
Mi Kim

Song Mi Kim (*1972) – sochařka, jejíž sklářská tvorba si během posledních let získává v České republice své místo. Autorčino sklo má nezaměnitelnou ladnou formu, je prodrchnuto specifickou poezií. Song Mi Kim pochází z Jižní Koreje, kde absolvovala katedru sochařství na umělecké fakultě univerzity Sungshin v Soulu. Okouzlena českým sklem se umělkyně vydala na druhou stranu zeměkoule, aby své sochařské dílo realizovala v křehkém a na zpracování náročném materiálu, se kterým až dosud neměla zkušenosti – ve skle. Sklářskou tvorbu studovala dva roky v ateliéru prof. Vladimíra Kopeckého na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze a praktické sklářské dovednosti získala následným studiem na Střední uměleckoprůmyslové škole sklářské ve Valašském Meziříčí (2007–2011). Ve spolupráci se zdejší školní hutí také dodnes realizuje část své tvorby. V současné době autorka žije a tvoří v Praze.

Z Jižní Koreje jste do České republiky odcházela jako autorka monumentálních objektů na počátku slibně se rozvíjející umělecké dráhy. Přešla jste do kulturně odlišného prostředí a začala pracovat s novým materiálem, v novém měřítku... To muselo být nesmírně náročné – co pro Vás bylo tou zásadní motivací?

Když jsem byla v Koreji, trochu jsem se nudila, tvořila jsem, připravovala výstavy, pořád dokola... Chtěla jsem asi zažít dobrodružství. V té době v Koreji nikdo moc neznal umělecké sklo, ale v televizi ukazovali sklářskou školu v Železném Brodě. Nadchlo mě to. Hledala jsem, co by pro mě bylo nejlepší. České sklo mi přišlo oproti italskému nebo německému jako nejvhodnější pro sochařskou tvorbu. Našla jsem pana profesora Vladimíra Kopeckého na VŠUP. Přijal mě, věnoval se mi až dojemně, často se mnou sám seděl celé hodiny, když jsem pracovala. Moudrý pan Kopecký mne naučil, že je důležité používat srdce a ruce a vše potom jde snadno, ani nemusím umět jazyk. Dal mi naději. V Praze jsem ale studovala krátce, chtěla jsem umět víc z technik skla. Paní ředitelka Dana Budayová a můj kamarád, spolužák z VŠUP Pepa Divín, mi dali šanci studovat na sklářské škole ve Valašském Meziříčí. Všichni v dílnách na mne byli hodní a pomáhali mi, moc jim za to děkuji. Stali se mými přáteli. Žiji teď v České republice natrvalo, pracuji se sklem, které miluji, dokonce jsem se tu i vdala a jsem šťastná.

Vaše díla jsou velice poetická, u řady prací i díky názvu očekáváme, že se váží k nějaké legendě. Odkud se berou příběhy, které se prolétají Vaším dílem?

V Koreji jsem používala hlavně záznamy svého osobního příběhu, ale už tehdy jsem se zabývala i minulostí, hlavně těžkým životem žen v tradiční korejské společnosti. Hodně jsem bojovala, byla jsem feministka. V současné době spojuji můj současný život se starými korejskými i evropskými legendami a také s náročnou realitou života lidí v Koreji. Moje díla teď vypadají víc veselá než dřív, ale uvnitř je často ukryté nějaké smutné sdělení, něco, co mne trápí, ale nemůžu s tím nic dělat.

Nedávno Vám skončila velká výstava v GASKu v Kutné Hoře a hned na počátku roku 2014 Vás čeká výstava v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí. Co na výstavě uvidíme?

Budu vystavovat skleněné ryby, Legendu o líném mnichovi, právě vzniká ve sklárně Ajeto v Novém Boru její třetí varianta. Spojím ji s hejnem skleněných a porcelánových myší, odkazem na legendu o krysařovi z Hammeln. Oboje se opět váže k minulosti i současnosti. K Legendě o líném mnichovi mne inspirovala ryba ze dřeva, která visí na dvorku v každém buddhistickém klášteře. Prý kdysi existoval jeden velmi líný mnich. Byl tak líný, že ho za trest představený kláštera proměnil v rybu. Dokonce mu na záda přičaroval strom. Když si líný mnich uvědomil své provinění a šel se představenému omluvit, ten ho odmítl s tím, že už je z něj moc cítit rybina. Líný mnich si tedy vyvrhl vnitřnosti, vrátil se k představenému, ale ten mu stejně neodpustil. A tak je každý den při ranních mantrách proměněný v dřevěný buben znovu bit a bit dřevěným klackem...

Moc Vám děkuji za rozhovor, přeji hodně štěstí a úspěchů a těším se na výstavu.

Kamila Valoušková

■ **Legenda o líném mnichovi a krysaři z Hammeln**, instalace v GASK, Kutná Hora, 2013 (Foto Song Mi Kim)

■ ■ **Legenda o líném mnichovi**, 2012–2013, foukané sklo (Foto Gabriel Urbánek)

■ ■ ■ **Dědův svět**, 2008, foukané, broušené, lehané a pískované sklo, perleť (Foto Jaroslav Polanecký)

■ ■ ■ ■ **Čekám na krokodýla**, 2008–2009, foukané a broušené sklo, instalace na festivalu PF 2011, Vyšehrad-Gorlice (Foto Vojtěch Pokorný)

Dřevořezba od Josefa Heji

jalovcový samorost
2. polovina 60. let 20. století
výška 20 cm

Surrealisticky vyhlížející drobnější plastika, kde jalovcové větve s výrůstky „hrčemi“ představují čtyři lidské postavy s napřaženými rukama (ty jsou ve dvou případech pohyblivé, k tělu jsou přimontovány hřebíčky), po stranách sedí dvě zvířecí figury – pes a kočka (či snad čert?). Co se při zrodu tohoto díla honilo hlavou jejímu autorovi, který se s postupující hluchotou stále víc propadal do vnitřního světa osobité imaginace, se můžeme jen domnívat. Dílo zůstalo bez názvu. Když se na něj autora ptala naše dárnkyně, řekl jí, že se mu to tak prostě „líbí“.

S čistotou a původností projevu bez přebírání vzorů a stylizace se v lidovém umění v poslední době setkáváme jen velmi poskrovnu. To však neplatí pro tvorbu jednoho z nej-osobitějších insitních umělců posledních let, řezbáře samouka Josefa Heji.

Narodil se roku 1902 v Hovězí, většina jeho života je ovšem spojena s halenkovským údolím Dinotice, kam se ve 30. letech přizpůsobil a kde žil až do své smrti v roce 1985. Řezbářství se údajně věnoval až od roku 1965. Kontakt a práce se dřevem jej však provázely celým životem – po otci byl bez vyučení bednářem, živil se mimo jiné jako lesní dělník či tesař, v zimě zase vyráběl dřevěné předměty denní potřeby. Dřevo bylo rovněž jeho inspirací, podněcovalo jeho fantazii při pasení dobytka na opuštěných dinotických pasíncích. Právě zde vznikaly nápady nebo rovnou samotná díla ze samorostů, první a starší skupina dřevořezeb Josefa Heji, vyznačující se dynamikou a výrazovou i pohybovou kompozicí (druhou, mladší tvoří statičtější práce ze špaluku dřeva). Obzvláště podnětně působily na svérázného umělce jalovcové keře, jichž bylo dinotické údolí plné, zejména pak ty s roztočnými výrůstky, vzniklémi po ohřezání pasoucím se dobytkem.

Právě v různě deformovaných částech keřů a stromů viděl tento prostý pasák dobytka lidské postavy, strašidla či zvířata. Stačilo jen několik pohybů křivákem a závěrečná úprava pro Heju typickými vodovými barvami a tužkou či pastelkou a dílo bylo hotovo. Stejným způsobem zřejmě vznikla i zde prezentovaná dřevořezba z etnografického depozitáře vsetínského muzea. Ta spolu se dvěma dalšími tvoří čerstvý přírůstek do sbírkových fondů. Muzeu jej letos v létě věnovala paní Eva Borková z Karlových Varů, která už kolekci osmi Hejových dřevořezeb darovala do sbírek v roce 2001. Naše donátorka získala tyto výtvořky mezi roky 1965–1969 přímo od autora, s nímž se seznámila při chystání výstav jeho děl ve vsetínském okrese. Hejovy figurky pro ni znamenaly kus Valašska, který si s sebou vzala na druhý konec republiky, kam se v roce 1969 přestěhovala, a jenž se po letech navrátil zpět do své domoviny.